

141054

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR) ANABİLİM DALI

CELÂLEYN TEFSİRİ VE METODU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahman ALTUNTAŞ

Ankara- 2004

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR) ANABİLİM DALI**

CELÂLEYN TEFSİRİ VE METODU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahman ALTUNTAŞ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Şevki SAKA

Ankara- 2004

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR) ANABİLİM DALI

CELALEYN TEFSİRİ VE METODU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdurrahman ALTUNTAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şevki SAKA

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı:

Prof. Dr. Şevki SAKA .....

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL .....

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ .....

Tez sınav tarihi: 09.09.2004

ÖNSÖZ

Kendi döneminin önemli iki alimi olan Mahallî ve Süyûtî, gerek eserleri ve gerekse yetiştirdiği öğrencileri dolayısıyla, İslâm fikir hayatında önemli bir yere sahiptirler. Ortaya koydukları yaklaşım tarzları ve eserleriyle sadece yaşadıkları dönemde değil, vefatlarından sonra bile dikkati çeken Mahallî ve özellikle Süyûtî'nin, Kur'an'a bakış açılarının ve tefsir metotlarının araştırılmasına duyulan ihtiyaç, bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Zira kendileri hakkında çok şey söylenen Mahallî ve Süyûtî'nin bu yönlerinin bu yönlerinin aydınlatılmasının büyük önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

Şafî mezhebine mensup olan müelliflerimizin, bize kadar ulaşan bir kısım eserlerinin tahkiki yapılmış, bu eserlerden özellikle inceleyeceğimiz Celâleyn Tefsiri her dönemde kendisine başvurulmuş bir eser olmuştur. Celâleyn Tefsiri kısa ve kolay anlaşılır ibarelerinden dolayı medrese, lise, üniversite ve değişik öğretim kurumları ile bireysel çalışmalarda 'Celâleyn Tefsiri' kadar okunan, okutulan, itina gösterilen bir tefsir hemen hemen yok gibidir. Tek başına basıldığı gibi Mushaf kenarlarında ve şerhleriyle beraber basılan nüshaları da mevcuttur. Bunun yanında müelliflerimizin diğer eserleri de İslâm fikir ve düşünce hayatında önemli bir yere sahiptir. Celâleyn tefsirini ele almakla, Mahallî'nin ve Süyûtî'nin Kur'an anlayışlarını ve metodunu ortaya koymaya çalışırken, bu alandaki boşluğu bir nebze de olsa doldurmanın gayreti içerisinde olacağımızı ümit etmekteyiz.

Süyûti ve Mahallî'nin bu tefsiri, hem rivayet hem de dirayet tefsiridir. Zira onlar, sadece nakli yönü değinmekle kalmamış, kendi görüş ve düşüncelerine de başvurarak tefsirlerini oluşturmuşlardır.

Biz bu çalışmamızla, başta niyetlenen hedeflerin hepsine ulaştığımız düşünülemez. Yanıldığımız veya hata ettiğimiz noktalarında olacağımı, ilim ehlinin olumlu eleştirine ihtiyaç duyduğumuzu ifade etmekten geçemeyeceğim.

Çalışma boyunca bilgi birikiminden ve yönlendirmelerinden çokça yararlandığım, gösterdiği içten destek ve yardımları dolayısıyla, kendisini daima hayırla yad edeceğim, danışman hocam Prof. Dr. Şevki Saka'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Ayrıca bu çalışmanın görünen görünmeyen bütün zorluklarını benimle paylaşan bütün dostlarıma ayrıca teşekkür ediyorum.

Abdurrahman Altuntaş

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	IX

GİRİŞ

1. Konu ve Önemi.....	1
2. Yöntem ve Plan.....	7

I. BÖLÜM

CELÂLÜDDİN MAHALLÎ'NİN HAYATI

CELÂLÜDDİN MAHALLÎ'NİN HAYATI

A. DOĞUM YERİ VE TARİHİ	9
B. YETİŞMESİ VE İLMİ YÖNÜ	10
C. ŞAHSİYETİ	11
D. HOCALARI	12
1. Akfehsî.....	12
2. Birmâvî, Muhammed b. Abdüddâim.....	12
3. Bîsâti.....	13
4. Demîrî.....	14
5. İbn Cemâa, Muhammed b. Ebû Bekir.....	15
6. İbnü'l-İrâkî.....	15
E . ÖĞRENCİLERİ.....	16
1. Cerrâî.....	16
2. İbn Kâdî Aclûn, Necmeddin.....	16
3. İbn Kâdî Aclûn, Takıyyüddin.....	17
4. Kalesâdî.....	17
5. es-Sehâvî.....	18

F. ESERLERİ.....	19
1. Tefsîrû'l-Celâleyn.....	19
2. el-Bedrü't-tâli fî halli Cem'i'l-cevâmi.....	19
3. Şerhu'l-Varakât fî ilmî usûli'l-fikh.....	19
4. Kenzü'r'râgıbin fî Şerhi Minhâci't-tâlibîn.....	19
5. Şerhu'l-Kavâ'id Li'bni Hişâm.....	20
6. el-Envârü'l-Müdiyye fî medhi Hayri'l-beriyye.....	20
7. Şerhu'l-Bürde.....	20
8. Kenzü'z-zehâ'ir.....	20

CELÂLÜDDİN SÜYÛTÎ'NİN HAYATI

CELÂLÜDDİN SÜYÛTÎ'NİN HAYATI.....	22
A. DOĞUM YERİ VE TARİHİ.....	22
B. YETİŞMESİ VE İLMİ YÖNÜ.....	23
C. HOCALARI.....	26
1. İbn Hacer el-Askalânî.....	27
2. Bulkinî, Ömer b. Raslân.....	27
3. Kâfiyeci.....	28
4. Seyfeddin Hânefi.....	29
5. Şerafettin Münâvî.....	29
6. Şümunnî, Takîyüddîn.....	30
D. ÖĞRENCİLERİ.....	30
1. Alkamî.....	30
2. Dâvûdi, Muhammed b. Ali.....	31
3. İbn İyâs.....	31
4. İbn Tolun, Şemseddin.....	32
5. Ebû Hafs, Zeynüddîn.....	33
E. ESERLERİ.....	34

A. Kur'ânî İlimler.....	35
1. el-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr.....	35
2. Lübbü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl.....	35
3. Tefsîrû'l-Celâleyn.....	35
4. el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an.....	35
5. Tabakâtü'l-Müfessirîn.....	36
6. Mu'terekü'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'an.....	36
B. Hadîs.....	36
1. el-Câmi'u's-Sagîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr.....	36
2. Tabakâtü'l-Huffâz.....	36
3. el-Hasâisu'l-Kübrâ.....	37
4. Le'âli'l-Mesnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a.....	37
5. Tedrîbü'r-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevevî.....	37
6. Cem'u'l-Cevâmi.....	37
7. er-Riyâdu'l-Enîka fî Şerhi Esmâ'i Hayri'l-Halîka.....	38
C. Dilbilgisi	
1. el-Müzhir fî Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ.....	38
2. el-İktirâh fî İlmi Usûli'n-Nahv.....	38
3. el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir en-Nahviyye (veya fi'n-Nahv).....	39
4. el-Behcetü'l-Mardıyye fî Şerhi'l-Elfıyye.....	39
5. Şerhu Şevâhidi'l-Muğni'l-Lebîb.....	39
6. Cem'ul-Cevâmi' (fi'n-Nahv).....	39
7. Buğyetü'l-Vu'at fi Tabakâti'l-Lugaviyyîne ve'n-Nuhât.....	40
D. Tarih.....	40
1. Bedâ'i'u'z-Zühûr fî Vekâ'i'ı'd-Dühûr.....	40
2. Hüsnü'l-Muhâdara fî Ahbâri Mısır ve'l-Kahire.....	41
3. Târîhu'l-Hulefâ.....	41
4. eş-Şemârîh fî İlmi't-Tarih.....	41

5. Nazmü'l-Ikyân fî A'yâni'l-A'yân.....	41
6. el-Vesâ'il Îlâ Ma'rifeti'l-Evâ'il.....	41

II. BÖLÜM

CELÂLEYN TEFSİRİ VE METODU

CELÂLEYN TEFSİRİ VE METODU.....	44
A. TEFSİRİN GENEL ANLAMDA TANITIMI.....	44
1. Muhtevası.....	44
2. Metodu.....	45
B. TEFSİRİN KAYNAKLARI.....	46
1. Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd.....	47
2. Hasan-ı Basrî.....	48
3. Amr b. Ubeyd.....	50
4. İbn-i Keysân.....	50
5. İkrime el-Berberî.....	51
6. Müberrid.....	52
7. Mücahid.....	53
8. Sibeveyhi.....	54
9. İmâm-ı Şâfiî.....	54
10. Ebü'l-Kasım Et-Taberânî.....	58
11. Mahmûd Zemahşerî.....	59
C. TEFSİRİN ÖZELLİKLERİ.....	60
1. TEFSİRİN RİVAYET YÖNÜ.....	60
a) Kuran'ın Kuran'la Tefsîri.....	60
1. Ayetin Manasıyla İlgili Olanlar.....	61
2. Ayetin İfade Tarzı İle İlgili Olanlar	64
3. Farklı Kelimeyle İfade Edilen Durumu İzah.....	66
4. Tercih Edilen Anlamın Başka Bir Ayetle İzah Edilmesi.....	67

5.Tercih Edilen Anlamın Desteklenmesi.....	69
b) Kuran'ın Hz. Peygamberin Sünneti ile tefsîri.....	71
c) Kur'an'ın Sahâbenin Sözü İle Tefsîri.....	77
1. Abdullâh Bin Abbâs.....	78
2. Abdullâh İbn-i Mes'ud.....	79
3. Abdullah b. Selam.....	80
4. Bir çok sahâbeden nakil.....	81
d) Nüzul Sebepleri.....	82
e) Mensuh Ayetler Ve Hükümleri Belirtmesi.....	85
f) Kıssalar Konusuna Yaklaşımı.....	88
2. CELÂLEYN TEFSÎRİNİN DİRAYET YÖNÜ.....	91
a) Fıkıh İlmîndeki Yeri.....	91
b) Kelâm ilmîndeki Yeri.....	95
c) Dil İlimlerindeki Yeri.....	97
i - Kelimelerin Sözcük Anlamlarına Dikkat Çekmesi.....	97
ii – Ayetlerde Bulunan İstifham, Te'kid, Hazif, Zamir, İstisna, Takdir Gibi Uysurları Beyân.....	100
1. İstifhamlar.....	100
2. Te'kidler.....	101
3. Hazifler.....	102
4. Zamirler.....	104
5. İstisnalar.....	105
6. Takdirler.....	106
iii - Ayette Geçen Bazı Harfler Ve Fonksiyonlarına İşaret.....	107
1. Harf-i Cerler.....	107
2. İsm-i Mevsul.....	108
3. Vav-ı Atıf.....	109
iv - Üzerinde Açıklamada Bulunduğu Bir Kısım Edatlar.....	109

v - Eserinde Dikkati Çeken Edebi Sanatlar.....	110
1. Teşbih.....	111
2. Tağlib.....	111
3. Mübalâğa.....	111
4. Mecaz.....	112
vi - Ayetlerin İ'rabını Beyân.....	112
1. Merfu Olanlar.....	112
2. Mansub olanlar.....	113
d) Kıraat İlmîndeki Yeri.....	115
1.Kıraatteki Farklılığı Beyân Ederek Anlamlarına İşaret.....	115
2.Kıraatteki Farklılığa Atıfta Bulunarak Anlamlarına İşaret.....	116
e) İsrâiliyattaki yeri.....	117
f) Muhkem ve Müteşabih	120
1. Cenab-ı Hak'la İlgili Müteşabih Ayetleri Tefsîri	121
2. Bazı Surelerin Başında Bulunan el-Hurufu Mukatta'ya Bakışı	122
g) Tekrarlar ve Hikmetleri.....	122
h) Belâgat ve İ' caz.....	124
SONUÇ.....	127
BİBLİYOGRAFYA.....	129
SUMMARY.....	133
ÖZET.....	134

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m	:	Adı geçen makale
A.mlf	:	Aynı müellif
b.	:	ibn(oğul)
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
ev	:	Çeviren
D.İ.B.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	:	Hicri
Hz.	:	Hazreti
M.	:	Miladi
M.E.B.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Ö.	:	Ölüm tarihi
s.	:	Sahife
(s.a.v.)	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
T.D.V.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	:	Tercüme
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

1. Konu ve Önemi

Allah tarafından peygamberleri vasıtasıyla insanlığa indirilen Kur'an'ın, hem o devirde, hem de daha sonraki devirlerde yaşayan Müslümanlar için özel bir anlamı olduğu açıktır. Çünkü Kur'an mü'minler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir. Aynı zamanda Kur'an, Müslümanları tarihte var kılan, varlıklarını sürdürürken de bir kimlik kazandıran bir kitaptır.

Kur'an'ın mü'minler için bir hidayet rehberi olması, onun her dönemde ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple Müslümanlar Kur'an'ın inzalından itibaren, her dönemde karşılaştıkları problemlere karşı, Kur'an'a başvurarak çözüm yolları aramışlar, onu en doğru bir biçimde anlamaya gayret göstermişlerdir. Bu da beraberinde tefsir ilmîni ortaya çıkarmış, Müslüman alimlerde, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması için onu tefsir ederek izah etme yoluna gitmişlerdir. İlme, akla, tefekküre sık sık atıfta bulunan Kur'an'ın, insanı bütün yönleriyle kuşatan bir özelliğe sahip olması, Müslümanları, her mekanda ve her dönemde onun rehberliğine ihtiyaç duymaya götürmüştür.

Müslümanların ana kaynağı olan Kur'an'ın daha iyi anlaşılabilmesi içinde Kur'an'ın tefsirine ihtiyaç duyulur. Zira Kur'an'daki ayetlerin hepsi aynı açıklıkta ve herkesin anlayabileceği bir açıklıkta değildir. Bazıları kolayca anlaşılmasının yanında bazılarının üzerinde derin derin düşünmek gerektiği açıktır.

İnceleyeceğimiz Celâleyn Tefsiri, h.791/m.1389 yılında Mısır'da doğan, h.864/m.1459 yılında Kahire'de vefât eden Celâlüddîn Mahallî ve h.849/m.1445'de

Kahire’de doğan, h.911/m.1505 tarihinde yine Kahire’de vefât etmiş olan Celâlüddîn Süyûtî tarafından oluşturulmuş bir tefsirdir.

Celâleyn Tefsiri kısa ve kolay anlaşılır ibarelerinden dolayı medrese, lise, üniversite ve değişik öğretim kurumları ile bireysel çalışmalarda ‘Celâleyn Tefsiri’ kadar okunan, okutulan, itina gösterilen bir tefsir hemen hemen yok gibidir. Tek başına basıldığı gibi Mushaf kenarlarında ve şerhleriyle beraber basılan nüshaları da mevcuttur. Meşhur müfessir Muhammed Abduh’un Ezher’de tefsir derslerini bu tefsirden verdiği ilim çevrelerince bilinmektedir.¹

Celâlüddîn Mahallî, Celâleyn Tefsiri’ne Kehf sûresinin başından Nas sûresinin sonuna kadar olan kısmı tefsir etmiştir. Daha sonra Fâtiha sûresinin tefsirine başlamıştır. Ömrü yetmediğinden bundan sonra olan kısmı tamamlayamamıştır.²

Mahallî’nin ardından gelen öğrencisi Süyûtî, tefsirin geri kalan kısmını tamamlamıştır. Süyûtî tefsire Bakara sûresinden sonra başlamış ve İsrâ sûresinin sonuna kadar olan kısmı tefsir ederek hocasının başlattığı Kur’an’ı Kerim tefsirini tamamlamıştır. Celâlüddîn Mahallî’nin tefsir ettiği kısmın sonuna tefsire ilave olması için Fâtiha sûresinin tefsirini koymuştur.³ Her iki müfessirin ibâre ve metotları o kadar birbirine yakındır ki Kâtib Çelebi, es-Süyûtî ile el-Mahallî’nin yerlerini sehven değiştirmiştir. El-Mahallî’nin Nâs sûresinden İsrâ sûresinin sonuna kadar tefsir ettiği bölümü es-Süyûtî’ye nispet etmiştir. Kâtib Çelebi, aynı hataya Fâtiha tefsiri için de düşmüştür. Fâtiha sûresini el-Mahallî tefsir ettiği halde es-Süyûtî’ye nispet etmiştir.⁴

¹ Candan, Abdulcelil, “Celâleyn Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım”, Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyât Fakültesi Dergisi, Van, 2000, Sayı:3, s.341.

² Ez-Zehbî, Muhammed Huseyn, Et-Tefsîr ve’l-Müfessirîn, Kahire, 1381/1961, I, s.333.

³ Ez-Zehbî, , Et-Tefsîr, I, s.334.

⁴ Hacı, Halife (Katib Çelebi), Keşfu’z-Zünûn, I, s.446.

Müfessirlerimiz ne Kehf sûresinin başında ne de Fâtiha sûresinin başında besmele hakkında herhangi bir yorumda bulunmazlar.⁵ Süyûtî de aynı yolu takip ederek kendi tefsir ettiği kısımda besmele hakkında herhangi bir yorumda bulunmaz.⁶

Mahallî, kendisinin tefsir ettiği kısımda veciz ifadeler kullanarak tefsirini güzel bir üslupla oluşturmuş, çok fazla özen göstermiştir. Süyûtî de usûl ve metot yönünden hocası Mahallî'ye tabi olmuş, tefsiri genişletme, hocasından ayrı bir üslup takip etme yoluna gitmemiştir. Çünkü o, Celâlüddîn Mahallî'nin üslubuyla tefsiri tamamlamak istemiştir.⁷ Süyûtî bu durumu mukaddimesinde ifade eder. İsrâ sûresinin sonunda kendisinin tefsiri tamamladığı gün sayısını belirtir ki, bu da kırk gündür.⁸

Süyûtî tefsirinde Mahallî'nin yöntemini netleştirmiştir.⁹ Allah'ı Teala'nın kelâmından ne anlaşıldığını izah etmiş, farklı kişilere müracaatta bulunmuş, i'rabı gereken yerleri i'rab etmiş, meşhûr kıraatlere atıfta bulunmuş, gayet güzel, veciz ifadeleriyle dikkat çekmiştir. Tefsirini uzun uzadıya tefsir etmemiştir.¹⁰

Gayet muhtasar olan bu tefsir, kendi alanında kıymetli bir eserdir. Bu tefsir İslam aleminde yayılan tefsirlerin büyüklerinden olup, elden ele dolaşan, faydalı, bir çok kez basılan, bir çok ulemânın muhtelif asırlarda ilgisini çeken ve bir çok hâşiyesi yapılan bir tefsirdir. Bu hâşiyeler içerisinde ise Hâşiyetü'l-Cemel ve Hâşiyetü's-Savi ünlüdür.¹¹

Süyûtî, Celâlüddîn Mahallî tarafından bitirilemeyen bu tefsire ihtiyaç duyulduğundan dolayı, kendisinin tefsirin geri kalan kısmını tamamladığını ifade

⁵ Hacı, Halife (Katib Çelebi), Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, I, s.445

⁶ Ez-Zehebî, Et-Tefsîr, I, s.336.

⁷ Ez-Zehebî, , Et-Tefsîr, I, s.336.

⁸ Tefsirü'l-Celâleyn, C.I, s.236.

⁹ Ez-Zehebî, , Et-Tefsîr, I, s.336.

¹⁰ Tefsirü'l-Celâleyn, Mukaddime, C.I, s.2.

¹¹ Ez-Zehebî, Et-Tefsîr, I, s.337.

eder.¹² Süyûfî bunu yaparken de Mahallî'nin takip ettiği metodu takip etmiş, herhangi bir değişikliğe gitmemiştir.

Tefsir kitapları içerisinde önemli bir yeri olan Celâleyn Tefsiri, hem dirayet hem de rivayet tefsiri olarak ele alınır. İki müfessir de, Beyzâvî, Râzi, Keşşaf ve Neseffî tefsirlerinden önemli ölçüde yararlanmışlardır. Ayetleri hadislerle tefsir etme yolunu pek kullanmamışlar onun yerine genellikle i'rab durumlarını, kelime tahlilleri, fikhî hükümleri ortaya koymaya çalışmışlardır.¹³

Rivayet tefsiri olarak ele aldığımızda Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin söz konusu olduğunu görürüz. Müfessirlerimiz, bazen bir sûrede geçen ayeti, başka bir sûrede geçen ayetle izah etmeye, açıklamaya çalışmış, tercih ettikleri anlamı başka bir ayetle destekleme yoluna gitmişlerdir.

Bunun yanında Kur'an'ı Hz. Peygamberin sünneti ile de tefsir etme yoluna başvurmuşlardır. Fakat bu sıklıkla başvurdukları bir yöntem olmamıştır. Hz. Peygamber'in hadislerine müracaat ederek ayetin Hz. Peygamber tarafından nasıl anlaşıldığını, nasıl izah edildiğini, ayetten çıkarılacak mananın ne olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Sahâbenin sözlerine de müracaat eden müfessirlerimiz, sahâbenin ayetlerle ilgili olarak yaptıkları açıklamalara da yer vererek sahabenin yorumlarını aktarmışlar, tefsirlerini bu yolla daha anlaşılır kılma yoluna gitmişlerdir.

Nüzul sebeplerine de çok sayıda yer veren müfessirlerimiz ayetlerin inişine sebep olan olayları, bazen uzun, bazen de kısaca verme yoluna gitmişlerdir. Yaptıkları izahlarla ayetin hangi sebebe binaen indiğini, yaşanan hadisenin durumunu ortaya koymuşlardır.

---

¹² Tefsirü'l-Celâleyn, Mukaddime, C.I, s.2.

¹³ Candan, a.g.e., s.344.

Ayetlerin nasûh ve mensûhunu zikretmişler, bu konuda Sünni İslam ulemâsının görüşü benimseyerek neshin varlığını kabul etmiş ve buna göre de ayetlerin nasûh ve mensûhunu izah etmişlerdir. Sünnetinde ayeti neshedebileceğini kabul eden müfessir, bu konudaki örneği de tefsirinde zikrederek açıklama yoluna gider.

Kıssalar konusunda ise bazen kıssa hakkında uzun bilgiler verirken, bazen de kıssayı kısaca anlatarak geçtiklerine şahit oluruz.

Tefsirin dirayet yönü olarak ta, tefsirde fıkha dair açıklamaların da yer aldığını görürüz. Fıkha dair açıklamalarda İmam-ı Şâfiî'nin görüşlerinin büyük bir yekun teşkil ettiğini görürüz. Kanaatimizce bunun sebebi müelliflerimizin, Şâfiî mezhebi mensupları olmaları ve aynı zamanda Mısır'da yaşamış olmalarıdır. Diğer mezhep imamlarının isimlerine hiç yer verilmezken, onlara ait herhangi bir görüşte serde dilmez.

Kelâmî konularda ise Sünni İslâm ulemâsının izlediği yolu takip etmişlerdir. Kelâmî konularda aklî ve mantıki açıklamalar yaparak tefsiri daha anlaşılır kılmak istemişlerdir. Allah'ın varlığı, Allah'ın birliği, Allah'tan başka ilahların olmadığı, Allah'u Teala'nın ahirette görüleceği vb. konularda açıklamalarda bulunmuş, ayetler bu bağlamda tefsir edilmîştir.

Tefsirde görülen en önemli özelliklerden bir tanesi de lugat ve nahiv yönünden hayli zengin olmasıdır. Kelimelerin sözlük manasına değinmişler, ayetlerde bulunan istifham, te'kid, hazif, zamir, istisna, takdir gibi hususları açıklayarak, bunlardan ne anlaşıldığını, hangi manaya geldiğini, cümledeki konumunu, manaya katkısı vb. hususları ifade etme gayreti içerisinde olmuşlardır. Aynı zamanda harf-i cerlerin, ism-i mevsullerin, vav-ı atfların hangi konumda ve hangi anlamda kullanıldığını da yer yer izah etmişlerdir. Edatlarda ise bazı edatları özellikle ele alarak ayetteki görevini ve mana olarak neye delalet ettiğini açıklama yoluna gitmişlerdir.

Tefsirde müfessirlerimizin edebi sanatlara da yer verdiklerine şahit oluyoruz. Bu bağlamda eserde teşbih, tağlib, mübalağa, mecaz gibi sanatların kullanıldığına şahit oluruz. Ayette kullanılan edebi sanatı açıklayarak anlamı izah etme yoluna gitmişlerdir.

Ayetlerin i'rabına da yer veren müfessirlerimiz i'rab olarak merfu olanları, mansub olanları açıklayarak, mananın hangi i'rab sonucu, ne anlama geldiğini ortaya koymuşlardır.

Müfessirlerimiz tefsiri oluştururken özellikle, kıraat farklılıklarını beyân edilmîş, farklı kıraatlere atıfta bulunulmuş, bu okumalar neticesinde, ayetin manasının nasıl değiştiği, farklı okumalarda ayetin hangi farklı manaya geldiğini izah edilmiştir.

İsrâiliyyat konusunda ise, maalesef, tefsirde İsrâiliyatla ilgili haberlerin var olduğunu görüyoruz. Bu rivayetleri ne bizim, ne de akıl sahibi bir müslümanın kabul etmesini düşünemeyiz. Çünkü peygamberlerin ismet sıfatına ters düşen bir açıklamayı, ne İslâm ulemâsı, ne de akli selim bir Müslüman kabul edebilir. Eseri incelediğimizde, peygamberlere ve peygamberlerin ahlakına yakışmayan, peygamberlerin yapması mümkün olmayan eylemlerin peygamberlere isnat edildiklerini görürüz.

Muhkem ve müteşabih konusunda durulmuş olmasına rağmen, derinlemesine bu konulara girilmemiş sadece özet bilgiler ve birkaç örnek verilmiştir.

Bazı sûrelerin başında bulunan huruf'u mukatta (kesik harfler) konusun fazla girilmezken sadece, bunlardaki muradı Allah'ü Teala'nın bilebileceğini ifade etmişlerdir.

Tekrarlar konusuna da değinerek bu tekrarların niçin yapıldığı, hangi amaçla tekrar edildiği ve ayetin hangi manaya geldiği izah edilmiştir.

Belâgat ve i'caz konusuna da değinerek verdikleri örneklerle Kur'an'ın belâgat ve icaz yönünü ortaya koymaya çalışmışlardır.

2. Yöntem ve Plan

Bu çalışma “Celâleyn Tefsiri”ni ele alarak tefsir oluşturulurken nasıl bir yol izlendiğini ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır. Bu çalışmayla Celâleyn tefsiri incelenerek müfessirlerimizin Kur’an hakkındaki görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Celâlüddîn Mahalli’nin başlayıp bitiremediği bu tefsiri kendisinden sonra gelen öğrencisi Celâlüddîn Süyûtî tamamlamıştır. Dolayısıyla bu tefsir iki kişi tarafından oluşturulmuş bir tefsirdir. Bu sebepten dolayı da araştırmamızın biraz daha uzun olacağını ifade etmek istiyorum. Kendi yaşadıkları dönemin iki önemli şahsiyeti olan iki müfessir inceleme alanlarımızdan birini oluşturmaktadır.

İncelediğimiz bu tefsir giriş bölümü dışında iki bölümden oluşmaktadır. Biz bu çalışmamızın birinci bölümünde müfessirlerimizin hayatını ele aldık. Yaşadıkları çevre, fikri etkileşim, şahsiyetleri ve ilmî yönleri ele alınmıştır. Aynı zamanda hocaları ve öğrencilerine de değinmeye ve eserlerini irdelemeye gayret gösterdik.

İkinci bölümde ise tefsîrin kendisini ele alınarak tefsirin genel anlamda bir tanıtımını yaptık. Muhtevasını ve metodunu ortaya koymaya çalıştık. Ardından tefsirin kaynakları bölümünde yararlandıkları, görüşlerinden istifade ettiği şahısların rivayetleri ve bu şahısların kısaca hayatlarına yer vermeye çalıştık. Bunun dışında tefsirin özellikleri kısmında tefsirin rivayet ve dirayet yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bütün bunlardan sonra yapılan bu araştırmanın kısa bir değerlendirilmesi de sonuç bölümünde sunularak çalışmamız tamamlanmıştır. Sonuç bölümü, çalışma boyunca tespit edilen önemli noktaları ve ortaya çıkan sonuçları özetlemektedir.

I. BÖLÜM

CELÂÜDDÎN MAHALLÎ'NİN HAYATI

CELÂLÜDDİN MAHALLÎ'NİN HAYATI

A. DOĞUM YERİ VE TARİHİ

Tam adı Muhammed b. Ahmet b. Muhammed b. İbrâhim b. Ahmed Celâlüddîn Mahallî'dir.¹⁴ Mısır'da hicri 791 senesinde doğdu¹⁵ ve burada yetişti.¹⁶ İbnu'l İmâd'a göre teftâzân Araplarındandır. Aslen Nil nehrinin Dimyat kolunun batısındaki Mahalletü'l-kübra'dan olan aile fertleri Mahallî nisbesiyle anılır.¹⁷

Celâlüddîn Mahallî 1 Muharrem h.864/m.1459 yılında vefât etmiş ve Kahire'de Bâbunnasr dışındaki aile kabristanına defnedilmiştir.

B. YETİŞMESİ VE İLMİ YÖNÜ

İlk eğitimini babasından ve dedesinden alan Mahallî büyük bir ilmî gelişmenin yaşandığı Kahire'de Şâfiî, Hanefî ve Maliki âlimlerinin ders halkalarına katıldı.¹⁸ fıkıh, kelâm, usûl, nahiv, mantık ve diğer ilimlerle meşgul oldu.¹⁹ Fıkıhı, usûlü, Arapça'yı Şemseddin Birmâvî'den öğrendi. Ayrıca Beycuri, Celalü'l-Bulkînî, Veliyyü'l-İrâkî'den fıkıh okudu. Yine usûlü İbn-i Cemâa'dan , meânîyi ve beyânı Bedrettin Aksarai'den öğrendi. Bîsâti'den tefsîr ve usûlü din ve diğer ilimleri öğrendi.

¹⁴ Hacı, Halife (Katib Çelebi), Keşfu'z-Zünûn, I, s.445; Ed-Dâvûdî, Şemsüddin Muhammed b. Ali, Tabakâtü'l-Müfessirîn, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1392/1972, II, 80; Es-Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman, Hüsnü'l-Muhadara, Kahire, 1967, I, 443.

¹⁵ Ez-Zehebî, , Et-Tefsîr, I, s.333.

¹⁶ Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, el-Dâv'u' l-Lâmi', Beyrut, II, 119.

¹⁷ Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., Ankara, 2004, C.27, s.326.

¹⁸ Arslan, Şükrü, Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, , C.27, s.326.

¹⁹ Ez-Zehebî, Et-Tefsîr, I, s.333.

Veliyyü'l-İrâkî'den hadis öğrendi.²⁰ Aynı zamanda Demîrî, Akfehî, İbni Hacer el-Askalânî, Nasireddin b. Enes el-Mısırî gibi şahsiyetlerden dersler aldı²¹.

İlim yönünden akranlarından üstün idi. Akli ve nakli ilimlerde çok yönlü idi. Başlangıçta kumaş ticaretiyle bizzat kendisi ilgilendi. Daha sonra bu işi başkasına devrederek kendisini ilme verdi. Tasnifle, tedrisle ve okuma ile meşgul oldu²².

Birçok kimse kendisinden ders aldı. Alimler bile kendisinde ders almak için meşakkatli yolculuklara katlanarak ilim tahsili için onun yanına gelirdi.

Ayetlerin manasını anlamada zekası ve ayetlere vukufiyeti çok kuvvetli idi. Kendi asrının bazı âlimleri onun hakkında şöyle derlerdi: “Onun zihni çok kuvvetli idi. Anladığını ifade ederken herhangi bir hata yapmazdı. Hâfızası ise pek kuvvetli değildi.”²³ Âlim, faziletli bir kimse idi. İlimlerde kabiliyetli, dindar, cömert aynı zamanda fıkıhta âlimdi. Mezhep olarak Şâfiî mezhebine mensuptu.²⁴

Müeyyidiyye Medresesinde fıkıh okuttu. Fıkıha dair kitaplar telif etti. Meşakkatli yolculuklara katlanarak bir çok kitap telif etti. Eserleri tahsis etmede, gözden geçirip düzeltmede ve kitapların özetini çıkarmada gayet başarılı idi. İbareleri düzgündü. Meseleleri güzel bir şekilde birleştirip hallederdi.²⁵ İnsanlar onun eserlerine itibar eder ve eserlerini elden ele dolaştırırlardı.²⁶ Mahallî'ye Kahire dışından ders ve kitaplarının rivayeti için icazet almaya fetva sormaya ve ziyarete gelenler olurdu.

²⁰ Şehâvî, ed-Dav'u' l-Lâmi', II, 119.

²¹ Serkis, Yusuf Elyan, Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe, Mısır, 1346/1928, II, 1623.

²² Şehâvî, ed-Dav'u' l-Lâmi', II, 119

²³ Ez-Zehbî, Et-Tefsîr, I, s.339.

²⁴ İbn İyâs, Zeynüddin Muhammed b. Ahmed, Bedâ'i'uz-Zühûr fi Vekaii'd-Dühûr, Tahkik: Muhammed Mustafa, Kahire, Tarihsiz, II, 355-356

²⁵ Ez-Zehbî, Tefsîr, I, s.333

²⁶ Es-Süyûtî, Hüsnü'l-Muhadara I, 444.

Dersleri fikir alışverişi şeklinde geçirdi. Talebeleri arasında Cerrâf, Burhâneddin ibn Şerif, Kalesâdî, Necmettin ibn Kadi Aclun, Takiyuddin ibn Kadi Aclun, Şemseddin Es-Sehavi ve Celâlüddîn es-Süyûtî gibi şahıslar yer alır.²⁷

C. ŞAHSİYETİ

Selefin yolunu takip etmede asrının aynasıydı. Vera sahibi, toplumun düzelmesi için tebliğ görevini yerine getiren, emr-i bi'l-maruf ve nahy-i anil münker idi. Kendisinin mükemmel davranışları vardı. Büyük zulümlere ve hakimlere karşı yönünü her zaman hak tarafına döndürdü. Hükümdarlar ona gelirler fakat o onlara iltifat etmezdi. Onlarla görüşmek istemezdi. Onların içeriye girmesine bile izin vermezdi. Bunda da tavizsiz bir tutumu vardı.²⁸ Heybetli bir görünüme sahip olan Mahallî gerçeği olduğu gibi söyler kimseden çekinmezdi.²⁹ Güçlü bir kişiliğe sahip olup sözünü kimseden esirgemezdi. El-Melikü'z-Zâhir Çakmak döneminde kendisine baş kadılık teklif edildiyse de o bu teklifi geri çevirdi. Giyiminde orta halli olmayı, diğer ihtiyaçlarında azla yetinmeyi, hayatında itidal bir yaşamı tercih etti.³⁰ Kendisinde bir çok keramet ve haller görüldü.³¹

D. HOCALARI

1. Akfehsî

(الإقفهسى)

Ebû Abbâs Şihâbeddin Ahmed b. İmâd b. Muhammed b. Yûsuf el-Akfehsî el-Kahiri'dir. İbnü'l-İmâd olarak ta tanınan Akfehsî Şâfiî fukahasının önderlerinden

²⁷ Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.326.

²⁸ Es-Süyûtî, Hüsnu'l-Muhadara, I, 443

²⁹ ez-Zirikli, el-A'lâm, Beyrut, Tarihsiz, VI, 230.

³⁰ Ez-Zehabî, Tefsîr, I, s.333

³¹ Ed-Davudî, Tabakatü'l-Müfessirin, II, 81.

biridir. 750 den önce doğdu. Fıkıh, Arapça ve diğer ilimlerle meşgul oldu. Cemâleddin el-İsnevî, Bulkinî, Irâki ve İbnü's-Sâiğ gibi hocalardan dersler aldı. Faydalı eserler tasnif etti. Burhâneddîn el-Halebî ve İbn-i Hacer gibi âlimler kendisinden ders aldılar. 808/1405 senesinde vefât etmiştir. El-Kavlü't-tâm fî ahkâmi'l-me'mûm ve'l-imâm, Manzûme fi'l-ma fûvvat, Keşfü'l-esrâr ammâ hufiye alâ'l-efkâr eserlerinden sadece birkaçıdır.³²

2. Birmâvî, Muhammed b. Abdüddâim

(محمد بن عبد الدا م البرماوى)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdüddâim b. Mûsâ El-Askalânî. 763'te doğdu. Aslen Askalânlı olup Mısır'ın kuzeybatısında garbiye vilâyetine bağlı Birma kasabasına nispetle Birmâvî diye anılır. Daha sonra Kahire'ye yerleşti. İbrâhim b. İshak el-âmidî, Abdurrahman b. Ali b. Karî, Burhâneddîn ibn Cemâa, Zerkeşî, Ömer b. Raslân, El-Bulkinî, İbnü'l-Mülakkin gibi âlimlerden ders aldı. Arkadaşı Necmeddin b. Hiccî'nin daveti üzerine Dimaşk'a gitti. (821/1418) orada hatiplik ve kadılık yaptı. Dâru'l-adl'de fetva görevini üstlendi. Revâhiye ve Emîniyye medreselerinde ders okuttu. Birmâvî aralarında Mahallî, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, Takiyüddün ibn Feth, ibn-ü Nâsirüddün gibi âlimlerinde bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Birmâvî 22 Cemâziyelâhir 831'de Kudüs'te vefât etmiştir. El-Lâmi'us-sabîh 'ale'l-Cami'i's-Sahih'i Buhârî, en-Nübzetü'l-elfiyye fi'l-usûli'l-fikhiyye, Şerhu'n-Nehr bi'şerhiz-Zehr, Şerhü Lâmiyyeti'l-ef'al eserlerinde bazılarıdır.³³

³² Schâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', II, 47-49; İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felah Abdi'l-Hayy, Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb, Mısır, 1350/1931, IX, 110.

³³ Schâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', VII, 280-282; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 197-198.

3. Bisâti

(البساطى)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Tâî. 760'da Mısır'ın kuzeybatısındaki Garbiye vilâyetine bağlı Bisât köyünde doğdu. Hâfızlığını tamamlayıp İbn Ebû Zeyd'in er-Risâlesini ezberledikten sonra 778'de Kahire'ye gitti ve oraya yerleşti. Nûreddin el-Celâvî el-Mağribî'ye fıkıhta ve diğer ilimlerde yirmi yıl öğrencilik yaptı. Hocası hastalanınca onun tavsiyesi üzerine İzzeddin İbn Cemâa'nın derslerine devam etti. Fıkıh ve Usûl'u fıkıh başta olmak üzere birçok konuda İbn-i Haldûn'dan faydalandı. İbnu'l-Hâim, Nûreddin el-Demîrî, Zeyneddin el-İrâki ve zamanın diğer birçok âliminden kelâm, felsefe, mantık, nahiv, belâgat, tıp, astronomi, aritmetik, cebir, gibi değişik alanlarda dersler okudu. 13 ramazan 842'de bir Cuma gecesi vefât etti ve cenaze namazı İbn-i Hacer tarafından kıldırıldı. Şifâ' ü'l-galîl'alâ kelâmi's-Şeyh Halil, Tavzîhu'l-ma'kul ve Tahrîrû'l-Menkul, Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf, Nüket 'ale't-Tavâli, Hâşiye ale'l-Mutavvel, Hâşiye 'alâ Şerhi Metâli'i'l-envar başlıca eserleridir.³⁴

4. Demîrî

(الدميرى)

Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ ed-Demîrî. Şâfiî mezhebine mensup olan Demîrî 842 (1341) yılında doğmuştur. Kahire'de yetişerek ilim tahsiline başlamış şeyh Bahâeddin es-Sübki, Cemâleddin Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî'den fıkıh, Burhânettî İbrâhim b. Şerafettin el-Kîrâtî'den edebiyat, Bahâeddin Abdillâh b. Abdurrahman İbn Akîl'den Arapça ve başka ilimler tahsil etti. İlk başta hayatını ticaretle kazandı. Daha sonra kendisini ilme verdi. Demîrî, tefsîr, hadis, fıkıh,

³⁴ İbnü'l-İmâd, Şezerât, IX, 357; Sehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi, VII, 5-8.

fıkıh usûlü, dil, edebiyat ve diğer ilimlerde mütehasıs oldu. Fetva ve tedris icazeti aldı. Kahire'de Ezher ve Zâhir camileriyle Kubbetü'l-Baybarsiyye ve Babunnasr içindeki İbnu'l-Bakarî medreselerinde dersler verdi. Demîrî 3 Cemâziyülevvel 808 tarihinde Kahire'de vefât etti. Hayâtü'l-Hayevân, Muhtasaru'l-Gaysi'l-müceccem fî şerhi Lâmiyyetil-kunüz, Manzûme fistihbâbil-vuzû eserlerinden birkaçıdır.³⁵

5. İbn Cemâa, Muhammed b. Ebû Bekir

(ابن جماعة , محمد بن أبي بكر)

Ebû Abdillâh İzzeddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülazîz el-Kinânî el-Hemavî. H.759 yılında Hicaz'ın Yenbu Şhrinde doğdu. Kahire'de öğrenim gördü ve buraya yerleşti. Dedesi İzzeddin İbn Cemâa, Ebû Abdullah el-Beyânî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Kârî ve Kalânasî'den hadis dinledi. İbn Haldûn, Sirâcüddin el-Hindî, Tâceddin es-Subkî, Bahâeddin es-Subkî, Ömer b. Râslan el-Bulkînî, İbnü's-Saiğ ez-Zümürüdî gibi âlimlerden dersler okudu. Astronomi, kimya, tıp, ilm-i cedel, ilm-i hilâf, fıkıh, tefsîr, hadis, kelâm, mantık, sarf, nahiv, meânî, beyân, bedî, ilm-i hurûf ve remil gibi birçok dalda ilim sahibi oldu.

İbn Cemâa, takva sahibi bir âlim olup devlet ricalinden uzak durmayı tercih ederdi. Bu sebeple hiçbir resmi görev kabul etmedi. 20 Rebîülâhir 819 tarihinde Kahire'de vebadan öldü. Kaynaklarda yirmiye yakın ilim dalında 100 civarında eser kaleme aldığı, fakat ölümünden sonra eserlerinin büyük bir kısmının kaybolduğu kaydedilir. Et-Tebyîn fî şerhi'l-Erba'în, Zevâlû't-terah fî şerhi Manzûmeti İbn Ferah, Gâyetü'l-emâni fî ilmî'l-me'ânî eserlerinden birkaçıdır.³⁶

³⁵ Schâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', IX, 59-62; İbnü'l-İmâd, Şezerât, 118-119.

³⁶ Schâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', VII, 171-174; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 139-141.

6. İbnü'l-İrâkî

(ابن العراقى)

Ebû Zûr'a Veliyüddîn Ahmed b. Abdîrrahîm b. El-Hüseyin el-Kürdî el-Mihrânî. H. 3 Zilhicce 762 de Kahire'de doğdu. Babası Zeynüddin el-İrâkî devrinin tanınmış bir hadis âlimi idi. İbnü'l-İrâkî, önce babasından daha sonra Ebû'l-Harem Muhammed b. Muhammed el-Kalânîsî, İzzeddin İbn Cemâa ve İbn Nübâte el-Mısırî gibi âlimlerden ders aldı. İbnü'l-İrâkî Kahire'deki Baybarsiyye, Karasunguriyye, Cemâliyye en-Nâsriyye, Fâziliyye medreseleriyle Kâmaliyye Dârulhadisi ve İbn Tolun Camii'nde ders verdi. 27 Şâban 826'da vefât etti. İbnü'l-İrâkî hakkı savunma hususunda tavizsiz tutumuyla tanınmış, herkesle iyi geçinen tabiatıyla temayüz etmiştir. El-Müstefâd min mübhemâti'l-metn ve'l-İsnâd, Tarhu't-Tesrîb fî Şerhi't-Takrîb, el-Etrâf bi-evhâmi'l-Etrâf, Mukaddime bi'l-Hükm bi'l-Mûcib ve'l-hükm bi's-sihha, Tahrîrü'l-fetâvî ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî eserlerinden sadece birkaçıdır.³⁷

E . ÖĞRENCİLERİ

1. Cerrâî

(الجراعى)

Takuyiddîn Ebû Bekr b. Zeyd b. Ebî Bekr el-Hasenî el-Cerrâî ed-Dımaşkî. Şeyh Ahmed el-Bedevî'nin soyundandır. Yaklaşık 825 yılında Filistin'de Nablus şehrinin bugün yıkılmış olan kasabalarından Cerrâa'da doğdu. Cerrâî, Yahyâ el-Abdûsî'den Kur'an, Arapça, tefsîr, fıkıh ve fıkıh usûlü okudu. 842'de Dımaşk'a gitti. Orada Takiyuddin b. Kandes'ten meânî ve beyân ilimlerini tahsil etti; fıkıh ve usûl'u fıkıhtan icazet aldı. Daha sonra Dımaşk'ta Hanbelî mezhebinin seçkin şahsiyetlerinden

³⁷ Sehâvî, ed-Dav'ül-Lâmi', I, 336-344.

biri olarak ders ve fetva vermeye başladı, kadılık yaptı. 11 recep 883 tarihinde Dımaşk'ta vefât etti. Tehfutü'r-râki ve's-sacid fi ahkâmi'l-mesâcid ve Kitâbü'l-Evâ'il en önemli iki eseridir.³⁸

2. İbn Kādî Aclûn, Necmeddin

(نجم الدين ابن قاضي عجلون)

Ebü'l-Fazl Necmüddin Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahmân ez-Zer'î ed-Dımaşki. 12 Rebîülevvel 831 tarihinde Dımaşk'ta doğdu ve burada büyüdü. İlk eğitimini babasından aldı. Küçük yaştan itibaren önce Kur'an'ı, ardından çeşitli ilimlere dair yirmiye aşkın temel eseri ezberledi. Dımaşk'taki hocaları arasında İbn Hatîb en-Nâsiriyye, Alâeddin el-Kirmânî, İbn Nâsirüddin ve Takıyüddin İbn Kadî Şühbe gibi meşhur âlimler vardır. Aynı zamanda Kahire'de İbn-i Hacer el-Askalânî, Bedreddin el-Aynî, İbnü'l-Hümmam, Mahallî, Sâlih b. Ömer el-Bulkinî, Ebû'l-Fazl İbnü's-Şihne, Kâfiyeci, Şümünnî gibi birçok âlimden tefsîr, hadis, fıkıh, ferâiz ve hesap dersleri aldı. Özellikle Şâfiî fikhında Dımaşk ve Kahire'de otorite haline geldi. 13 Şevval 876 tarihinde vefât etti. Et-Tâc fi zevâ'idi'r-Ravza ale'l-Minhâc, Mugni'r-râğibîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn, Bedî'ül-Meânî fi şerhi Akîdeti's-Şeybânî eserlerinden birkaçıdır.³⁹

3. İbn Kādî Aclûn, Takıyyüddin

(تقي الدين ابن قاضي عجلون)

Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Abdurrahmân ez-Zer'î ed-Dımaşkî. Şâban 841'de Dımaşk'ta doğdu. İlk öğrenimini babasından, ağabeyi Necmettin, Zeyneddin el-Hattâb ve Şemseddin eş-Şirvânî gibi âlimlerden gördü. Daha sonra Kahire'de Sâlih b. Ömer el-Bulkinî, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî ve

³⁸ Sehâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', VI, 130-131; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 337-338.

³⁹ Sehâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', VIII, 96-97; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 332.

Celâlüddîn el-Mahallî'nin de bulunduğu bir çok âlimden hadis ve fıkıh dersleri aldı. Dımaşk'ta eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye medresesi ile Emeviyye Camiinde ve Kahire'de Ömeriyye Medresesi'nde Şâfiî fikhı okuttu. 11 Ramazan 928 tarihinde Dımaşk'ta vefât etti. İ'lâmü'n-nebîh bimâ zâde ale'l-Minhâc mine'l-Hâvi ve'l-bahçe ve't-Tenbîh, Umdu'tü'n-nüzzâr fî tashîhi Gayeti'l-ihisâr gibi eserleri vardır.⁴⁰

4. Kalesâdî

(القلصادى)

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Kureşî el-Kalesâdî. IX. Yüzyılın başlarında Endülüs'teki Besta şehrinde dünyaya geldi. Tutile yakınlarındaki Kalesâdî şehrinde dolayı Kalesâdî nisbesiyle anılır. İlk öğrenimini Besta'da Ebü'l-Hasen Ali b. Mûsâ el-Lahmî ve diğer bazı âlimlerden gördükten sonra Gırnata'ya giderek Ebû İshak ibn Fütûh ile Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed es-Serakustî'nin öğrencisi oldu. Daha sonra hac yolculuğuna çıktı ve güzergâhındaki Kuzey Afrika ile Doğu İslam şehirlerinin önde gelen ulemâsı ile tanışıp onlardan ders aldı. 15 Zilhicce 891 tarihinde Bâce'de vefât etti. Keşfü'l-cilbâb an ilmî'l-hîsâb, Keşfü'l-esrar an ilmî'l-gubar, İbnü'l-Benna el-Meraku-şî'nin Telhisu an'ilmî'l-hisâb, Buğyetü'l-mübtedî ve gunyetü'l-müntehî, Rihletü'l-Kalesâdî eserlerinden bazılarıdır.⁴¹

5. es-Sehâvî

(السخاوى)

Şemseddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebûbekr b. Osmân b. Muhammed Sehavi. 831 yılında Kahire'de doğmuştur. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Bunun yanında birçok eseri daha ezberledi. Ezberlediği bu

⁴⁰Şehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi', XI, 38-39; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 157-158.

⁴¹Şehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi', VI, 14-15.

eserleri hocalarına sundu. Fıkıh, Arapça, Kıraat, Hadis, Tarih, Hesab, Tefsîr, Usûl'u-Fıkıh ve diğler ilimlerde ihtîsâs sahibi oldu. Sayısız kişi ondan istifade etti. Çeşitli beldeleri ziyaret etti. Ondan hadis dinlemek için bir çok kişi kendisine müracaat etti. 928 yılında Şâban ayında Medine'de vefât etti. El-Cevahir ve'ddürürü fi tercümetiş-şeyhi İbn Hacer, Fethü'l-Mügeyyesisü bi-şerhi elfiyyeti'l-Hadis, ed-Dav'ü' l-Lâmi' li ehli'l-kârni't-tasi, el-Mekâsidi'l-Hasenetü fi'l-hadisi'l-cariyeti alâ'l-elsineti eserlerinden sadece birkaçıdır.⁴²

F. ESERLERİ

1. Tefsîrü'l-Celâleyn

Celâlüddîn es-Süyûtî tarafından tamamlandığı için bu isimle anılan eserin ilki (1211/1796) olmak üzere bir çok baskısı yapılmıştır.

2. el-Bedrü't-tâli fi halli Cem'i'l-cevâmi

Tâceddin es-Sübki'nin usûl'u fikha dair eserinin en güzel şerhlerinden biri olup metinle ve hâşiyeleriyle birlikte defalarca basılmış, eser üzerine birçok âlim tarafından hâşiyeye yazılmıştır.⁴³

3. Şerhu'l-Varakât fi ilmî usûli'l-fıkh

⁴² İbnü'l-İmâd, Şezerât, X, 23-25.

⁴³ Ez-Zehbî, Et-Tefsîr ve'l-Müfessirin, I, 334; Serkis, Mucem, II, 1624; Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327; ez-Zirikli, Hayruddin, el-A'lâm, VI, 230.

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin el-Varakât adlı eserinin şerhi olup İbn Kâsım el-Abbâdî ve Ahmed b. Muhammed el-Bennâ gibi âlimler tarafından yapılmış hâşiyeleri vardır. Hattâb'ın el-Varakât şerhide Mahallî'nin şerhinin hâşiyesi mahiyetindedir.⁴⁴

4. Kenzü'r'râgıbin fi Şerhi Minhâci't-tâlibîn

Nevevî'nin Şâfî fikhına dair meşhur eserinin şerhi olup, Şehâbeddin Ahmed Amîre el-Burullisî ve Nûreddin el-Halebî gibi âlimler tarafından hâşiyeleri yapılmıştır.⁴⁵

5. Şerhu'l-Kavâ'id Li'bni Hişâm

İbn Hişâm en Nahvî'nin el-İ'râb an kavâ'idi'l-İrâbî'nin tamamlanamamış şerhidir.⁴⁶

6. el-Envârü'l-Müdiyye fi medhi Hayri'l-beriyeye

Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin şerhi olup Muhammed b. Ahmed ed-Desûki tarafından üzerine Hâşiye 'alâ şerhi'l-Bürde adıyla bir hâşiye yazılmıştır.⁴⁷

7. Şerhu'l-Bürde

Kâ'b b. Züheyr'in Kasîdetü'l-bürde'sinin şerhidir.⁴⁸

⁴⁴ Ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, II, 81; Serkis, Mucem, II, 1624; Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327.

⁴⁵ Serkis, Mu'cem, II, 1624; Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327.

⁴⁶ Ed- Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn , II, 81; "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327.

⁴⁷ Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327.

8. Kenzü'z-zehâ'ir

Takiyuddin es-Subkî'nin et-Ta'iyye'sinin şerhi olup eksik kalan eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesinde kayıtlıdır.

Menâsik, et-Tıbbü'n-nebevî (İbn Kayyim el-Cevziyye'nin adlı eserinin muhtasarıdır), Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem (Tuğrâî'nin Lâmiyyetü'l-âcem'i-nin şerhidir), Hâşiye alâ Şerhi'l-Beyzâvî (Tamamlanamayan eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesinde mevcuttur), Risâle fi'l-kırâ'at, Hâşiyetü ala câmî'il Muhtasarâtî, Hâşiyetü ala cevahiri'l-isnevî kendisine nispet edilen diğer eserlerdir.⁴⁹

---

⁴⁸ Ed- Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, II, 81; Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327

⁴⁹ Ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, II, 81; Arslan, Şükrü, "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.27, s.327;

CELÂLÜDDİN SÜYÛTÎ'NİN HAYATI

A. DOĞUM YERİ VE TARİHİ

Tam adı Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Osmân b. Muhammed b. Halil b. Nasr b. Hûdri b. Hemami'l-Celali b. El-Kemali b. Nasirüddinî'l-Süyûtî'dir.⁵⁰ Süyûtî, h.849/m.1445'de Kahire'de doğmuş, h.911/m.1505 tarihinde yine Kahire'de vefât etmiştir. Abu'l-Fazl künyesini ona babası vermiştir.⁵¹ Süyûtî'nin ailesi Menşei bakımından İran'lı olup şark tarafından gelmiştir. Kendisinin ifade ettiğine göre evvela ataları Bağdat'ın Şark taraflarında bir mahalle olan Huzeyriye'de yerleşmiş, sonraları, en az müelliften 9 batın önce Mısır'a göçerek Asyut'u vatan edinmiştir. Ataları Memluk'lar döneminde önemli dini ve idari görevlere getirilmişlerdir.⁵² Ataları arasında en eskisi şeyh Human el-Din el-Hüzayri olup, bu zatta mühim bir mutasavvuf idi. Babası Kemaleddin Ebû Bekr Şâfî fakihlerindendi. Bu zat Suyut'ta doğmuş, orada kadılık yapmış ve daha sonra da Kahire'ye yerleşmiştir.⁵³ Çağdaşlarından meşhur Sehavi'nin belirttiğine göre, Süyûtî'nin annesi bir Türk cariye

⁵⁰ Sehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi', Kahire, 1354, IV, 65.

⁵¹ İbnü'l-İmâd, Şezerât, Kahire, 1351, VIII, 52; Süyûtî, Hüsnü'l-Muhadara, I, 140.

⁵² Geoffroy, E., The Encyclopadia of İslam (New Edition), Vol. IX, (Fasc. 161-162), 1997 Leiden, s. 913.

⁵³ İbnü'l-İmâd, Şezerât, I, 187.

idi.⁵⁴ 40 yaşına geldiğinde insanlardan uzaklaşıp inzivaya çekildi. Nil nehri ortasındaki adacıklardan biri olan “el-Ravzâ” daki evine çekildi. Bütün arkadaşlarından uzaklaştı. Sanki o arkadaşlarından hiçbirini tanımıyormuş gibi davrandı. Kitaplarının çoğunu bu esnada te’lif etti. Zenginler ve hükümdarlar kendisini ziyaret ederler ona çeşitli mallar ve hediyeler sunarlar fakat o bu hediyeleri kabul etmezdi. Sultan birkaç kez kendisini çağırdığı halde o bu davete icabet etmedi. Sultan ona hediye gönderdiyse de o bu hediyeyi kabul etmedi. O vefat edinceye dek burada kaldı.⁵⁵

B. YETİŞMESİ VE İLMİ YÖNÜ

Henüz 6 yaşında iken yetim kalan Süyûtî, aile dostları tarafından himaye edilmiş ve onların ihtimam ve gayretleri ile tahsilini yapmıştır.⁵⁶ Süyûtî zamanının bir çok aliminden ders aldı. Hadis’e dair yazdığı teliflerinin birinde ders aldığı alimlerin sayısını altı yüz olarak zikreder. Süyûtî ilim kokan bir evde yetişti çünkü babası her hafta Kur’an’ı bir kez hatmederdi. O da bu şekilde bunun farkına varır ve yetişmesinde önemli bir yer tutardı.⁵⁷ Sekiz yaşına basmadan Kur’an’ı hıfzetmiş, bundan sonra İbn Dakik’in Umde’sini, Nevevî’nin Minhac el-Fıkh’ını, el-Beyzavi’nin Minhac el-Usûlünü ve İbn-i Malik’in Elfiyye’sini ezberlemiş bunları asrının alimlerine sunmuş ve kendilerinden icazet almıştır. Daha sonra Mahallî’den ve ez-Zeynil-ûkbi’den ders almış, babası tarafından İbn Hacer derslerine götürülmüştür. Bunun üzerine 864 senesinden itibaren ilim ile meşgul olmaya başlamış, bazı

⁵⁴ Sehâvî, ed-Dav’ü’ l-Lâmi’, IV, 65.

⁵⁵ ez-Zirikli, el-A’lâm, IV, 71.

⁵⁶ Süyûtî, Hüsnü’l-Muhadara, I, 40.

⁵⁷ Ferid, Fethi Abdulkadir, et-Tâhbîr fî Ulûm’t-Tefsir, Dâru’l-Ulum, Kahire, 1982, s.6-7.

âlimlerden fıkıh ve nahiv okumuş, nihayet şeyh Şehabettin el-Sermasi'den ferâiz'i öğrenmiş, 866 senesi başında Arapça okutmak için icazet almıştır.⁵⁸

Süyûtî, henüz 17 yaşında iken 866'da ilk eseri olan Şerhü'l-İstiaze ve'l-besmele'yi kaleme alarak el-Bulkînî'ye sundu ve o da eserin başına bir takriz yazdı. Süyûtî, bu zatın vefâtına kadar ondan fıkıh öğrenmeye devam ettikten sonra onun kendisine ders okutma da ve fetva vermede icazet veren oğlunun derslerini takip etmiş, aynı zamanda devrinin bir çok şöhretli âliminden faydalanmıştır. Bunlar arasında Şerafettin el-Münâvî, Takiyuddin Şibli, Muhyiddin Kâfiyeci, Seyfeddin Muhammed el-Hanefî, Muhammed b. İbrâhim Şirvani, İzzeddin el-Kinani el-Hanbelî, Şemseddin Muhammed es-Sehavi v.s. gibi şahsiyetler yer alır. Faydalandığı veya icazet aldığı âlimlerle, kendisinden sitayişle bahseden âlimlerin sayısı 600'ü bulmaktadır.⁵⁹

Süyûtî kendisini ilme verdi. Fetvalar verdi. Zamanının en meşhur âlimi oldu. Kendisinden sonra gelenler için ilmi muhafaza eden bir âlim konumunda oldu. Daha sonraki âlimler onun yolunu kolayca takip ettiler. Arkasında üçyüzden fazla eser bırakmıştır. Şayet Kur'an ilimlerinde İtkan, dilbilgisinde Müzhir, nahivde ve usûlünde el-Eşbâh ve'n-Nezâir ve yine nahiv ve sarfta el-hem'ü gibi eserleri onun övünmesine için yeterliydi⁶⁰.

Süyûtî önce tefsîr, hadis ve fıkıh başta olmak üzere dinî ilimleri öğrenmek için gerekli olan nahiv, maani, bedî ve beyân v.s. gibi alet ilimlerini öğrenmiş, sonra da esas ilim mevzularında geniş bir vukufiyet ve salahiyet elde etmiştir. O kuvvetli

⁵⁸ İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 52.

⁵⁹ Vehbi, Hamid, Meşair'i İslâm, İstanbul, 1301/1881, C. 45, s.1428 Schâvî, ed-Dav'ü' l-Lâmi', IV, s.66

⁶⁰ İskenderî, Ahmed-İnânî, Mustafa, el-Vâsît fi'l-Edebi'l-Arabi ve Tarihihi, Darü'l-Maarif, Kahire, 1916, s.306.

bir hâfizaya sahipti. Süyûtî hesap ilmî hariç muhtelif ilimlerdeki salahiyetinden bahseder.⁶¹

Süyûtî, hadis ilminde zamanının en âlimi idi. Rical, garib, metin, sened ve hadislerden hüküm çıkarmada eşsizdi. Kendisinden ikiyüzbin hadis ezberlediği rivayet edilmektedir. Kendisi şöyle demiştir: Eğer bundan fazla hadis bulabilseydim mutlaka ezberlerdim. Herhalde yeryüzünde şu an için bundan daha fazla hadis bulunmaz.⁶²

Süyûtî daha gençliğinde bir çok seyahat yapmış, bu arada Şam, Hicaz, Yemen, Hind, Mağrib, ve Sudan'a gitmiştir. Hicaz seyahati esnasında bir sene Mekke'de kalmıştır. Ayrıca Mısır'ın Dimyat, Fayyum, ve İskenderiye gibi yerlerini ziyaret etmiştir.⁶³

Süyûtî tedris vazifesine, ilk defa üstadı el-Bulkinî'nin delaleti ile, şevval 870 tarihinde Şeyhuniyye Camii'nde fıkıh tedrisiyle başlamıştı. Kısa bir müddet sonra şöhreti muhitinde yayılmış ve derslerini bazı müderrisler bile takip etmiştir. Ayrıca Tolunlular Camii'nde fetva vermeğe ve hadis imlasına başlayan Süyûtî'nin hizmetlerine emir İnal el-Asker'in yardımı ile Hankah el-Şeyhuniyye'de hadis tedrisi vazifesi de ilave olunmuş ve yeri hala Kahire'de Bab el-Karefe'de bulunan Şam naibi Barkuk'un türbesinin şeyhliğini bu dönemde elde etmiştir.⁶⁴

Süyûtî'nin eserlerinin çoğu daha o hayattayken Hicaz'da, Şam'da, Haleb'de, Rum diyarında, Hind'de, Yemen'de şöhrete kavuşmuştur.⁶⁵

⁶¹ Süyûtî, Hüsni'l-Muhadara., I, 41.

⁶² İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 53.

⁶³ Süyûtî, Hüsni'l-Muhadara, I, 141; Ziyada, M. Mustafa, el-Müerrihun fi Mısır fi'l-Karni'l-Hamis aşar el-Miladi, Kahire, 1949, s.59; Hamid Vehbi, Meşair'i İslâm, s.1420.

⁶⁴ Ziyada, M. Mustafa, el-Müerrihun fi Mısır fi'l-Karni'l-Hamis aşar el-Miladi., s.59 v.d.

⁶⁵ el-Gazzi, Necmeddin, el-Kevakîbü's-Saire bi-A'yani'l-Micti'l-Aşfire, Tahkik: Cebrail Süleyman Cebbur, Beyrut, 1979, I, 226.

Süyûfî 891 tarihinde, halife el-Mütevekkil Alellah'ın emri ile o zamanlar Kahire'nin en büyük ve çevrece en geniş ağı olan Baybarsiyye şeyhliğine geçmiştir. Uzun müddet bu görevde kaldığı ve bu görevin sağladığı imkanlar sayesinde refah içinde yaşadığı gibi, bir çok eserini yazmak için fırsat bulmuştur. Bununla beraber bu vazifesini kıskananlar olmuştur. 1497 yılında tarikat icaplarını yerine getirmediklerini ileri sürerek Baybars Hankâhı sûffilerinden almakta oldukları yardımı kesen Süyûfî, bunların hışmına uğradı, muhakeme olundu ve netice de Baybarsiyye şeyhliğinden azledildi. Buna rağmen o tasavvufa özel bir ilgi duydu.⁶⁶ Bu hadise üzerine maneviyatı kırılmış ve insanlara olan güveni tamamen sarsılmıştı. Kahire'de Nil nehri ortasındaki adacıklardan biri olan "el-Ravza" da ki evine çekildi. Tam bir inziva hayatı içinde yaşadı. Ölene kadar da buradan ayrılmadı.⁶⁷

Sultan el-Gavri, kendisine yeni vazifeler teklif ettiği zaman kabul etmediği gibi yine onun gönderdiği bin dinarı redd ile hediye ettiği köleyi de azad ettiği söylenir.⁶⁸ Süyûfî bir süre böyle yaşadı. Ancak okumak ve yazmaktan geri durmuyordu. Sonra, ara-sıra da olsa, davet üzerine sultanın meclislerine gittiği de oluyordu. Bununla beraber artık çökmüş ve yaşı da altmışı bulmuştu. Bu sıralarda hastalandı ve ıstıraplı bir devreye müteakip 19 Cemaziyülevvel 911 (1505) Cuma sabahı Kahire'de vefât etti.⁶⁹

C. HOCALARI

Aşağıda zikredeceğimiz Suyûfî'nin hocaları, onun bizzat ders gördüğü mühim hocalardır. Suyûfî'nin ders aldığı bu hocalar, onun akli ve fikri gelişiminde ve

⁶⁶ Irwin, R., Encyclopedia of Arabic Literature, edited by Julie Scott and Paul Starkey, Vol.2, London, 1998 Routledge, s.746.

⁶⁷ el-Gazzi, Necmeddin, el-Kevakîbü's-Saire bi-A'yanî'l-Mietî'l-Aşîre, Tahkik: Cebraîl Süleyman Cebbur, I, 228.

⁶⁸ İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 53

⁶⁹ İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 55; el-Gazzi, Necmeddin, el-Kevakîbü's-Saire bi-A'yanî'l-Mietî'l-Aşîre, Tahkik: Cebraîl Süleyman Cebbur, I, 228.

ona yön vermede önemli rollere sahiptirler. Suyûtî'nin hocası olarak bahsedeceğimiz bu alimler sahalarında kendi asırlarının meşhur kimseleri idiler. İbn Hacer hadiste asrının büyük alimi idi. Bulkunî Şâfiî fikhında asrının en büyük alimi idi. Aynı şekilde Münavi tefsir ve fıkhında asrının büyük alimi idi. Yine Kafiyeci aklî ilimlerde asrının en ünlü alimi idi. Ve yine Şümunnî nahiv alimlerinin en büyüklerindendi. Hanefî de yine önemli âlimlerdendi.⁷⁰ Bunların hepsi de toplum nazarında önemli bir yere sahiptiler. Suyûtî'nin ders aldığı ve karşılaştığı hocaları bir hayli fazladır. Fakat biz, sadece kendisini fikren ve ilmen etkileyen önemli hocaları zikretmekle yetineceğiz. Aynı zamanda Suyûtî'nin hocası olarak zikrettiğimiz İbn Hacer ve Bulkunî, Mahallî'nin de hocası durumundadır.

1. İbn Hacer el-Askalânî

(ابن جحر العسقلانى)

Ebû'l-Fazl Şihâbiddün Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. 22 Şâban 773'te eski Mısır'da doğdu. Kur'an'ı hıfzetti. Başlıca uğraş alanı hadis olmakla birlikte fikh ve usûlu, tefsîr, lügat, edebiyat ve tarihle de meşgul oldu. Birçok hocadan ders alan İbn-i Hacer ilim tahsili için çeşitli memleketleri ziyaret etti. İbn-i Hacer 806 yılında resmen hocalık vazifesine başladı. Aynı yıl Şeyhûniye, 809'da Mahmûdiyye medreselerinde hadis hocalığına başladı. Tesirli vaaz ve hutbeleriyle tanınan İbn Hacer 819'da Ezher, daha sonra Amr b. As, kadılığı sûresince de sultanın bulunduğu Kal'a camilerinde hatiplik yaptı. Sehavi'ye göre İbn Hacer, hadis başta olmak üzere çeşitli ilimlere dair 150 den fazla eser yazmıştır. İbn-i Hacer 28 Zilhicce 852'de Kahire'de dizanteriden öldü. Hedyü's-sârî, Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Havâsî

⁷⁰ Hamûre, Tahir Süleyman, Celâleddin Suyûtî Asruhu ve Hayatu ve Asarûhu ve Cuhudûhu fi'd-Dersi Lügavi, Mektebü'l-İslâmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1989, s. 102-103.

Tenkihi'z-Zerkeşî ale'l-Buhârî, el-Mültekat mine't-Telkih fî şerhi'l-Câmii'ş-sahîh, Şerhu't-Tirmizî, Tağlîku't-ta'lik, Turuku hadîsi "Ma'û zezem limâ şüribe leh" eserlerinden sadece birkaçıdır.⁷¹

2. Bulkinî, Ömer b. Raslân

(عمر بن رسلان البلقيني)

Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Raslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî. 12 Şâban 724'te (4 Ağustos 1324) Kahire'nin kuzeyinde bulunan Garbiye bölgesindeki Bulkinî'de doğdu. Öğrenimi'ne Bulkinî'de başladı. Yedi yaşında hâfız oldu. Fıkıh, fıkıh usûlü, ve nahiv konularında bazı ana metinleri ezberledi. Bahâeddin es-Subkî'nin yanında Daruladi müftülüğüne, 769'da Tâceddin es-Subkî'nin yerine Şam kadılığına tayin edildi. Kahire'de Amr b. As Camii'nde otuz yıl kadar ders veren Bulkinî, ayrıca Tulunoğlu Camii'nde Berkukiyye, Hicâziyye ve benzeri medreselerde fıkıh, tefsîr, hadis okutmuş, çeşitli mezheplere mensup birçok ilim adamının yetişmesine ya doğrudan veya talebeleri vasıtasıyla katkıda bulunmuştur. Zaman zaman mezhebine ve mezhep içinde önemli bir yeri olan Nevevî'ye muhalif fetvalarda vermiştir. 10 Zilhicce 805'te Kahire'de vefât eden Bulkînî Şâfiî mezhebine mensup bir müctehiddir. Et-Tedrib fî'l-fürû, Marifetü'l-mülimmât bi-reddi'l-Mühimmât, Menhecü'l-asleyn, Mehâsinü'l-istulâh fî tazmîni kitâbi ibni's-Salâh, Katrû's seyl fî emri'l-hayl eserlerinden birkaçıdır.⁷²

3. Kâfiyeci

788 yılında Bergama'da dünyaya geldi. Babasının adı Muhyiddin Mehmed'dir. Cemâlettin İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye adlı eseriyle çokça meşgul

⁷¹ İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 395-399.

⁷² Şehâvî, ed-Dav'ü'l-Lâmi', I, 85-89; İbnü'l-İmâd, Şezerât, IX, 80-81.

olduğundan “kâfiyeci” lakabıyla tanınmıştır. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra Anadolu ve İran’ın çeşitli şehirlerini dolaşarak bir çok âlimden ders aldı. Şam’a ve oradan hacca giden Kâfiyeci üç yıl Kudüs’te kaldı ve 830 yılı dolaylarında Kahire’ye yerleşti. Arap dili ve edebiyatı, tefsir, fıkıh, kelâm, hadis, tasavvuf, tarih, cedel, felsefe, mantık, astronomi konularında yetişmiş bir âlim olarak kendinî ispat etti ve Hanefiler’in önde gelen âlimlerinden biri oldu. Yetiştirdiği birçok öğrenci arasında Süyûtî de vardır. 4 Cemâziyülevvel 879 tarihinde Kahire’de vefât etti. Et-Teysîr fî kavâ’idi ilmî’t-tefsîr, el-Envâr fi ilmî’t-tevhîd, el-Ferah ve’s-sürur fî beyâni’l-mezâhibi’l-erba’ati fi’l-usûr, Hulâsatü’l-akvâl fi hadîsi “inneme’l-a’mâlü bi’n-niyyât” eserlerinden sadece birkaçadır.⁷³

4. Seyfeddin Hânefi

(سيف الدين الحنفي)

Tam adı Muhammed b. Muhammed b. Ömer Kutlû’a el-Bükterî’dir. H. 800 yılında doğdu. Asrının âlimlerinden dersler aldı. Şeyhûniyye medresesi hocalarından olan Kemâl b. Hammam’ın derslerine devam etti. Fıkıh’ta, Usûl’de, Nahiv’de kabiliyetli idi. Aynı zamanda birçok medrese de ders okudu. İbn Hammam Hanefi’yi, hac müddetinde Şeyhuniyye’deki kendi yerine vekil tayin etti. Müeyyide medresesinden hocalıktan ayrılan Hanefi, daha sonra Şeyhuniyye medresesindeki görevinden sonra tekrar buraya döndü. Hanefi hadis tedrisatı yaptığı sırada Suyûtî ile muasır oldu. Suyûtî’nin kendi zikrettiği üzere bu hocasından Keşşaf, Tevdîh ve haşiyesi, Telhis-i Miftah gibi kitapları okumuştur. Hanefi h.881 yılı Zilkade ayında vefat etti. Suyûtî’nin zikrettiğine göre o kendisinin ölen son hocasıydı ve ders aldığı

⁷³ Şehâvî, ed-Dav’ü’ l-Lâmi’, VII, 259-261; İbnü’l-İmâd, Şezerât, VII, 326-327.

hocalardan onun dışında hayatta olan yoktu. Suyûtî ölümünden sonra hocasını sık sık anardı. En önemli eseri İbn Hişam'ın Tevdih'ine yazdığı haşiyedir.⁷⁴

5. Şerafettin Münâvî

(شرف الدين المناوي)

Tam adı Şerafettin Ebû Zekariyya Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhlufi b. Abdusselam Münâvî Mısır'dır. 798 yılında doğdu. Şâfiî mezhebine mensup olup, dedesi Abdurraif Münâvî'dir. Camiü's-Sahih'i şerh etmiş ve bunu da tabakatında belirtmiştir. Süyûtî Hüsnü Muhadara'da kendisinden o bizim şeyhimizdir diye bahseder. Veliyüddin Irâki'den fıkıh ve fıkıh usûlü okudu hadis dinledi. Şâfiî Mezhebi üzerine tadrîsât yapan Münâvî, fetva vermekle de yetkili kılındı. Aynı zamanda kendisi Mısır diyarının kadısı idi. 871 yılında vefât etmiştir. Şerhü Muhtasari'l-müzni diye tasnifi vardır.⁷⁵

6. Şümünnî, Takîyüddîn

(تقي الدين الشمني)

Takiyuddin Ebû Abbâs Ahmed b. Allame Kemaleddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yahyâ b. Muhammed b. Halefellahu Şumunni. Kendisi Hanefî âlimidir. İskenderiye'de 801 yılında ramazanda doğdu. Meşgul olduğu ilim dalları tefsîr, hadis, usûl, kelâm, nahiv ve beyândır. Daha sonra babasıyla Kahire'ye gitti. Kendisine Bulkinî, Zeyni Irâki, İbn-i Zahire, Heysemi, Demîrî, Helavi, Cevheri, Meraği icazet verdi. 870 yılında vefât etti. Tasnif ettiği eserler İbn-i Hişam'ın Şerhü'l-Mağnası, fıkıhta Hâşiyetü ale's-Şifa ve Şerhü'l-Muhtasari'l-Vikayeti, hadiste ise Şerhü Nazmü'l-nuhbeti'dir.⁷⁶

⁷⁴ Hamûre, Tahir Süleyman, Celâleddin Suyûtî Asruhu ve Hayatu ve Asarûhu ve Cuhudûhu fi'd-Dersi Lügavi, s.102.

⁷⁵ İbnü'l-İmâd, Şezerât, IX, 463

⁷⁶ İbnü'l-İmâd, Şezerât, IX, 464-468

D. ÖĞRENCİLERİ

1. Alkamî

(العلقمى)

Tam adı Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Alî el-Alkamî'dir. Şâfiî fakihi ve muhaddis olarak bilinir. Kahire'de (897/1491-1492) doğdu. Daha çok Alkamî veya Şems el-Alkamî diye tanındı. Bazı kaynaklarda Kevkebî nisbesiyle de tanınır. Süyûtî'nin derslerine devam etti ve ondan icazet aldı. Aklî ve nakli ilimlerde ihtisas kazandıktan sonra uzun yıllar Ezher'de usul, fıkıh ve hadis okuttu. Hayır sever bir zengin olması sebebiyle fakirlere yardım etmekten ve camileri tamir ettirmekten hoşlanırdı. Ölüm tarihi hakkında çeşitli tarihler zikrediliyorsa da 969/1561-62 yılında Kahire'de vefat ettiği bilinmektedir. Bilinen ve dördü hadise, biri de tefsire dair olan eserleri şunlardır: 1. el-Kevkebü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmi' i's-sağır 2. Mülteka'l-bahreyn fi'l-cem beyne kelâmi'ş-şeyhayn 3. Muhtasaru İthâfi'l-mehere bi-etrâfi'l-aşere 4. et-Tuhafü'z-zirâf fi telhîsi'l-etrâf 5. Kabesü'n-neyyireyn alâ Tefsîri'l-Celâleyn.

2. Dâvûdi, Muhammed b. Ali

(محمد بن على الداودى)

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Kahire'de yetiştiği, Süyûtî'nin tanınmış talebeleri arasında yer aldığı ve ömrünü burada geçirdiği anlaşılmaktadır. Hocası Süyûtî'nin hayatı hakkında yazdığı bir kitabın kapağına düşülen kayda göre Dâvudî'nin h. 28 Şevval 945'te (19 Mart 1539) vefât ettiği ve Nasr Kapısı dışında defnedildiği ifade edilir. Dâvûdî'nin en önemli eseri Tabakâtü'l-

müfessirin'idir. Kaynakların belirttiğine göre hocası Süyûfî, aşıptan itibaren bütün müfessirlerin biyografilerini içine alacak bir kitap yazmaya başlamış, fakat tamamlayamamıştır. 136 müfessirin hayatını ihtiva eden bu çalışmayı Dâvûdî temize çekmiş, daha sonra da hocasının sonuçlandıramadığı işi kendisi ele alarak bu eserini telif etmiştir. 704 müfessirin biyografisine yer verilen eserin tertibinde alfabetik sıra gözetilmiş, müfessirlerin hayatları hakkında kısa bilgi verilirken eserleri ve ilmî yönleri daha geniş şekilde ele alınmıştır.⁷⁷

3. İbn İyâs

(ابن إياس)

Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddin) Muhammed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî (ö. 930/1524?) Memluk dönemi tarihçisidir. 6 Rebîülâhir 852'de (9 Haziran 1448) Kahire'de doğdu. Sultan el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un Memluklarından olup el-Melikü'n-Nâsır Ferec'in Saltanatı sırasında ikinci devâtdâr rütbesine kadar yükselen dedesi Emîr İyâs el-Fahrî ez-Zâhirî'ye nispetle İbn İyâs olarak tanınır. Onun hakkında bilinenler, Bedâ' i' z-zühûr fî vekâ' i' d-dühûr adlı eserinde verdiği düzensiz ve yetersiz bilgilere dayanmaktadır. Babası Şehâbeddin Ahmed sultanın iktâlî yedek kuvvetlerine mensuptu. İbn İyâs babasının teşvikiyle iyi bir eğitim gördü. Dinî ilimlerin yanı sıra tarih ve coğrafya gibi ilimleri de o dönemin tanınmış hocalarından öğrendi. İbn İyâs, bu hocalardan Süyûfî ile tarihçi ve fakih Abdülbâsît b. Halîl el-Malatî'nin adlarını bilhassa zikreder. Muhtemelen 930 (1524) yılında vefat eden İbn İyâs'ın eserleri Memluk devleti tarihinin son dönemleriyle Mısır'da Osmanlı hakimiyetinin ilk dönemleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bedâ' i' u'z-Zühûr fî vekâ' i' d-dühûr, Mercü'z-zühûr fî vekâ' i' i'd-dühûr, Bedâ' i' u'l-umûr fî

⁷⁷ İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 264; Temel, Ali Rıza, "Dâvûdî" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C.9, s.51

vekâ' i' i'd-dühûr, Cevâhirü's-sülûk fi'l-hulefâ' ve'l-mülûk, Neşku'l-ezhâr fi' acâ' ibi'l-aktâr eserlerinde birkaçıdır.⁷⁸

4. İbn Tolun, Şemseddin

(شمس الدين ابن طولون)

Ebü'l -Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dımaşkî (ö. 953/1546) tarihçiliğiyle meşhur olmuş âlim ve şair bir zattır. IX. (XV) yüzyılın son çeyreğinde Dımaşk'ın Sâlihiye semtinde doğdu. Ticaret ve bazı fertlerinin de ilimle uğraştığı bir Türk ailesine mensuptur. İlk derslerini babası ve amcasından aldı. Yedi yaşında hıfzını tamamladı. Çeşitli medreselerde öğretim görerek Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve usulü, hadis usulü, kıraat ve mantığa dair bazı temel metinleri hıfzetti. İbn Tolun İslâmî ilimler başta olmak üzere tarih, tıp, hendese, matematik, mûsiki ve edebiyat gibi zamanında okutulan ilimlerin tamamında, bizzat kendisinin ifade ettiğine göre otuz sekiz ilim dalında öğrenim gördü. Ders aldığı hocalar arasında Nâsirüddin İbn Züreyk, Takıyyüddin İbn Kādî Aclûn, Süyûtî, Nuaymî, Şemseddin İbn Mekki en önde gelenlerinden birkaçıdır. İslâm tarihinin en önemli alimlerinden biri olan İbn Tolun bu yönü itibariyle hocası olan Süyûtî'ye benzer; dinî ilimlerden tıp ve astronomiye kadar öğrenim gördüğü pek çok ilim dalında eser vermiştir. İbn Tolun 10 Cemaziyülevvel 953 (9 Temmuz 1546) tarihinde vefat etmiştir. İ' lâmü'l-verâ bi-men vüllıye nâ' iben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki'ş-Şâmi'l-kübrâ, el-Lema' âtü'l-berkiyye fi'n-nüketi't-târîhiyye, Müfâkehetü'l-hillan fi havâdisi'z-zaman eserlerinden sadece birkaçıdır.⁷⁹

⁷⁸ Razûk, Muhammed, "İbn İyâs", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1999, C.20, s.97-98.

⁷⁹ Kavas, Ahmet, "İbn Tolun", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1999, C.20, s.415-416.

5. Ebû Hafs, Zeynüddîn

(زين الدين أبو حفص)

Zeynüddîn Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Alî b. Mahmud b. Şemma'i'l-halebi Şâfiî mezhebine mensuptur. Takriben h. 880 senesinde doğmuştur. İlk başta Muhyüddîn b. Ebbâr ve el-Celali Nesîbi'den ve diğer Halep ulemasından dersler almıştır. Hadisi Takıyüddîn Habîşi'den, Süyûtî'den, Kadı Zekerıyya'dan, Burhan b. Ebî Şerif'den aldı. Hadis dinlediği hocaları iki yüzü aşmaktadır. Hacca gitti ve birçok kez burada kaldı. Hadis öğrenmek için çeşitli memleketleri dolaştı ki bunlar arasında Humus, Şam, Kudüs, Kahire, Mekke, Medine şehirleri sayılabilir. Mekke'nin üstadı Muhammed b. Irâki ile bir süre birliktelikleri oldu. Ondan ilim tahsil etti. Diğer taraftan Elvan-ı Hamevi'yle de dostluk kurdu. Hamevi de kendisinden istifade etti. Ebû Hafs, büyük bir âlim ve önderdi. İyiliği emreder ve kötülükten de sakındırırdı. Dünya ehlinden hediye kabul etmezdi. Herhangi bir vazifeyi kabul etmedi. Dostlarının kınamasına rağmen az bir kazançla yaşamayı tercih ederdi. Bir Cuma sabahı Halep'te Safer ayının on ikinci günü vefat etti. Kendisinin bir çok eseri vardır. Mevrud'u Zem'ân fî Şuubi'l-imân, Bilügati'l-Mukteni'i fî âdabi'l-Müstemi'i, el-Azabü'l-Zilâli fî fedâi'l-âli eserlerinden sadece birkaçıdır.⁸⁰

E. ESERLERİ

Celâleddîn es-Suyûtî, zamanının seçkin bir allâmesi idi. Telif ettiği eserleriyle şöhreti her tarafa yayılmıştı. Özellikle tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, belâgat, lûgat, tarih ilimlerinde değerli bir alimdi.

⁸⁰ İbnü'l-İmâd, Şezerât, X, 306-307.

Süyûtî'nin eserlerinin önemli bir kısmı küçük ve risaleler halinde bulunmaktadır. Müteaddit ciltlerden oluşan el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv, ed-Dürrü'l-Mensûr, el-Müzahir, Buğyetü'l-Vu'ât, Şerhu Şevâhidi'l-Muğni, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an gibi, oldukça hacimli eserleri de vardır. Pek muhtelif mevzularda ve çok sayıdaki eserlerinin ekseriyeti uzun araştırmalar mahsulü olan terkihi teliflerden ziyade çeşitli kaynaklardan iktitaf suretiyle derlenmiş eserlerdir.⁸¹

Süyûtî'nin eserlerinin sayısı muhtelif kaynaklara göre 500-1000 arasında değişmektedir. O kendi eserlerinin sayısını Hüsnü'l-Muhâdara (I, 157)'de 300 olarak vermektedir; ancak müellif, bundan sonra da birçok eser kaleme almıştır.⁸² İbnü'l-İmâd'a zikrettiğine göre eserleri 500'ü geçmektedir.⁸³ İbn İyâs da Suyûtî'nin eserlerinin sayısının 600'e ulaştığını⁸⁴ söylemektedir. Kâtib Çelebi (öl. 1067/1656), ünlü eserinde⁸⁵ 400'den fazla kitabın adını kaydeder. Bugün sahalarında önemli bir boşluğu dolduran bu eserlerin büyük bir bölümü basılmış olup, diğer kısmı ise çeşitli dünya kütüphanelerinde el yazması olarak bulunmaktadır.

Suyûtî'nin muhtelif dallardaki en önemli eserlerinden basılmış olanlar şunlardır:

A. Kur'ânî İlimler

1. el-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr

Kur'an tefsiri olup, 6 cilt halinde basılmıştır. Ayrıca, 1377 yılında Muhammed Emin Demc tarafından Tahran'da yayınlanmıştır.⁸⁶

2. Lübbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl

⁸¹ Karahan, Abdulkadir, Süyûtî, İslâm ansiklopedisi, M.E.B. yay., İstanbul, 1970, XI, s.260.

⁸² Karahan, Abdulkadir, Süyûtî, İslâm ansiklopedisi, XI, s.260.

⁸³ İbnü'l-İmâd, Şezerât, VIII, 53.

⁸⁴ İbn İyâs, Bedâ'i'uz-Zühûr fi Vekâi'ı'd-Dühûr, IV, 84.

⁸⁵ Keşfü'z-Zunûn, I-II, tür.yer.

⁸⁶ Tülücü, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûtî", Diyanet İlmî Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, Ankara, 1994, C.30, Sayı.2, s.6

Vâhidî (ö. 468/1076)'nın aynı konudaki eserine dayanmakta olup, ayetlerin nüzûl sebeplerine dair bilinenleri toplamaktadır. Çoğu Celâleyn Tefsiri'nin hâmeşinde olmak üzere, birçok defalar basılmıştır.⁸⁷

3. Tefsîrû'l-Celâleyn

Süyûtî'nin en meşhur Kur'an tefsiri olup, hocası Mahallî tarafından başlanılmış fakat ömrü yetmediğinden kendisi tarafından tamamlanamamıştır. Daha sonra Süyûtî kalan kısmı 40 gün içinde tamamlamıştır. Bizim de inceleme alanımıza giren bu tefsir büyük bir ilgi görmüş bir çok defalar basılmıştır.

4. el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an

Süyûtî'nin Kur'an ilimleri sahasında en önemli eseri olup ilk defa Sprenger'in bir tahlili ile birlikte Mawlawi Basheeroodeen ve Noor-ool-Haqq tarafından neşredilmiştir. Daha sonra bir çok defalar basılmıştır.⁸⁸

Bu eser Doç. Dr. Sâkıp Yıldız ve Dr. Hüseyin Avni Çelik tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve bu çeviri, 2 cilt halinde Hikmet Neşriyat Tarafından 1987 yılında İstanbul'da basılmıştır.

5. Tabakâtü'l-Müfessirîn

Müfessirler hakkında bilgi veren ve ilk defa 1839'da, Leiden'de A. Meursinge tarafından neşredilen bu eser, son yıllarda birkaç kere basılmıştır.⁸⁹

6. Mu'terekü'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'an

Kur'an'ı Kerim'in i'caz vecihlerinden bahseden ve bu konuda daha evvel söylenenlerin hemen hemen hepsini içine alan çok kıymetli bir eserdir. Son yıllarda, ilmi bir şekilde, 3 cilt halinde, Alî Muhammed el-Bicâvî tarafından neşredilmiştir.⁹⁰

---

⁸⁷ A.mlf., a.g.m., s.6.

⁸⁸ A.mlf., a.g.m., s. 7.

⁸⁹ A.mlf., a.g.m., s. 7.

⁹⁰ A.mlf., a.g.m., s. 7

B. Hadîs

1. el-Câmi'ü's-Sagîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr

Müellifin 28 Rebiyülevvel 907'de (11 Ekim 1501) bitirdiği bu eser, alfabetik olup, umumî hadis mecmuaları arasında oldukça revaç görmüştür. Şerhleri arasında en çok kabul görüleni, Abdurra'ûf el-Münâvi'in Feyzu'l-Kadir adlı eseridir. El-Câmi'ü's-Sagîr ilk defa 1851'de Marsilya'da basılmış, daha sonra baskısı birçok defa tekrarlanmıştır.⁹¹

2. Tabakâtü'l-Huffâz

Süyûtî, hadisçilerden Hâfız derecesinde olanları ele aldığı bu kitabını, Zehebi'nin Tezkiretü'l-Huffâz adlı eserini özetlemek ve ona bazı ilavelerde bulunmak suretiyle meydana getirmiştir. İlk defa F. Wüstenfeld tarafında bastırılan eser (Göttingen 1883-1884), son yıllarda tekrar yayınlanmıştır.⁹²

3. el-Hasâisu'l-Kübrâ

Hz. Peygamber'in hususiyetleri ve mucizeleri hakkında kaleme alınmış olup, 1320 yılında, 2 cilt halinde Haydarâbâb'da⁹³ ve 1967'de Kahire'de basılmıştır. Ayrıca, Ali Rıza Akbulut, Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed Aleyhi's-Selâm'ın Mucizeleri isimli iki ciltlik kitabını, Süyûtî'nin bu eserini esas alarak hazırlamış ve onun bazı kısımlarını Türkçüye tercüme etmiştir.⁹⁴

4. el-Le'âli'l-Mesnû'a fi'l-Ehâdîsi'l Mevdû'a

Süyûtî'nin mevzû (uydurma) hadisler konusunda yazdığı tenkîdi bir eserdir. Birkaç kere basılmıştır.⁹⁵

⁹¹ Serkîs, Mu'cem, I, 1078.

⁹² Serkîs, Mu'cem, I, 1082.

⁹³ Serkîs, Mu'cem, I, 1079.

⁹⁴ Tülcü, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûtî", Diyanet İlmi Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, C.30, Sayı.2, s.7.

⁹⁵ A.mlf., a.g.m., s. 7.

5. Tedrîbü'r-Râvi fi Şerhi Takribî'n-Nevevî

İmam Nevevî (ö. 676/1277)'nin Hadis ilimleri ile ilgili Takrîb'ini şerh eden önemli bir eserdir.Sahasında büyük bir revaç görmüş ve birçok kez basılmıştır.⁹⁶

6. Cem'u'l-Cevâmi

Süyûtî, el-Câmi'u'l-Kebîr adıyla de bilinen bu eserini bütün hadisleri bir araya toplamak amacıyla tertip etmiş fakat eser, vefâtı üzerine tamamlanamamıştır. Müttakî el-Hindî'nin Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl adlı eseri, Süyûtî'nin el-Câmi'u's-Sagir'inin değişik tertibinden ibarettir. Sekiz veya on cilt olacağı tahmin edilen ve ilk cildi 1390/1970 yılında Kahire'de basılan Cem'u'l-Cevâmi'nin 1992'de IV. Cildi basılmıştır.⁹⁷

7. er-Riyâdu'l-Enîka fi Şerhi Esmâ'i Hayri'l-Halîka

Kur'an'ı Kerim'e, özellikle hadis'i şerîflere dayalı olarak Hz. Peygamber'in yüzlerce isim, lâkap ve künyesini ele alan ve sahasında önemli bir boşluğu dolduran bu eser, Ebû Hâcer m. Es-Sa'id b. Besyûnî Zağlûl'un tahkiki ile, 1405/1985 yılında Beyrut'ta bastırılmıştır.⁹⁸

C. Dilbilgisi

1. el-Müzhir fi Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ

Suyûtî'nin, dilbilimle ilgili bütün çalışma ve meseleleri içine alan önemli bir eseridir. Oldukça muahhar olmakla beraber, sahasında kapsam ve hacim itibariyle Süyûtî'nin en önemli eseridir. Müellif , bazıları zamanımıza ulaşmamış birçok değerli teliften faydalanmak suretiyle eserini vücuda getirmiştir.Kâtib Çelebi de onun, tertip ve

⁹⁶ A.mlf., a.g.m., s. 7.

⁹⁷ A.mlf., a.g.m., s. 7.

⁹⁸ A.mlf., a.g.m., s. 7.

çeşitlilik bakımından bu ilim dalına yenilik getirdiğini ve ondan önce herhangi bir kimsenin böyle bir eser meydana getiremediğini ifade eder.⁹⁹

2. el-İktirâh fî İlmi Usûli'n-Nahv

Süyûtî'nin Fıkıh Usûlünü dilbilgisine tatbik ettiği bir eserdir. El-Müzhir, Hem'u'l-Hevâmi' ve el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir gibi eserlerine kıyasla, hacminin küçüklüğüne rağmen bu eser, Süyûtî'nin nahiv ve dille ilgili kitaplarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilir. İbn Allân (ö. 1057/1647) ve İbnü't-Tayyib (ö. 1170/1856) gibi müellifler tarafından şerh edilen bu eser, önceleri 2-3 kere basılmış (İstanbul 1302 {et-Tuhfetü'l-Behiyye içinde}; Haydarâbâd 1310; Delhi 1313), son zamanlarda da, ilmi bir şekilde, Ahmet Subhi tarafından neşredilmiştir. (İstanbul 1975-1978)¹⁰⁰

3. el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir en-Nahviyye (veya fi'n-Nahv)

Dilbilgisinin muhtelif meselelerinin, fıkıh münakaşaları usûlünde kaleme alınmış olduğu bir eserdir. Oldukça hacimli olan ve bir çok değerli kaynağa istinaden hazırlanan bu eserin şimdiye kadar muhtelif baskıları yapılmıştır. (I-IV, Haydarâbâd 1316-1317, 1359; nşr. Tâhâ Abdurra'ûf Sa'd, Kahire 1975; nşr. Abdül'âl Sâlim Mükerrrem, I-IX, Beyrut 1406/1985).¹⁰¹

4. el-Behcetü'l-Mardıyye fî Şerhi'l-Elfiyye

İbn Mâlik (ö. 672/1273)'in çok tanınmış bir eseri olan, hakkında birçok şerhler yazılmış bulunan Elfiyye'sinin şerhidir. Süyûtî'nin bu küçük nahiv kitabı da

⁹⁹ Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, II, 166.

¹⁰⁰ Tülücü, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûtî", Diyanet İlmi Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, C.30, Sayı.2, s.9.

¹⁰¹ A.mlf., a.g.m., s.9.

birçok kez basılmıştır. (Luknov 1831; Tahran 1248, 1268...; Mısır 1262, 1291, 1310).¹⁰²

5. Şerhu Şevâhidi'l-Muğni'l-Lebib

İbn Hişâm (ö. 761/1359)'ın Muğni'l-Lebib adlı nahiv kitabındaki şevâhidin şerhi olup, eski Arap şiiri ve şairleri hakkında değerli bilgiler vermektedir.¹⁰³ Şimdiye kadar muhtelif baskıları yapılmıştır. (Tahran 1271/1885 2 cilt); Mısır 1322.¹⁰⁴

6. Cem'ul-Cevâmi' (fi'n-Nahv)

Bu eser Süyûfî'nin 100 kadar eserden derlediği ve Arapça ile ilgili bütün konuları ihtiva ettiği için, kendisine Cem'u'l-Cevâmi' adını verdiği bir eserdir. Süyûfî, talebelerin bu eseri anlamakta güçlük çektiklerini öğrenince ona, Hem'u'l-Hevâmi' adlı bir şerh yazmıştır. Esasen Cem'u'l-Cevâmi' bu şerhle birlikte değer kazanıp şöhrete ulaşmıştır. Ahmed eş-Şirkîfî (ö. 1913). Ed-Dürerü'l-Levâmi' alâ Hem'î'l-Hevâmi' adlı eserinde (I-II, Kahire 1327-1328) Hem'u'l-Hevâmi''i ve şevâhidini açıklamıştır. Çeşitli dünya kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan Cem'u'l-Cevâmi' müstakil olarak basıldığı gibi (Kahire 1318) Hem'u'l-Hevâmi' ile birlikte de yayımlanmıştır. (I-II, Kahire 1327-1328, 1981; Beyrut 1973; I-VI, nşr. A. Muhammed Hârûn-Abdül'âl Salim Mükerrrem, Küveyt 1400/1980).¹⁰⁵

7. Buğyetü'l-Vu'at fi Tabakâti'l-Lugaviyyine ve'n-Nuhât

Süyûfî'nin, Arap dilci ve nahivcileri hakkında kaleme aldığı en önemli eseridir. Gramer ve sözlük çalışmalarının başlangıcından X. Yüzyıla kadar 2209 dil âliminin hal tercümesini ihtiva eden Buğyetü'l-Vu'ât bu alanın en önemli eserlerinden

¹⁰² Serkîs, Mu'cem, I, 1076.

¹⁰³ Tülücü, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûfî", Diyanet İlmî Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, C.30, Sayı.2, s.10.

¹⁰⁴ Serkîs, Mu'cem, I, 1081.

¹⁰⁵ Tülücü, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûfî", Diyanet İlmî Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, C.30, Sayı.2, s.10.

birisidir. Bu eser, Muhammed b. Abdillâh b. Humejd (ö.1295/1878) tarafından Mûlahhasu Buğyeti'l-Vu'at adı ile ihtisar edilmiş olup müellif nüshası Haydarâbâd Âsafiyeye kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Çeşitli dünya kütüphanelerinde yazmaları bulunan Buğyetü'l-Vu'ât'ı ilk defa 1839 yılında Hollandalı müsteşrik a. Meursinge Latince açıklamalarla Leiden'de neşretmiştir. Daha sonra Muhammed 'emin el-Hancî tarafından Kahire'de (1326), son olarak da m. Ebü'l-Fadl İbrâhîm'in tahkikiyle 2 cilt hâlinde yine Kahire'de (1384/1964-65) neşredilmiştir.¹⁰⁶

D. Tarih

1. Bedâ'i'u'z-Zühûr fî Vekâ'i'r'd-Dühûr

Genel bir dünya tarihi olup 1282 yılında Kahire'de basılmıştır. Bilindiği gibi, İbn İyâs'ın aynı bu adda eseri de vardır.¹⁰⁷

2. Hüsnu'l-Muhâdara fî Ahbâri Mısır ve'l-Kahire

Mısır'ın sadece siyasi tarihini anlatmakla kalmayıp, bu ülkeyi ziyaret eden mühim zevatı harf sırasına göre kaydeden, muhtelif ilim ve sanat erbabından ve âbidelerden, beldenin garip ahvalinden bahseden bir eserdir. Bir çok kez basılmıştır. (I-II, Kahire 1860 taşbaskı, 1299, 1321-22, 1324, 1327; nşr. M. Ebü'l-Fadl İbrâhîm, I-II, Kahire 1387/1967). Bu eserin biri Mahmûd b. Abdillâh b. Muhammed el-Bağdâdî, diğeri Ahmed b. Süleymân tarafından yapılan iki Türkçe tercümesi vardır.¹⁰⁸

3. Târîhu'l-Hulefâ

Genel halifeler tarihi olup, (nşr. W.Lees ve Mavlawi 'Abd al-Haqq, Kalküte 1856; Lahor 1870, 1304/1887; Kahire 1305, 1351) bunların dışındaki yerlerde de

¹⁰⁶ A.mlf., a.g.m., s.10-11.

¹⁰⁷ A.mlf., a.g.m., s. 11.

¹⁰⁸ Karahan, Abdulkadir, Süyûtî, İslâm ansiklopedisi, M.E.B. yay., XI, s.262-263.

basılan bu eser, H.S. Jarrett Tarafından İngilizce'ye Tercüme edilmiştir. (Kalküte 1881)¹⁰⁹

4. eş-Şemârîh fî İlmi't-Tarih

Süyûtî'nin Tarih ilmi hakkında kaleme aldığı bu küçük eser, muhtelif yerlerde basılmıştır. (nşr. C. F. Seybold, Leiden 1894; Irak 1971; nşr. Muhammed eş-Şeybânî, Kuveyt 1979)¹¹⁰

5. Nazmü'l-Ikyân fî A'yâni'l-A'yân

Süyûtî, küçük fakat değerli olan bu eserinde IX ila XV. Yüzyılda yaşamış bütün önemli şahsiyetlerin biyografilerini toplamıştır. Bu eser, 1927 yılında New York'ta Philip K. Hitti tarafından basılmıştır.¹¹¹

6. el-Vesâ'il İlâ Ma'rifeti'l-Evâ'il

Süyûtî'nin bu küçük eseri, Câhiliyye ve İslâm devirlerinde, bir şeyi veya bir işi ilk defa yapanlar (el-evâ'il) hakkında telif edilmiş önemli bir eserdir. O, bu eserinde Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005) nin Kitâbü'l-evâ'il'ini ihtisar etmiş onu güzel bir şekilde düzenleyerek ona bazı ilavelerde bulunmuştur. (nşr. R. Gosche, 1867; nşr. Es'ad Talas, Irak 1954; Kahire 1401/1980; nşr. Abdurrahman el-Cûzû, Beyrut 1408/1988)¹¹²

Süyûtî'nin bunların dışında kendisine nispet edilen birçok eseri vardır.¹¹³

¹⁰⁹ A.mlf., a.g.mad., İslâm ansiklopedisi, M.E.B. yay., XI, s.262

¹¹⁰ Tülücü, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûtî", Diyanet İlmi Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, C.30, Sayı.2, s.11.

¹¹¹ A.mlf., a.g.m., s. 11-12.

¹¹² A.mlf., a.g.m., s. 12.

¹¹³ Bkz: Kehhale, Ömer Rıza, el-Müstedrek alâ Mu'cemü'l-Müellifin, Beyrut, 1988, s.349-351.

II. BÖLÜM

CELÂLEYN TEFSİRİ VE METODU

CELÂLEYN TEFSİRİ VE METODU

A. TEFSİRİN GENEL ANLAMDA TANITIMI

1. Muhtevası

Tefsîrü'l-Celâleyn Celâlüddîn Süyûtî ve Celâlüddîn Mahallî tarafından hazırlanan çok değerli ve meşhur bir tefsirdir. Muhakkik ve âlimler tarafından muhtelif zamanlarda övgüye nail olmuştur. İbnü'l-İmâd Mahallî'nin tercümesinde, tefsîr hakkında şöyle bir yorumda bulunur: "Mahallî'nin tamamlayamadığı bu tefsîr çok değerlidir ve çok güzel oluşturulmuş bir tefsirdir." Celâleyn tefsiri tefsîrler içerisinde çok değerli bir tefsîr olup, büyük bir özenle bir araya getirilmiştir. Muhammed Abdülaziz Zerkani kitabında şöyle demiştir: " Bu tefsîr; Kur'an ilimlerinde irfanın kaynağı diye isimlendirilmiştir. Celâleyn tefsîri, kıymetli bir kitap olup kolay anlaşımı ve muhtasar ibarelerinin çokluğuyla bilinir. İlim ehli tarafından tabakat kitaplarında adından sık sık bahsedilir. Bu özet tefsîr Kur'an ilimlerinde birçok ilmî kendisinde barındırır. Bu ilimler tefsîr, usûl, fıkıh, lügat, nahiv, belâgat, akaid ve diğer ilimlerdir. Zehebi buna işaretle şöyle der: "bu özet tefsîr kendi dalında çok kıymetli bir kitaptır. O büyük bir tefsîr olup çok sayıda faydası vardır"¹¹⁴

Bu tefsîr, Celâlüddîn Mahallî'nin yazdığı kısım ve Süyûtî'nin yazdığı kısım olmak üzere iki bölümde oluşmaktadır. Mahallî Kehf sûresinin başından başlayarak Nas suresi de dahil olmak üzere Kur'an'ı Kerim'in sonuna kadar tefsîr etmiştir. Aynı zamanda buna Fâtiha'yı da eklemiştir. Daha sonra Süyûtî Mahallî'nin ölümünden sonra Bakara sûresinden başlamak suretiyle İsrâ sûresinin sonuna kadar olan kısmı tamamlamıştır. Süyûtî bu tamamlama işini 40 gün içerisinde yapmıştır.¹¹⁵

¹¹⁴ K. Yasir ez-Zeydi, "Menhecü'l-Celâleyn Tefsîri'l-Kur'ani'l-Kerim , Adabü'r-Rafideyn, Musûl, 1974, V, s.125-129.

¹¹⁵ Serkis, Mu'cem, II, 1623-1624; ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin, et-Tefsîr ve'l Müfessirîn, I, s.334.

Celâleyn Tefsîrinin yapılmış birçok hâşiyesi vardır. Bu hâşiyeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. (910)'da doğmuş ve (1006) tarihinde Mısır'da vefât etmiş olan Muhammed Bedrû'd-Dîn el-Kerhî, (مجمع البحرين) namıyla Celâleyn üzerine dört ciltlik bir hâşiyeye yazmıştır.

2. (1036)'da Fas'ta vefât etmiş olan Abdur'r-Rahmân b. Muhammed el-Fâsî el-Kasrî'nin de bir hâşiyesi vardır.

3. (1190) tarihinde vefât eden Atıyye b. Atıyye el-Burhânî el-Üchûrî'nin de (كتاب الكوكبين النيرين فى حل الفاظ الجلالين) namıyla bir hâşiyesi vardır.

4. (1204)'de vefât eden Şeyh Süleyman Cemel'in de (الفتوحات الالهية) adında dört ciltlik bir hâşiyesi vardır.

5. (1268) tarihinde vefât eden Muhammed b. Sâlih es-Sibâî de Celâleyn tefsîrine üç ciltlik bir hâşiyeye yazmıştır.

6. Sa'du'llah b. Gulâm el-Kandihârî de (كشف المحجوبين عن خذى تفسير الجلالين) isminde bir hâşiyeye vücuda getirmiştir. Hanefiyyü'l- mezhep ve Nakşibendî tarîkatına mensup olan bu zatın bu eseri iki cüz olarak Bombay'da basılmıştır.

7. Şemsü'd-Din Muhammed el-Alkamî de (قيس النيرين على تفسير الجلالين) ismiyle iki ciltlik bir hâşiyeye yazmıştır.

8. Abdillâh en-Nibravi eş-Şâfî'nin de (قرة العين ونزهة الفؤاد) unvanıyla altı ciltlik bir hâşiyesi vardır.

9. Aliyyü'l-Kaarî merhum da (جمالين) namıyla bir hâşiyeye yazmıştır.¹¹⁶

2. Metodu

¹¹⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi II (Tabakatü'l-Müfessirin), Ankara, 1962, s. 419.

Kur'an-ı baştan sona bütün ayetleriyle ele almayan bu eser, Fâtiha ile Nah sûresi arasındaki 114 sûrenin tamamını kapsamaktadır. Müfessirlerimiz diledikleri ayetler üzerinde açıklama yaparken bazı ayetler hakkında ayette geçen kelimenin sadece anlamıyla, veya da kelimenin muradını vermekle yetinir. Bazı ayetlerde ise sadece i'rab yaparak geçmektedirler. Bazen bir kitapta iki cilt olarak bastırılan bu kitap küçük hacmine rağmen, her ayeti olmasa bile bütün sureleri içeren yapısıyla dikkat çekmekte, ayetleri dil, i'rab, kıraat, nazım, mana ve diğer yönlerden ele almaktadır.

Müfessirlerimiz yer yer Kur'an-ı Kur'an'la, Kur'anı hadis'le, ve sahâbe sözüyle de tefsîr ederek savundukları görüşlere temel oluşturma yoluna gitmişlerdir. Nahiv, Kıraat, ve sebab-i nuzul'e özel önem atfetmişler, nasih ve mensuh ayetleri ele almış, kıssalar konusuna değinmiş, müteşabih ayetler hakkında ise herhangi bir yorumda bulunmamışlardır.

B. TEFSİRİN KAYNAKLARI

Müfessirlerimiz açıklama getirdiği ayeti kerimelerde görüşlerine destek bulmak, inandırıcılıklarını güçlendirmek, böylece fikirlerini daha sağlam bir zemine oturtmak, ve bu yolla tefsîrini daha anlaşılır kılmak için önemli şahıslardan alıntılar yaptıklarını görürüz.

Bu şahıslar bazen bir mezhep imamı, bazen bir gramerci, bazen de bir müfessirdir.

1) Ferra, Yahyâ b. Ziyâd¹¹⁷

(يحيى بن زياد الفراء)

Müfessirlerimizin ismini açık olarak belirtmek suretiyle nakilde bulunduğu şahıslardan birisi Ferra'dır. Müfessirlerimiz Ferra'dan 3 yerde bahseder. Ferra'dan yapılan nakillere şu örnekleri verebiliriz.

Örnek 1:

“Kavmi ona karşı deliller getirmeye kalkışmış, o da demiş ki: “Allah bana hidayet etmiş olduğu halde, O'nun hakkında benimle Mücadeleye mi kalkışıyorsunuz?...”¹¹⁸ ayetiyle ilgili olarak müfessir, “tehaccünni” fiilinin nunun şeddelenmesiyle okunduğunu, ayrıca iki nundan birinin hazfıyla “tehaccü-ni” diye de okunduğunu, buradaki nunun nahivcilere göre ref nunu; fakat imamı Ferra'ya göre vikaye nunu olduğunu belirtir.

بتشديد النون وتخفيفها بحذف احدى النونين وهو نون الرفع عند النحاة ونون الوقاية عند الفراء¹¹⁹

Örnek 2:

“İman eden ve sâlih amel işleyene gelince, ona da en güzel mükafat vardır...”¹²⁰ ayetiyle ilgili olarak müfessir, İmam-ı Ferra'nın, burada ki mukaddem haberin muahhar mübtedaya nispet edilmesi bakımından temyiz olarak mansub kabul ettiğini ifade eder.

¹¹⁷ Asıl adı Ebû Zekariya Yahyâ b. Ziyad b. Abdillâh el-Absi el-Ferrâ (ö.207/822) Arap dili ve tefsîr âlimi. 144(761-62) yılında Kûfe'de doğdu. Çocukluğu ve ilk tahsil yılları Kûfe'de geçti. Lakabı olan Ferrâ her ne kadar “kürk yapan, kürk satan” anlamına geliyorsa da kaynaklarda onun bu meslekte meşgul olduğuna dair bilgi yoktur. Sütyûti, Ferrâ'nın kürkçülükle hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtmekle dil konularını inceleyerek düzene koyduğu için, deriden yapılan giyecekleri biçip diken kimseye benzetilerek ona bu lakabın verildiğini söylemektedir. Arapça'nın özelliklerinin ve kurallarının tespit edilmesinde Ferrâ'nın büyük hizmeti olmuştur. 25 e yakın eserinden söz edilmesine karşın bunlardan sadece 4'ü günümüze kadar gelmiştir. Me'ani'l-Kur'ân, el-Eyyâm ve'l-leyâlî (ve's-şühür), el-Müzekker ve'l-müennes, el-Maksûr ve'l-memdûd, el-Behâ, el-Hûdûd eserlerinden birkaçıdır.

Bkz: Tüccar, Zülfikâr, “Ferrâ”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, C.12, s.406-407.

¹¹⁸ El-En'âm, 6/80.

¹¹⁹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.120.

¹²⁰ El-Kehf, 18/88.

... قال الفراء ونصبه على التفسير أى لجهة النسبة¹²¹

Örnek 3:

“O azab buldukları yere indiği zaman, o korkutulanların sabahı ne kötü olacaktır”¹²² ayetinde geçen “saha” kelimesi hakkında müfessir, İmam-ı Ferra’dan alıntı yapar: “Araplar kavim yerine saha kelimesini kullanmakla yetinirler.”

... قال الفراء العرب تكتفي بذكر الساحة عن القوم¹²³

2) Hasan-ı Basrî¹²⁴

(الحسن البصرى)

Müfessirlerimizin ismini açık olarak belirtmek suretiyle nakilde bulunduğu şahıslardan birisi de Hasan el-Basrî’dir. Hasan el-Basrî’den yapılan nakillere şu örnekleri verebiliriz.

Örnek 1:

“Cennet ehli arasında bir perde ve Arafat üzerinde ise, her iki tarafı da simalarından tanıyan cennete henüz girmemiş, fakat girmeyi şiddetle arzu eden adamlar vardır ve cennet ehline “selamun aleyküm” diye seslenirler”¹²⁵ ayeti kerimesiyle ilgili olarak müfessir, Allah’ı Teala’nın, A’ raf ashabının cennete girmeyi

¹²¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.11.

¹²² El-Sâffât, 37/177.

¹²³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.134.

¹²⁴ Adı Ebû Saîd el-Hasan b. Yesâr el-Basrî’dir.(ö.110/728). Basralı meşhur tâbîî, âlim ve zâhid. 21 (642) yılında Medine’de doğdu. Babasının Yesar’ın Irak’ı fethi sırasında Basra yakınlardaki Meysân kasabasından Medine’ye getirilen esirlerden olduğu söylenir. Hasan-ı Basrî’nin annesi Hayre, Resûl-i Ekrem’in eşi Ümmü Seleme’nin âzâtlısı ve hizmetkârıdır. Bundan dolayı Hasan’la daha çok Ümmü Seleme ilgilenmiş, bilgili ve hakîm bir kişi olarak yetişmesinde bu ortamın büyük rolü olmuştur. Hz. Ömer başta olmak üzere birçok sahâbenin duasını alan Hasan’ı-Basrî on iki yaşında hâfız oldu. Yetmiş bedîr gazisi olmak üzere 120 kadar sahâbi ile görüşme imkânı buldu. Daha sonra Vâdilkurâ’ya giderek burada kendini ilme verdi. İstifade ettiği sahâbiler arasında Enes bin Mâlik ilk sırada yer alır. Hz. Ali’nin halife olmasının ardından ailesiyle birlikte Basra’ya gitti ve ömrünü burada geçirdi. Hasan-ı Basrî, Basra Valisi Süleyman b. Harb’in verdiği kadılık görevini bir süre ücret almadan yaptıktan sonra istifa ederek ilim ve vaazla meşgul olmaya başladı. İyi bir hatip ve etkili bir vâiz olan Hasan-ı Basrî fesahat ve belâgatın doruk noktasına ulaşmıştır. Pek çok sahâbîden hadis rivayet eden Hasan-ı Basrî tâbîînin en faziletlilerinden biri olarak kabul edilir. Hasan-ı Basrî Receb 110 (Ekim 728) tarihinde Basra’da vefât etti. Risâle ilâ ‘Abdilmelik b. Mervân fi’l-kader, Risâle fi fazli Mekke, et-Tefsîr, el-Ferâ’iz eserlerinden birkaçıdır.

Bkz: Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1997, C.16, s.291.

¹²⁵ El-A’râf, 7/46.

arzu ettiklerini bildiği halde onları oraya sokmadığını ifade ederek Hasan-ı Basrî'nin görüşünün aynı minvalde olduğunu söyler:

“Hasan buyurdu ki: Allah’u Teala onların (cennete hemen girmesini) arzu etmedi. Fakat onlar için murad etmiş olduğu bir kerimlikten dolayı onların cennete girmesini arzu etti.”

... قال الحسن لم يطمعهم إلا لكرامة يريدونهم¹²⁶

Örnek 2:

“Ancak ‘Allah dilerse (yapacağım)de’ unuttuğun zaman rabbini an ve şöyle de:‘rabbim, ola ki beni, doğruya bundan daha yakın olana eriştirir’¹²⁷ ayet-i kerimesinin unuttuktan sonra ‘inşallah’ sözünü hatırlamanın, sözle beraber zikretmek gibi olduğunu ifade eden müfessir, Hasan-ı Basrî ve diğerlerinin bu minvaldeki görüşünü aktarır.

“Hasan ve diğerleri ‘mecliste bulunduğu müddetçe’ böyledir dedi.

...قال الحسن وغيره مادام في المجلس¹²⁸

Örnek 3:

“ Atın cehenneme her inkarcı kafiri”¹²⁹ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, Hasan-i Basrî'nin buradaki nunu elife tebdil edip okuduğunu belirtir.

...قرأ الحسن فابدلت النون ألفا¹³⁰

¹²⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.134.

¹²⁷ El-Kehf, 18/24.

¹²⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.4.

¹²⁹ El-Kehf, 50/24.

¹³⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.189.

3) Amr b. Ubeyd¹³¹

(عمرو بن عبید)

Müfessirimizin ismini açıkça belirtip nakilde bulunduğu bir diğer isimde İbn-i Amr'dır.

“ Demişler ki: ‘Bu Mûsâ ve Harun, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek dinînizi ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır’¹³² ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessir, “hazani” kelimesini, İbn-i Amr'ın ya ile, “hazeyni” şeklinde, diğer imamların ise elif ile “hazani” şeklinde okuduğunu belirtmektedir

نإ هذین لأبی عمر لغيره هذان¹³³

4) İbn-i Keysan¹³⁴

(ابن کيسان)

Müfessirimizin fikirlerinden istifade ettiği bir diğer müfessirde İbn-i Keysan'dır. “Allah'a iman edenlere de, Firavun'un karısını mîsâl vermektedir. Hani Firavun'un Karısı şöyle demişti: Rabbim! Cennet'te senin kendi yanında bana bir ev ayet ve benî Firavun'dan ve onun işlerinden kurtar; benî zâlim kavimden kurtar”¹³⁵

¹³¹ Ebû Osmân Amr bin Ubeyd b.Bâb el-Basrî meşhur bir âlimdir. Ceddi Faris esirlerinden idi. 80/699 tarihinde doğmuş 144/761 tarihinde Mekke'yi Mükerrerme kurbunda (Mürran mevkiinde vefât etmiştir. Babası nessac iken bilahare Basra'da Haccac'ın Şurta memurluğunda bulunmuştu. Genç yaşta Hasan-Basrî'nin ders halkasına katıldı ve uzun yıllar bu derslere devam ederek onun en gözde talebeleri arasına girdi. Amr bin Ubeyd Mutezile kelâmcılarının savunduğu temel meselelerden olan müteşâbih ayet ve hadislerin te'vili, mürtekibi kebrenin durumu, irade hürriyeti, bazı ilahi sıfatların nefye varan te'vili ve cehenneme giren herkesin burada ebedî olarak kalacağı ve Cenab-ı Hakmın vaid'den dönmesinin caiz olmaması gibi belli başlı konularda Vasıl'la aynı görüşleri paylaşır. Amr bin Ubeyd adından hadis ve fıkıhla ilgili kaynaklarda da söz edilir. Hasan'ı Basrî'den birçok hadis rivayet eden amr zahit ve muttaki olduğu halde kaderi reddetmesi sebebiyle olacak ki hadis otoritelerince sıkı kabul edilmemiş, hatta yalancılıkla itham edilmiştir. Kendisine nispet edilen eserler: Er-Red ale'l-Kaderiyye, Kutübü'l-Adl ve't tevhid, Ecza'ü selasemi'e ve sittün.

Bkz: İlhan, Avni, “Amr b. Übeyd”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C.3, s.93-94; Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi, s.19

¹³² Taha, 20/63.

¹³³ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.22

¹³⁴ Ebû'l-Hasen, Muhammad bin Ahmed bin İbrahim bin Keysan, nahiv âlimlerindedir. 320 tarihinde vefât etmiştir. İbn-i Keysan, fadıl, âlim, müfessir bir zattır. Müberrid'den ve Sa'leb'den eğitimini almıştır. Ebû Hayyan et-Tevhidi demiştir ki: “Ben İbn-i Keysan'ın meclisinden daha faydeli, daha mütenevvi ulûm ve fûnûnu câmi bir meclis görmedim.” Eserleri: Meâni'l Kur'an, Kitâb-ı Garfbu'l-Hadis, Kitâbu'l-Hizb, Burhân, Kitabu'l-Hakayık, Galat'ı Edebtü'l-Kitabi.

Bkz: Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi II, s.195.

¹³⁵ Et-Tahrim, 66/11.

ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessir, İbn-i Keysan'ın bu konudaki açıklamasını zikreder: “İbn-i Keysan şöyle dedi: Diri olarak cennete kaldırıldı. Orada yiyor ve içiyor.”

... قالو ابن كيسان رفعت الى الجنة حية هي تاكل تشربو¹³⁶

5) İkrime el-Berberî¹³⁷

(عكرمة البربري)

Müfessirin nakilde bulunduğu kimselerden biriside İkrime'dir. İkrime'den şu nakilleri örnek olarak verebiliriz.

Örnek 1:

“Allah sizi yaratmıştır; sonra da öldürecektir. İçinizde bir takım şeyleri öğrendikten sonra hiçbir şey bilmesin diye erzel-i ömre itilenler olacaktır...”¹³⁸ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz İkrime'den şu nakilde bulunarak konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır.

“İkrime der ki: Kur'an okuyan kimse bu duruma düşmez.”

قال عكرمة من قرأ القرآن لم يصر بهذه الحالة¹³⁹

¹³⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.227.

¹³⁷ Tam adı Ebû Abdillâh İklime bin Abdillâh el-Berberî el-Medenî'dir. Ölüm tarihi h.105/m.723dir. Muhtemelen 21(642) yılında doğdu. Aslen Mağrib'li ve Berberî olup Kureşî ve Hâşimî nisbeleriyle de anılır. Abdillâh bin Abbas Basra valisi iken Husayn bin Ebû'l Hur el-Anberi onu kendisine hediye etti. İbn-i Abbas'ın ölümünden sonra oğlu Ali, İkrime'yi Halid bin Muaviye'ye 4000 dinar bedelle sattı. Ancak İkrime'nin ona babasının ilmîni sattığını söyleyerek sitem etmesi üzerine Ali bu alışverişi feshederek İkrime'yi âzat etti. İkrime'yi Kur'an, fıkıh ve sünneti öğretmek için çaba harcayan Abdillâh bin Abbas bizzat İkrime'nin belirttiğine göre 40 yıl süren bu tahsil hayatı boyunca kendisini derslerine vermesi için zaman zaman onu ayağından bağladı. Rivayet ettiği hadislerin çoğunu sahâbe neslinden aldı. İkrime hayatını çeşitli dönemlerinde seyahatler yaptı. Horasan, Semarkant, Nişâbur, İsfahan, Basra, Kûfe, Mısır, Mağrib gibi yerleri dolaştı. Devlet adamlarından hediye kabul etti. Bu seyahatlerinin asıl sebebi maddi sıkıntı içerisinde olmasıdır. Katede bin Diame ve Sellam bin Miskin tefsîri en iyi kimsenin İkrime olduğunu söylemiştir. Abbas bin Mus'ab el-Mervezî'de İbn-i Abbas'ın talebeleri arasında tefsîrde İkrime'nin en önde geldiğini belirtmiştir. Ebû hatim er-Razi İkrime Basra'da bulunduğu sürece Hasan-ı Basrî'nin tefsîr okumaktan ve fetva vermekten imtina ettiğini bildirmiştir. Katede bin Daime döneminde siyeri de en iyi İkrime'nin bildiğini kaydetmektedir.

Bkz: Altıkulaç, Tayyar, “İkrime el-Berberî”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C.22, s.40-41.

¹³⁸ En-Nahl, 16/70.

¹³⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.221.

Örnek 2:

“...İçinizden kimi ölür kimi de her şeyi bilip öğrendikten sonra hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye ömrün en düşkün dönemine ulaştırılır...”¹⁴⁰ ayetiyle ilgili olarak da müfessirimiz birinci örnekte verdiğimiz İkrime'nin sözünü zikreder:

قال عكرمة من قرأ القرآن لم يصر بهذه الحالة¹⁴¹

6) Müberred¹⁴²

(مبرد)

Müfessirin ismini açıkça belirtip nakilde bulunduğu bir diğer isim de Müberred'dir.

Müberred “Size Allah’ın va’di haktır; kıyamet te haktır, ve kıyamet te asla şüphe yoktur’ denildiği zaman, “ kıyamet nedir, bilmîyoruz; ancak olmadığını zannediyoruz fakat emin değiliz” diyordunuz”¹⁴³ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, Müberred’in; ayette yer alan “in-nezunnu-illa-zannen” terkinin aslının in-Nahnu illa nezunnu zannen olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.

قال المبرد أصله ان نحن الا نظن ظنا¹⁴⁴

¹⁴⁰ El-Hacc, 22/5.

¹⁴¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.3

¹⁴² Muhammed b. Yezid b. Abdi'l-Ekber el-Basrî, meşhur bir âlimdir. Künyesi (Ebû'l-Abbâs) 210 tarihinde Bağdat'ta doğmuş, 286 tarihinde yine Bağdat'ta vefât etmiştir. Müberred, parlak zekâsı ve anlayışı, kuvvetli bir hâfıza ve muhâkemesi sayesinde daha pek küçük yaşında lügat ve nahivde kazandığı bilgisini etrafına kabul ettirmesinin yanında kudretli bir âlim ve müfessirdir. Tefsîrinin lîsân itibariyle çok önemli bir yeri vardır. Arapça'nın inceliklerine vâkıf, fasîh, belîğ, zarîf, doğru sözlü, lâtfî uslûblu bir zâttı. Mâzenî, Kîsâf, Ezdi, Ebû Hâtim es-Sicistânî gibi meşhur zatlardan ilim tahsîl etmiş, kendisinden de Nıftaveyh, İsmail Saffâr, Sûlî gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır. Üstadı Ebû Osmân el-Mezini, te'lif etmiş olduğu Kitâbu'l-Elif ve'l-Lâmi isimli kitabındaki bazı dakik meseleleri Ebû'l-Abbâs'a sormuş pek muvafık cevaplar alınca kendine ‘Kalk; artık sen hakkı ispata muktedirsın’ diye iltifatta bulunmuştu. Bu münasebetle adı (Müberred) kalmış, bilahare bu isim yanlış olarak (müberred) diye okunmuştur. Çoğu dil ve edebiyata âit olan eserlerinin sayısı 40'ı geçer ise de, bunlardan pek azı günümüze kadar muhafaza edilebilmiştir. Eserleri: El-Kâmil fi'l-Adab, el-Muktazab, Kitâb-ı el-Müzekker ve'l-Müennes, Kitâb eseb Kahtân ve Adnân, Kitâb Mattafaka lafzuhi va'htabat maanihi fi'l-Kur'an, el-Meksur ve'l-Memdud, el-İstikak.

Bkz: Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi II, s.181-182; M. Çetin, Nihad, “Müberred”, İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. yay., İstanbul, 1960, C.8, s.779-780.

¹⁴³ Câsiye, 45/32

¹⁴⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.172

7) Mücahid¹⁴⁵

(مجاهد)

Müfessirimizin nakilde bulunduğu bir diğer kimse ise Mücahid'dir.

Mücahid'den yapılan nakillere şu örnekleri verebiliriz:

Örnek 1:

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa ona sen de yanaş ve Allah'a dayan. O hakkıyla işitendir; hakkiyle bilendir”¹⁴⁶ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, İmam Mücahid'in, bu anlaşmanın ehli kitaba mahsus olduğunu; çünkü bu ayetin beni Kureyza hakkında indiğini belirten rivayetini aktarır.

... قال مجاهد مخصوص باهل الكتاب اذ نزلت في بني قريظة¹⁴⁷

Örnek 2:

“Her insanın boynuna kendi amelini doladık. Kıyamet günü de kendisine açık göreceği bir kitap çıkarırız”¹⁴⁸ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, hassaten boyunun zikredilmesinin, boyunla taşımanın hakikaten çok daha zor olmasına binaen olduğunu ifade ederek Mücahid'den şu alıntıyı yapar:

“Mücahid der ki: doğan her çocuk, boynunda asılı bir kağıtla beraber doğar , çocuğun şaki mi bahtiyar mı olduğu bu kağıda yazılıdır.”

... قال مجاهد ما من مولود يولد الا وفي عنقه ورقة مكتوب فيها شقى او سعيد¹⁴⁹

¹⁴⁵ Ebû'l-Haccâc el-Mekkî, tâbiîn'in büyüklerindendir. Abdillâh bin es-Sâib el-Mahzûmî'nin mevlâsı, yani âzadlısı idi. Bu münâsebetle Mahzûm kabîlesine mensup bulunmaktadır. Kendisine “İbn-i Cübey'r” de denir. H.21 tarihinde doğmuş 103 senesinde secde hâlinde vefât etmiştir. Mücâhid, tâbiîn arasında pek yüksek bir âlimdir. Tefsîr'de, hadiste, fıkıhta imam idi. Sika olduğunda, celalet'i kadrinde ittifak vardır. Katete demiştir ki: “Seleften bâki kalanlar arasında tefsîrde en âlim olan, Mücâhid'dir.” Mücâhid; İbn-i Abbâs'tan tefsîri almış, yine İbn-i Abbâs ve Abdullâh bin Ömer, Ebû Hureyre, Câbir gibi sâir sahâbeyi kirâmdan hadîs telâkkî etmiş, kendisinden de Kâtede, İbn- Kesîr, Ebû Amr bin A' lâ, İbn- Muhaysin gibi zevât tefsîr ve hadîs tahsîl etmişlerdir. İmam-ı Şâfiî ve İmam'ı Buhârî'nin Mücâhid hakkında büyük îtimatları vardır. Sahahî'l-Buhârî'de Mücâhid'den birçok hadisler rivayet edilmiştir.

Bkz: Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi II, s.95.

¹⁴⁶ El-Enfâl, 8/61.

¹⁴⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.154.

¹⁴⁸ El-İsrâ, 17/13.

¹⁴⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.229.

8) Sibeveyhi¹⁵⁰

(سيبويه)

Müfessirimizin adını vererek nakilde bulunduğu şahıslardan bir tanesi de ünlü nahivci Sibeveyh'tir. Nitekim alıntı yaptığı noktada gramer ile ilgili bir husustur.

“Bunda elbette bir işaret vardır; buna rağmen çoğu yine de mü'min değillerdir”¹⁵¹ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, ayetin, Allah'ı Teala'nın kudretinin kemalini gösteren bir alamet olduğunu, Allah'ın ezeli ilmînde onların iman etmeyeceklerini söyledikten sonra Sibeveyh'in gramer olarak yaptığı açıklamayı aktarır:

“Sibeveyh, ayeti kerimede yer alan ‘kane’ lafzının zaid olduğunu söylemiştir.”

... كانوا قال سيبويه دأازة¹⁵²

9) İmâm-ı Şâfiî¹⁵³

(الشافعى)

¹⁵⁰ Abû Bişr Amr bin Osmân bin Kanbar (757?-796?) II.(8.) asrın ikinci yarısında Basra dil merkezinin en mühim nahiv âlimi. Meşhur künyesi Ebû Bişr'dir. Sibeveyh küçük yaşında hadis ve fıkıh tahsil etmek için Basra'ya gelmiş idi. İlk hocaları İsâ bin Ömer al-Sakafi, Hammâd bin Selama, ve Ebû Zeyd el-Ansâridir. Zekası ve çalışkanlığı, yaşına rağmen geniş bilgisi, güzelliği ve temizliği ile etrafının alaka ve takdirini kazanan Sibeveyh'in asıl Hocası el-Halil olmuştur. En önemli eseri el-Kitab bugün Arap dili nahvi hususunda yazılmış olup günümüze kadar muhafaza edilmiş ilk büyük teliftir. El-Kitab'ın zamanına kadar yazılan nahve dair eserlerin en büyüğü olduğu ittifakla söylenir. Bu eser daha sonraki çalışmalarda ve yüksek seviyeli nahiv tedrisatında esas kabûl edilmiştir.

Bkz: M.Çetin, Nihad, “Sibeveyh”, İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. yay., İstanbul, 1967, C.10, s.578-79-80.

¹⁵¹ Şuarâ, 26/8

¹⁵² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.65.

¹⁵³ Bu zâtın künyesi (Ebû Abdillâh) dır. İsmi (Muhammed bin İdrîs bin el-Abbâs)dır. Bu büyük müctehid, eimmei kirâm arasında Kureyş'e nesep olmakla eşsizdir. İmâm-ı Şâfiî h.150 senesinde Şam beldelerinde'gazze' de doğmuştur. H.204 tarihinde Mısır'da vefât etmiştir. Şâfiî hazretleri daha çok genç iken lûgat, şiir, eyyâm-ı Arap, tıp hususlarında ihtisâs sahibi olmuş sonra Mekke-i Mükerreme müftüsü Müslim bin el-Hâlid'den, İmâm-ı Mâlik'ten, İmam-ı Muhammed bin el-Hasan'dan ilm-i fıkıh tahsil etmiştir. İmam-ı Şâfiî'nin müctehidler arasındaki mevki ise pek yüksektir. Ehl-i Sünnetin ittifakla kabul ettikleri dört büyük mezhebin üçüncüsünün kurucusudur. İmam-ı Şâfiî'nin tefsîr, hadis, fıkıh ilimlerindeki yeri önemlidir ve bu konularla ilgili eserleri vardır: Hukuk-ı İslâmiyye, Ahkâmü'l-Kur'an, es-Sünen, Kitâbu'l-Üm, Müsned'i-Şâfiî.

Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi II , s.137-138.

Müfessirlerimizin tefsirlerinde ismini tasrih ederek alıntı yaptıkları arasında en çok zikredilen kişi İmam-ı Şâfiî'dir. Kanaatimizce bunda etkili olan neden İmam-ı Şâfiî'nin Mısır'da yaşaması, kendilerinin de Mısır'da yetişmeleri, aynı zamanda, Müfessirlerimizin Şâfiî mezhebinin mensupları olmalarıdır. Bu nedenle Şâfiî'nin Celâleyn Tefsiri üzerindeki tesiri göz ardı edilemez. Şimdi İmam-ı Şâfiî'den yapılan alıntılara birkaç örnek verelim:

Örnek 1:

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edin. İki topuğa kadar da ayaklarınızı da yıkayın”¹⁵⁴ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, abdestsizken namaza kalkmak murad edildiğinde yüzün dirseklerle beraber yıkanılmasını ve bunu sünnetin beyân ettiğini söylemiştir. Devamında müfessirimiz biruüsiküm deki banın ilsak için olduğunu; yani suyu akıtmaksızın meshi başlarınıza bitişirmenin gerekli olduğunu söyleyerek İmam-ı Şâfiî'den alıntı yaparak görüşünü desteklemiştir:

“biruüsiküm deki ba ilsak içindir. Yani suyu akıtmaksızın meshi başlarınıza bitişiriniz. Mesh lafzı ismi cins olup kendisine mesh denilebilir miktarda yeterli olur. O da bir kılın bir parçası da olsa mesh etmektir.”

الباء للالصاق أى الصقوا المسح بها من غير اسالة ماء وهو اسم جنس فيكفي اقل ما يصدق عليه

وهو مسح بعض شعرة وعليه الشافعى¹⁵⁵

Örnek 2:

“ Üzerine Allah'ı Teala'nın ismi zikredilmemiş olanlardan yemeyiniz...”¹⁵⁶ ayeti kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, ölmesi sebebiyle, ya da Allah'ın isminin gayrisi için kesilen hayvanın yenilmemesini, böyle olmayıp da müslümanın kesip fakat

¹⁵⁴ El-Mâide, 5/6.

¹⁵⁵ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.96.

¹⁵⁶ El-En'âm, 6/121.

kasten ya da unutarak onda besmele çekmediğinin helal olduğunu söyler ve İmam-ı Şâfiî'nin ve ibn-i Abbâs'ın bu görüş üzerine olduğunu belirtir.

بان مات او ذبح على اسم غيره والا فما ذبحه المسلم ولم يسم فيه عمدا او نسيا فهو حلال قاله ابن

عباس وعليه الشافعي¹⁵⁷

Örnek 3:

“Sadakalar, Allah'tan bir farz olmak üzere, sadece fakirlere, düşkünlere, sadaka toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara... aittir”¹⁵⁸ ayetiyle ilgili olarak müfessirimiz, sadaka, kendilerine yetecek miktarın bir bölümünü karşılamayacak durumda olan fakirlere, kendilerine yetecek miktarı elde edemeyen miskinlere, zekat memurlarına yani toplayıcısına, taksim edicisine, yazıcısına, biriktiricisine ve kalpleri Müslümanlığa ısındırılacak istenenlerin Müslüman olmalarını sağlamak için, yahut Müslümanlıkta sebat etmeler için, yahut da onlar gibilerinin Müslüman olmalarını sağlamak için yahut kafirleri Müslümanlardan uzaklaştırmak için, (verilmek üzere) dört kısımdan olduğunu söyleyerek İmam-ı Şâfiî'nin bu doğrultudaki görüşünü zikreder.

İmam-ı Şâfiî (Allah kendisinden razı olsun) ye göre İslam artık izzet bulduğu için birinci ve ikinci kısımlara zekat verilemez. Ancak üçüncü ve dördüncü kısımlar böyle değildir, mezhebin sahih görüşüne göre bunlara zekat verilebilir.

أقسام والاول لاخير لاوا يعطيان اليوم عند الشافعي رضى الله

تعالى عنه لعز السلام بخلاف خرين لا¹⁵⁹

Örnek 4:

¹⁵⁷ Tefsîrî'l-Celâleyn, C.I, s.124-125.

¹⁵⁸ Et-Tevbe, 9/60

¹⁵⁹ Tefsîrî'l-Celâleyn, C.I., s.24.

“ O size, ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası için kesilen haram kıldı. Bununla beraber, kim mecbur kalırsa, haris olmamak ve haddi aşmamak üzere (bunlardan yemesinde) herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir”¹⁶⁰ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak İmam-ı Şâfiî’nin görüşünü zikretmekle yetinir.

“ Kendisine itaat edene bu hususta bir genişlik yaptı. Bağı ve mütecaviz olan istisna edildi. Bunlara seferiyle isyankar olmuş olan da ilhak olunur. Efendisinden kaçmış olan köle ve haksız vergi toplayan gibi. Bunlar için tövbe etmedikleri müddetçe zikredilen şeylerden birini yemek olmaz.”

باهل طاعته حيث وسع لهم في ذلك وخرج الباغي والعداى و يلحق بهما كل عاص بسفره كالابق والمكاس فلا

يحل لهم اكل شىء من ذلك ما لم يتوبو وعليه الشافعى¹⁶¹

Örnek 5:

“ İçinizden ölenler ve geride zevceler bırakanlar, evlerinden çıkarmaksızın zevcelerine bir yıla kadar faydalanacakları mal vasiyet etsinler. Fakat kendileri çıkmışlarsa, kendi başlarına yaptıkları meşru işlerden dolayı üzerinize herhangi bir günah yoktur. Allah Aziz’dir, Hakim’dir”¹⁶² ayet-i kerimesi hakkında müfessir, ayette zikredilen vasiyetin, miras ayetiyle bir sene beklemenin gerekliliğini, daha sonra nazil olan ayet-i kerimeyle birlikte bunun neshedildiğini ve dört ay on gün olarak belirlendiğini, yalnız kadının evde eğleşmesinin sabit olduğunu, bunun, neshe dilmediğini ifade ederek İmam-ı Şâfiî’nin bu görüş üzere olduğunu zikretmiştir.

فى صنعه والوصية المذكورة منسوخة باية الميراث وتربص الحول باية اربعة اشهر وعشرا السابقة

المتاخرة فى النزول والسكنى ثابتة لها عند الشافعى رحمه الله¹⁶³

¹⁶⁰ El-Bakara, 2/173

¹⁶¹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.24.

¹⁶² El-Bakara, 2/240

¹⁶³ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.37.

10) Ebü'l-Kaasım Et-Taberânî¹⁶⁴

(الطبرانى)

Müfessirimizin eserinin sadece bir yerinde rastladığımız bir başka isimde Taberani'dir.

“Rabbimiz! Geleceğinde şüphe olmayan kıyamet gününde insanları toplayacak olan muhakkak sensin. Allah, elbette vaadinden dönmez”¹⁶⁵ ayet-i kerimesiyle bağlantılı olarak müfessir Teberani'nin Tefsîr-i Kebiri'nde geçen Ebû Mûsâ el-Eş'ari'den nakledilen rivayeti zikreder.

“Teberani Kebiri'nde Ebû Mûsâ el Eş'ari'den şöyle rivayet etmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'ari Resulullah'a şöyle derken işitti: ‘ümmetimin üzerine ancak üç hasletten korkuyorum. Bu üç haslet olarak şunları zikretti; onlara kitap açılacak, sonra mümin olanda onun tevilini talep talep ettiği halde onu alacak. Halbuki onun tevilini ancak Allah'ı Teala bilmektedir. Ve ilimde yerleşmiş, sabitleşmiş zatlarda -biz o müteşabihe iman ettik hepsi rabbimizin indindedir. Ve bunları ancak tam akıl sahipleri tezekkür eder- derler.”

وروى الطبرانى فى الكبير عن ابي موسى الاشعري انه سمع النبى صلى الله عليه وسلم يقول ما

اخاف على امتى الا ثلاث خلال وذكر منها ان يفتح لهم الكتاب فياخذه المؤمن يبتغى تاويله

تأوله الله الا والراسخون فى العلم يقولون امانابه كل من عند ربنا ويذكر الا اولوا الالباب الحديث¹⁶⁶

¹⁶⁴ Süleyman bin Ahmed bin Eyyûb bin Mutayr Es-şâmi el-Lahmi et-Tebarânî, meşhûr bir muhaddistir. (260) tarihinde Şam Taberiyyesi'nde doğmuştur. Hadis ilmine son derece düşkün olduğundan bir çok kere vatanından ayrılarak Şam, Haremeyn, Yemen, Mısır, Bağdâd, Kûfe, Basra, El-Cezîre taraflarını gezmiş, 290 senesinde de İsfahân'a gitmiş, nihâyet 360 târîhinde İsfahan'da vefât etmiştir. Taberânî, büyük bir âlim, müfessir ve muhaddistir. Muhaddisler arasında 'el-Hücce' unvanına hâiz, sadık ve sıkadır. Çok rivâyetle bilinir. Rivayet ettiği hadisler bütün İslâm Alemi'ne yayılmıştır. Tefsîr'ü Kebir, Kitabu'l-Sünneti, Kitabu delailun-Nübüvveti, Kitab'u ed-Dua, Kitabu'l-Menasik, Tefsîr'ü'l-Hasen, Kitab-u Müsned-i Süfyan, Kitabun-neva eserlerinden sadece birkaçıdır.

Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsîr Tarihi II, s.207-208.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/9

¹⁶⁶ Tefsîr'ü'l-Celâleyn, C.I, s.47.

11) Mahmûd Zemahşerî¹⁶⁷

(الزمخشري)

Son olarak müfessirimizin bir yerde nakilde bulunduğu isimlerden biri de Zemahşerî'dir. Nitekim “De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğünde gecenin şerrinden; düğümlere nefes edip büyü yapanların şerrinden ve haset ettiğinde de hasidin şerrinden, karanlığı yok eden sabah aydınlığının Rabbına sığınırım”¹⁶⁸ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, büyücü ve üfürükçü olan Lebid'in kızlarının yaptığı büyüden ve Peygamberimize hased eden Yahudilerin bahsi geçen Lebid gibi hasetlerinin gereğini yaptıklarını ifade ederek Zemahşerî'den alıntı yapar:

“Zemahşerî'ye göre tükürükle üfleme sihirdir.”

...وقال الزمخشري معه كينات لبيد المذكور¹⁶⁹

¹⁶⁷ Ebû'l-Kaasım Mahmûd bin Ömer bin Muhammed bin Ahmed, pek meşhûr bir müfessirdir. Türkistan'ın bir büyük parçasını teşkil eden Harzem ülkesinin Zemahşer köyünde 467 tarihinde doğmuş, bir çok kez Bağdat'a gitmiş, aynı zamanda Mekke'de de kalmıştır. “Fahr-ı Harzem” lakabına da haiz bulunun Zemahşerî ilim ve kemal itibariyle mükemmeldir. Zemahşerî, tefsîr, hadîs, lûgat ve belâgat ilimlerinde eşsizdir. Arap lisânına fevkalâde bir sûrette muttali olmuştur. Hatta bir gün Ebî Kubeys dağına çıkarak Arap kabîlelerine hitâben: “Babalarınızın, dedelerinizin dilini gelin benden öğreniniz” demiştir. Zemahşerî tefsîr sahasında büyük bir inkılap vücuda getirmiş ölmez bir şöhret kazanmıştır. Kur'an'ın mu'cize-i belâgat olduğunu ispata çalışmıştır. Eserleri: el-Keşşaf an Hakayık-ı Tenzil, El-Faike fi Garibi'l-Hadis, El-Makamat, Esasu'l-Belağa, El-Enmüzece, El-Müfassal, Şerhu'l Ebyatül-Kitab, El-Müsteksa fil-Emsal.

Bkz: Bilmen, Ömer Nasuhî, Büyük Tefsir Tarihi, Ankara, 1962, s.286-293.

¹⁶⁸ El-Felak, 113/1-5.

¹⁶⁹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.274.

C. TEFSİRİN ÖZELLİKLERİ

1. TEFSİRİN RİVAYET YÖNÜ

Rivayet tefsiri bazı ayetleri beyân ve tefsir etmek için, Kuran'daki ayetlerin diğer ayetlerle, Hz. Peygamberin ve sahâbenin sözleriyle açıklanma şekline denir.¹⁷⁰ Rivayet tefsiri başlangıçta rivayet yoluyla başlatılmış, Hz. Peygamberden sahâbeye onlardan tabiiere intikal etmiştir.

Müfessirlerimiz Mahallî ve Süyûtî ikisi de rivayet yönünü ihmal etmemiş hatta zaman zaman başvurdukları bir yöntem olmuştur. Ayetleri ayetlerle ilişkilendirerek mananın anlaşılmasına yardımcı olmuş, gerektiğinde de hadis-i şeriflerle ve sahâbeden yaptığı nakillerle konuyu izah etmeye çalışmışlardır.

Müfessirlerimizin rivayet yönünün ilk halkası Kuran'ın Kuran'la tefsiridir.

a) Kuran'ın Kuran'la Tefsiri

Kuran-ı tefsir etmenin en güzel yolu, şüphesiz Kuran-ın Kuran'la tefsir edilmesidir. Zira bir yerde kapalı olan bir ayet başka bir yerde izah edilmiş; başka bir yerde kısaca değinilen bir konu başka bir yerde genişçe, bir yerde bütün olarak ele alınan bir konu; başka bir yerde sonradan ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.¹⁷¹

Kuran'ı Kerim, Arap Dili ve Edebiyatının en ince sanatlarını ihtiva eden, bu dilin ve edebiyatın gelişmesinde önemli bir yere sahip bir kitaptır. Onun ayetleri, birbirleriyle karşılaştırılırsa, bir kısmının mücmel, bir kısmının mübeyyen, bazısının mutlak, bazısının mukayyet, bazı kıssaların bir yerde kısa ve özlü anlatılmasına mukabil, diğer bir surede geniş bir şekilde anlatıldığını görürüz. İslâm âlimleri

¹⁷⁰ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 10. Baskı, Ankara, 1988, s.228.

¹⁷¹ Ez-Zerkeşi, Bedreddin Muhammed İbn Abdillâh, El-Burhân Fi Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır, 1376/1957, II, s.175; İbn-i Teymiyye, Tefsir üzerine, Çev: Harun Ünal, Pınar yay., İstanbul, 1985, s.119.

müphem ve mücmel olan ayetlerin izahı hususunda en iyi ve en sağlam yolun yine Kuran'la olduğunda ittifak halindedir. Kuran'da bir mesele incelendiği zaman o mesele ile ilgili bütün ayetler üzerinde durmak gerekir. Çünkü Kur'an ayetleri birbirini tasdik edici ve teyit edici mahiyette,¹⁷² bir bütünlük içerisinde, açık ve anlaşılır, aynı zamanda da bir bütün olarak çelişkiden uzak bir görünümündedir.¹⁷³

Yine Kuran'ı dikkatlice incelediğimizde ayetler arasında lügat olarak birbirine benzer ve yakın manaların bulunduğu, ayetler arasında benzerlik olduğunu, ayetler içerisinde birbirine zıt kelimelerin birlikte kullanıldığını görmekteyiz.¹⁷⁴

Kur'an bir detaylar kitabı değildir. O prensipler ve külli kuralların kitabıdır. Kur'an hayatın her cephesini ele alan detaylı kurallar ve yaygın esaslar koyarak insanı yönlendirmez. O sadece hayatın her şubesi için geçerli ana ilkeleri belirler ve bazı noktaları aydınlatan işaret taşları koyar.¹⁷⁵

1) Ayetin Manasıyla İlgili Olanlar

Örnek 1:

“ Biz de ona şunu vahyetmiştik: ‘nezaretimiz altında ve vahyimize göre bir gemi yap. Emrimiz gelip sular kaynayınca, her cinsten birer çiftle, aleyhlerine hüküm verilmiş olanlar dışında aileni gemiye sok...’¹⁷⁶ ayet-i kerimesinde müfessirimiz aleyhlerine hüküm verilmiş olan Hz. Nuh'un hanımı ile oğlu Kenan gemiye binmemiş, bunun aksine Hz. Nuh'un diğer oğulları Sam, Ham, Yafes gemiye binmişti. Bunların dışında iman eden hanımını ve çocuklarını gemiye yüklemesini istemiştir. Bunun üzerine de Nuh (a.s)'un üç oğlunu hanımlarıyla birlikte gemiye bindirmiştir. Hanımları

¹⁷² Cerrahoğlu, İsmail, Tefsîr Tarihi, D.İ.B Yay., Ankara, 1988, s.42.

¹⁷³ Albayrak, Halis, Kuran'ın bütünlüğü Üzerine, Şule yay., II. Baskı, İstanbul, 1993, s.20.

¹⁷⁴ Süyûtî, Celâlüddîn, El-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, Terc: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987, C.2, s.288-289.

¹⁷⁵ El-Mevdudi, Ebû'l-A'lâ, Kur'an-ı Nasıl Anlayalım (çev.Bekir Karlığa), Bir yay., III. Baskı, İstanbul, 1988, s.74.

¹⁷⁶ El-Mü'minin, 23/27.

ile birlikte altı kişi diğer bir rivayette gemide olanların tümünün yetmiş sekiz kişi olduğunu ve bunların yarısının erkek ve yarısının kadın olduğunu zikreder. Ardından da başka bir ayet-i kerimeyi zikreden müfessirimiz iman edenlerin azlığına dikkat çekmiştir.

“Nihayet emrimiz gelip de fırın kaynayınca, (Nuh’a) şöyle demiştik: ‘her hayvandan ikişer çifti daha önce (iman etmeyecekleri için boğulacakları hususunda) hükmümüzün geçtiği kimseler dışında, aileni ve müminleri gemiye yükle’ Zaten onunla birlikte çok az kimse iman etmişti.”¹⁷⁷

وهو زوجته وولده كنعان بخلاف سام وحام ويافت فحملهم وزوجاتهم ثلاثة وفي سورة
هود ومن امن وما امن معه الا قليل قيل كانوا ستة رجال ونساء هم وقيل جميع من كان في السفينة ثمانية
وسبعون نصفهم رجال ونصفهم نساء¹⁷⁸

Örnek 2:

“Oraya iyilikle gelen bir kimse için iyiliğinden daha hayırlı mükafat vardır. O gün onlar korkudan da emin kalırlar”¹⁷⁹ ayetinde müfessirimiz, iyilikten kasıt kıyamet gününde la ilahe illallah diyerek kişinin gelmesi, bunun neticesinde ona sevap yazıldığını ve kıyamet gününde böyle kimselerin korkudan emin olacaklarını bildirir. Aynı zamanda ayet-i kerimede yer alan “Hayr” kelimesinin tafdil için olmadığını; çünkü kelime-i tevhidden daha hayırlı bir işin olmadığını zikreder. Ardından da bu bağlamda başka bir ayeti kerime zikreder.

“(kıyamet günü, rabbına) kim iyilikle gelirse onun için iyiliğin on misli (ecir) vardır...”¹⁸⁰

اي بسببها وليس للتفديل اذ لا فعل خير منها وفي اية اخرى عشر امثالها¹⁸¹

¹⁷⁷ Hûd, 11/40.

¹⁷⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.45.

¹⁷⁹ En-Neml, 27/89.

¹⁸⁰ El-En'âm, 6/160.

Örnek 3:

“Sur’a üflendiği zaman, artık o gün aralarında ne soy sop kalır; ne de birbirlerine onu sorarlar”¹⁸² ayet-i kerimesinde müfessirimiz, birinci ve ikinci Sur’a üfürülüştü, dünyadakinin aksine aralarında övünecekleri bir neseplerinin olmadığını; çünkü kıyametin bazı duraklarında kendilerini meşgul eden çok büyük bir işin neseplerini soruşturmaktan alıkoyacağını belirtir. Bazı durak yerlerinde ise ayılacaklarını ve birbirlerini soruşturacaklarını başka bir ayet-i kerimeyle izah etmeye çalışır.

“Yine de birbirlerine dönüp sorarlar.”¹⁸³

عنها خلاف حالهم في الدنيا لما يشغلهم من عظم الامر عن ذلك في بعض مواطن القيامة وفي بعضها يفيقون وفي آية فاقبل بعضهم علي بعض يتساءلون¹⁸⁴

Örnek 4:

“... Kötülük için tuzak kuranlara şiddetli bir azap vardır. Bunların tuzağı da mutlaka bozulacaktır”¹⁸⁵ ayet-i kerimesinin, Darunnedve’de, peygamberimize hile kuranlar hakkında nazil olduğunu belirten müfessirimiz daha sonra başka bir surede bu hilelerin çeşitlerini zikrederek ayeti açıklama yoluna gider.

“O küfredenler, seni bağlamak, yahut öldürmek, yahut da seni (yurdundan) çıkarmak için sana tuzak kurmuşlardı. Onlar tuzak kurarken, Allah’ta tuzak kurmuştu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.”¹⁸⁶

بالنبي في دار الندوة من تقييده او قتله او اخراجه كما ذكر في الانفال¹⁸⁷

¹⁸¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.80.

¹⁸² El-Mü'minûn, 23/101.

¹⁸³ Es-Sâffât, 37/27.

¹⁸⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.49.

¹⁸⁵ Fâtır, 35/10.

¹⁸⁶ El-Enfâl, 8/30.

2) Ayetin İfade Tarzı İle İlgili Olanlar

Örnek 1:

“İbrahim demişti ki: ‘Sana selam olsun. Senin için rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O bana çok lütufkardır’¹⁸⁸ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak Hz. İbrâhim babası hakkında Rabbinden af dileyeceğini, O’nun ihsanının ve ikramının bol olduğunu, duasını kabul edeceğini düşünür. Hz. İbrâhim’in burada babasına verdiği sözünü Şuarâ suresinde geçen ‘Ve babamı da bağışla’¹⁸⁹ ayet-i kerimesinde geçen ifadeyle yerine getirmiştir. Ancak onun bu istiğfarı Tövbe sûresinde ifade edildiği gibi bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olmadan önce olduğunu belirterek ayet-i izah etme yoluna gitmiştir.

من حفى اي بارا فيجيب دعائى وقد وفي يوعده المذكر في الشعراء واعفر لابي وهذا قيل ان يتبين له انه عدد الله
كما ذكره في براءة¹⁹⁰

Örnek 2:

“Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve bize geri döndürülmeyeceğinizi mi sandınız”¹⁹¹ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, meselenin insanları sandığı gibi olmadığını, bilakis Allah’u Teala’nın insanları emir ve yasakla mükellef kılmakta olduğunu, sonra da O’na döndürüleceklerini, O’nun da sorumluluğu yerine getirenlerin karşılığını vereceğini belirtir. Ardından da Kuran-ı Kerimin başka bir ayetini bu beyânda zikreder.

“ Ben insanları ve cinleri ancak (beni bilsinler ve) bana ibadet etsinler diye yarattım.”¹⁹²

¹⁸⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.119.

¹⁸⁸ Meryem, 19/47.

¹⁸⁹ Eş-Şuarâ, 26/86.

¹⁹⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.16.

¹⁹¹ El-Mü'minûn, 23/115.

¹⁹² Ez-Zâriyât, 51/56.

لا بل لتتعمدكم بالامر والنهي وترجعوا الينا ويجازي على ذلك وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون¹⁹³

Örnek 3:

“İşte bunlar, kitabı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Fakat boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu halde, kaynar suya sürüldüklerinde, sonra da ateşte yakıldıklarında ve kendilerine ‘Allah’ı bırakıp ta ortak koştuklarınız hani nerede?’ denilpte, onlar ‘bizden uzaklaşıp gittiler, biz zaten hiçbir şeye itaat etmiyorduk’ dediklerinde, artık her şeyi anlamış olacaklardır. İşte Allah kafirleri böyle saptırır”¹⁹⁴ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, kafirlerin önce putlara taptıklarını inkar edeceklerini, daha sonra taptıkları putların yanlarına getirileceğini, ardından da Allah’ı bırakıp putlara tapanların durumunu ve putların durumunu başka bir ayeti kerimeyle izah eder.

“(Ey kafirler) Siz ve Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya mutlaka gireceksiniz.”¹⁹⁵

انكروا عبادتهم اياها ثم احضرت قال تعالي انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم اي وقودها¹⁹⁶

Örnek 4:

“Ona (Cehenneme) hakkı yalanlayan ve ondan yüz çeviren sakilerden başkası giremez”¹⁹⁷ ayet-i kerimesi hakkında müfessir, ayetin imandan yüz çeviren için olduğunu, ayetin ifade ettiği bu sınırlamanın te’vil edildiğini; çünkü Allah’u Teala’nın aşağıda zikredilen ayet-i kerimede bu durumu izah ettiğini belirtir. Dolayısıyla ayetteki mana, ebedî olarak cehennemde kalmaları şeklindedir.

¹⁹³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.50.

¹⁹⁴ Mü'min, 40/70-74.

¹⁹⁵ El-Enbiyâ, 21/98.

¹⁹⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.151.

¹⁹⁷ El-Leyl, 92/15-16.

“Allah, kendisine şirk koşulmasına asla affetmez. Bunun dışındaki (günah)ları ise, dilediği kimse için affeder...”¹⁹⁸

عن الايمان وهذا الحصر مؤول لقوله تعالى ويعفر ما دون ذلك لمن يشاء فيكون المراد الصل المؤيد¹⁹⁹

3) Farklı Kelimeyle İfade Edilen Durumu İzah

Örnek 1:

“Ayrıca Süleyman’a, emriyle, mübarek kıldığımız arza doğru esip giden şiddetli rüzgarları da teshir etmiştik. Her şeyi bilen bizdik”²⁰⁰ ayet-i kerimesinde müfessir, ifade edilen şiddetli rüzgarın hafif bir rüzgar olarak geçtiğini, bunun da isteğe göre şiddetli ve hafifçe esen bir rüzgar olduğunu başka bir ayet-i kerimeyle izah eder.

“Emriyle istediği yere yumuşak (hafif) bir şekilde esip giden rüzgarı tabi kılmıştık.”²⁰¹

وفي آية اخر رخاء اي شديدة الهبوب وحفيفته بحسب ارادته²⁰²

Örnek 3.

“Ki o (şeytan), İnsanların göğüslerine hep vesvese verir. Cinlerden de insanlardan da”²⁰³ ayet-i kerimesinde müfessirimiz, vesvese veren şeytanın cinlerden de insanlardan da ola bileceğini, yahut ta ‘mi’nel-cinneti’ lafzı şeytanın beyânı, ‘ve’n-nasi’ lafzının ise el-vesvas üzerine atfedildiğini belirtir. Ardında şu ayet-i kerimeyi bu beyânda zikreder.

“Keza biz, her peygambere, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler telkin eden insan ve cin şeytanlarını düşman etmişizdir...”²⁰⁴

¹⁹⁸ En-Nisâ, 4/16.

¹⁹⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.264.

²⁰⁰ El-Enbiyâ, 21/81.

²⁰¹ Sâd, 38/36.

²⁰² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.33.

²⁰³ En-Nâs, 116/4.

²⁰⁴ El-Em'âm, 6/112.

بيان للشيطان الموسوس انه جني وانسي كقوله تعالى شياطين الانس والجن او من الجنة بيان له والناس عطف علي

الموسوس²⁰⁵

4)Tercih Edilen Anlamın Başka Bir Ayetle İzah Edilmesi

Örnek 1:

“İşte böyle, kim Allah’ın yasaklarına saygılı davranırsa, bu, kendisi için Rabbı katında daha hayırlıdır. Size (kitapta) okunanlar dışında bütün hayvanlar helal kılınmıştır. Pis putlardan ve yalan sözden sakının”²⁰⁶ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, (kitapta) okunanlardan kastın “ Size, ölü, kan, domuz eti, Allah’tan başkası üzerine kesilen (hayvan eti) (henüz can vermeden) yetiştirip kestiğiniz dışındaki boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş, süsülmüş, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış, dikili taşlar üzerine olan hayvan ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır...”²⁰⁷ ayet-i kerimesinde zikredilenler olduğunu ifade eder. Aynı zamanda ayet-i kerimedeki istisnanın munkatı olduğunu, haramlılığın, ölüm ve arızı sebeplerden ötürü söz konusu olması durumunda istisnanın muttasıl olmasının da caiz olduğunu vurgular.

تحريمه في حرمت عليكم الميتة الاية فالاستثناء منقطع ويجوز ان يكون متصلا والتحريم لما عرض من الموت

ونحوه²⁰⁸

Örnek 2:

“Orada diledikleri her şey, ebedî oldukları halde ve rabbının kendisinden istenen bir va’di olarak onlarındır”²⁰⁹ ayet-i kerimesi hakkında müfessir, bahsedilen şeylerin va’ad edilmesinin Rablerinin üzerine düşen bir va’ad olduğunu, va’ad olunan

²⁰⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.274-275.

²⁰⁶ El-Hacc, 22/30.

²⁰⁷ El-Mâide, 5/3.

²⁰⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.39.

²⁰⁹ El-Furkan, 25/16.

kimselerin de Kuran’da farklı yerlerde peygamberlerinin ve meleklerin dilinden vaad olunan şeyleri istediklerini belirterek bu bağlamda şu ayet-i kerimeleri zikreder:

“Rabbımız, Peygamberleriyle bize vadettiklerini de bize ver...”²¹⁰ ve “Rabbımız, onları, atalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları, kendilerine vadettiğin Adn cennetlerine koy...”²¹¹

يسأله من وعد به ربنا وأتينا ما وعدتنا علي رسلك او تسأله لهم الملائكة ربنا وادخلهم جنات عدن التي وعدتهم²¹²

Örnek 3:

“Evlerinizde kalın ve ilk cahiliye kadınları gibi açılıp saçılmayın...”²¹³ ayeti kerimesinin, İslâm öncesi, cahiliyye devrinde kadınların açılıp saçılmasına, onların ziynetlerini göstermesine vurgu yapılarak bunlardan sakınılmasının gerekliliğini vurgu yaptığını belirten müfessirimiz, ardından da Kuran-ı Kerim’in başka bir ayet-i kerimesinde İslâm sonrası göstermenin hükmünü zikrederek konuyu izah etme yoluna gitmiştir.

“... Kendiliğinden görünenler dışında ziynetlerini göstermesinler...”²¹⁴

اي ما قبل الاسلام من اظهار النساء محاسنهن للرجال والاظهار بغد الاسلام مذکور وفي آية ولا يبدين زينتهن الا

ما ظهر منها²¹⁵

Örnek 4:

“... kendilerinden zihar yaptığınız eşlerinizi analarınız yapmamıştır...”²¹⁶ ayet-i kerimesinde müfessir, cahiliyyede boşama şekli sayılan ve kişinin kendi hanımına söylediği ‘sen bana anamın sırtı gibisin’ sözünün haramlık noktasında, anaların gibi

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/194.

²¹¹ El-Mü’min, 40/8.

²¹² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.60

²¹³ El-Ahzâb, 33/33.

²¹⁴ En-Nûr, 24/31.

²¹⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.109.

²¹⁶ El-Ahzâb, 33/4.

olmadığını belirtirek Mücâdele suresinde ifade edildiği üzere, bu sözden geri dönmek şartının da kefareti gerektirdiğini belirtmiştir.

“Kadınlarına zıhar yapıp, sonra da söylediklerinden dönenlerin birbirleriyle temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir...”²¹⁷

ای كالمهات تحريمها بذلك المعد في الجاهلية طلاقا وانما تجب به الكفارة بشرطه كما ذكر في سورة المجادلة²¹⁸

Örnek 5:

“Lut ülkesini yere batıran, ve sonra da örttüğünü örten O’ dur”²¹⁹ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, ayet-i kerime’nin, dehşete düşürmek için, onların üzerlerinin ne ile örtüldüğünü müphem bıraktığını, başka bir ayetle de üzerlerine örtülenlerin neler olduğunun izah edildiğini belirtmiştir.

“Emrimiz gelince, oranın üstünü altına getirmiş, üzerine birbiri arkasından taşlaşmış çamur yağdırmıştık.”²²⁰

ابهم تهويلا و في هود فجعلنا عاليها سافلها وامطرن عليها حجارة من سجيل²²¹

5) Tercih Edilen Anlamın Desteklenmesi

Örnek 1:

“Ancak iman edenler, iyi iş yapanlar, Allah’ı çok zikredenler ve zulme uğradıktan sonra üstün gelenler, bunların dışındadır. O zulmedenler, nereye döneceklerini yakında öğreneceklerdir”²²² ayet-i kerimesinde müfessirimiz, şiirin kendilerini zikirden alıkoymayanlar ve kafirlerin kendilerini mü’minler içerisinde hicvetmesi sonucu, zulmedikten sonra, kafirleri hicvetmek suretiyle oç alanları

²¹⁷ El-Mücâdele, 58/3.

²¹⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.106.

²¹⁹ En-Necm, 53/53-54.

²²⁰ Hûd, 11/82.

²²¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II,s.198.

²²² Eş-Şuarâ, 26/227.

kapsamadığını, bunların yerilmişler zümresine dahil olmadığını belirtirek Kuran'ı Kerim'in başka surelerindeki ayetlerini, görüşüne delil olması için zikreder.

“Allah, zulme uğrayanları dışında, çirkin sözün alenen söylenmesinden hoşlanmaz. Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.”²²³

“... Kim size tecavüz ederse, siz de onun tecavüz ettiği gibi ona tecavüz edin...”²²⁴

يهجو النفار لهم في جملة المؤمنين فليسوا مذمومين قال الله تعالى لا يحب الله الجهر بالسوء من

القول الا من ظلم فمن اعتدى علينا فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم²²⁵

Örnek 2:

“Nitekim göklerde nice melek vardır ki, ancak Allah'ın dilediği ve hoşnut olduğu kimse için izin vermesinden sonra şefaathleri bir işe yarar”²²⁶ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, meleklerin Allah katında yüksek mertebelere sahip olmalarını karşı şefaathlerinin işe yaramayacağını belirtir. Ancak Allah'ın dilemesiyle bu şefaatin olacağını belirttikten sonra, Kuran'ı Kerim'den başka ayet-i kerimleri zikrederek tercih ettiği anlamı destekleme yoluna gitmiştir.

“... Rıza gösterdiği kimselerden başkasına şefaath etmezler...”²²⁷

“... O'nun izni olmadan, O'nun yanında kim şefaath edebilir...”²²⁸

عنه قوله ولا يشفعون الا لمن ارتضى ومعلوم انها لا توجد منهم الا بعد الاذن فيها من ذا الذي يشفع عنده الا

بأذنه²²⁹

²²³ En-Nisâ, 4/148.

²²⁴ El-Bakara, 1/194.

²²⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.2, s.72.

²²⁶ En-Necm, 53/26.

²²⁷ El-Enbiyâ, 21/28.

²²⁸ El-Bakara, 2/255.

²²⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.197.

b) Kuran'ın Hz. Peygamberin Sünneti ile tefsîri

Rivayet tefsîrinin ikinci kaynağı, Hz. Peygamberin açıklamalarıyla Kur'an tefsîridir. Dolayısıyla Kur'an'dan sonra başvurulacak yol Rasulullah'ın (s.a.v) sünnetidir; zira sünnet, Kur'an'ı şerh eder, açıklar izah eder.²³⁰ Ayet-i Kerime'de ifade edildiği üzere²³¹ Hz. Peygamberin görevi kendisine indirileni açıklamak ve izah etmektir. Cenab-ı Hakk'ın rahmet ve hikmeti ilahi kitabı insanlara vahiy süreciyle göndermeyi iktiza ettiği gibi, vahye mahzar olan peygamberinde onu bizzat açıklamasını dilemiştir.²³² Nitekim Hz. Peygamberde bu görevi eksiksiz olarak yerine getirmiş, Kur'an'ın anlaşılması ve hayata tatbiki noktasında büyük bir gayret sarf etmiştir.

Fakat buna rağmen Hz. Peygamberin Kur'an'ın tamamını tefsîr edip etmemesi noktasında İslam âlimleri arasında farklı görüşler²³³ ortaya konulmuşsa da Zehebi'nin de belirttiği üzere,²³⁴ bu konuda 'orta yolu bulmak' yani, Hz. Peygamberin Kur'an'da birçok şeyi tefsîr etmesinin yanında, ondaki bütün manaları açıklamadığını ifade etmek daha sağlıklıdır.²³⁵

“ Hz. Peygamber'in tefsîri, Kur'an'ın mücmel olan ayetlerini tafsil; umumi hükümlerini tahsis; müşkülünü tavih; neshe delalet etme; müphem olanı açıklama; garip kelimeleri beyân etme; tavsif ve tasvir ederek müşahhas hale getirme; edebi incelikleri muhtevi ayetlerin maksudunu bildirme gibi belli başlı kısımlara taalluk eder.²³⁶

²³⁰ İbn-i Teymiyye, Tefsîr üzerine, s.119; ez-Zerkeşî, el-Burhân, II, s.175-176.

²³¹ En-Nahl, 16/64. “Bu kitabı sana(başka bir hikmetle değil) ancak hakkında ihtilaf ettikleri şeyde açıkça anlatman için ve iman edecek herhangi bir kavme hidayet ve rahmet olarak gönderdik”

²³² Yıldırım, Suat, Hz. Peygamberin Kur'an Tefsîri, Kayıhan yay. İstanbul, 1983, s.29-30.

²³³ Bu konudaki değişik görüşler için Bkz: Yıldırım, Suat, Hz. Peygamberin Kur'an Tefsîri, s. 45-61.

²³⁴ ez-Zehabî, et-Tefsîr, I, s.53.

²³⁵ Yıldırım, a.g.e., s.70-71.

²³⁶ Yıldırım, a.g.e., s.31.

Konunun temellendirilmesi açısından bu açıklamaları ifade ettikten sonra, bu başlık altında ele alacağımız husus, müfessirlerimizin Hz. Peygamber'in sünneti ışığında Kur'an'ın tefsîr yönünü ortaya koyması açısından çeşitli örnekleri vermeye yetineceğiz.

Örnek 1:

“Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Bu, Allah'tan korkanların dışındakilere çok ağır gelir”²³⁷ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, Allah'ı Teala'nın şanını tazim için namazı ayrı olarak zikrettiğini, ve Hz.Peygamber'in zorlandığı bir iş karşısına geldiği zaman hemen namaza koştüğünü ifade etmiştir. Ardından denildi lafzını kullanarak ayetteki hitabın şöhret ve başkanlık sevgisinin, Yahudileri imandan çevirdiğini, bunun için sabırla -ki bu oruçtur- emir olundukları ve bunun şehveti kırdığını, ayrıca namazla emrolunduklarını; çünkü namazın huşuyu meydana getirdiğini ve kibri yok ettiğini belirtir.

أفردھا بالذکر تعظیماً لثباته وفي الحدیث كان صلی الله علیه وسلم اذا حزبه أمر بارد الى الصلاة وقيل الخطاب لليهود لما عاقهم عن الايمان الشره وحب الرياسة فامروا بالصبر وهو الصوم لانه يكسر الشهوة والصلاة لانها تورث الخشوع وتنفي الكبر²³⁸

Örnek 2:

“Nitekim bunlar, kendilerine bir musibet geldiği zaman ‘biz Allah’a aidiz ve elbette O’na döneceğiz”²³⁹ ayet-i kerimesinde müfessirimiz, bizlerin mülk ve kullar olarak Allah’a ait olduğumuzu, bize dilediği şeyi yapacağını, ahirette ise O’na döndürüleceğimizi sonra da bizi amellerimiz karşılığında cezalandıracağını belirttikten sonra Hz. Peygamber'den şöyle bir rivayeti naklederek ayetin anlamını te'kid yoluna gider.

²³⁷ El-Bakara, 2/45.

²³⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.8.

²³⁹ El-Bakara, 2/156.

“Her kim bir musibet anında ‘inna lillah ve inna ileyhi raciun’ derse, Allah o musibet karşılığında onu ecirlendirir ve onun arkasına bir ecir tabi kılar.”

Başka bir hadis-i şerifte ise:

“Resulullah (s.a.v.) ın kandili sönmişti. Hemen inna lillahi ve inna ileyhi raciun dedi. Hz. Aişe (r.a) dedi ki: Bu sadece bir kandildir. Resulullah da şöyle buyurdu.’Mümin’i sıkan her şey musibettir.”

فى الآخرة فيجازينا فى الحديث من استرجع فقالت عند المصيبة أجره الله فيها واخلف عليه خيرا وفيه
ان مصباحالنبي صلى الله عليه وسلم طفئ ف استرجع فقالت عاءشة انما هذا مصباح فقال كل ماساء المؤمن
فهو مصيبة رواه ابو داود فى مراسيله²⁴⁰

Örnek 3:

“İşte Rabbin, zâlim kasabalar halkını yakaladığı zaman, O yakalayışı böyledir ve O’nun bu yakalayışı da çok acı ve şiddetlidir”²⁴¹ ayet-i kerimesinde, hiçbir şeyin, onlardan Allah’ın azabını defedemeyeceğini ifade eden müfessir ardından zikrettiği hadise şerifle ayet-i kerimeyi te’kit yoluna gider.

“Şüphesiz Allah’ı Teala zâlime mühlet verir. Nihayet onu yakaladığında, zâlim, onun elinden kurtulamaz.”

روى الشيخان عن ابي موسى الاشعري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله ليملئ للظلم
حتى اذا اخذه لم يفتله²⁴²

Örnek 4:

Cenab-ı Hak İsrâil oğullarından öldürülen bir kişinin bilinmezliğini ortaya çıkarmak için bir sığır boğazlamalarını istemesi ve onların sığırı kesmedeki

²⁴⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.22.

²⁴¹ Hîd, 11/102

²⁴² Tesfirü'l-Celâleyn, C. I, s.188

zorlanmalarıyla ve çok soru sormalarıyla²⁴³ ilgili Hz. Peygamberin hadisini zikrederen müfessir böylece ayetin muhtevasını tavzih yoluna gider.

“Hadis-i Şerifte zikir olunmuştur ki: “Hangi sığır olursa olsun kesselerdi elbette onlara kifayet ederdi. Fakat kendi nefislerine karşı şiddetli davrandılar. Allah’da onlara karşı şiddetli davrandı.”

وفي الحديث لو ذبحوا اى بقرة كانت لاجزاتهم ولكن شددوا على انفسهم فشد الله عليهم²⁴⁴

Örnek 5:

“... Allah’ın size öğrettiği şeylerden kendilerine avcılığı öğrettiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarını da yiyin ve üzerine Allah’ın adını anın...”²⁴⁵ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, eğitilmiş hayvanın avından yemenin helal olduğunu, eğitilmemiş hayvanın tuttuğu avın yenilmeyeceğini ifade ettikten sonra, hayvanın eğitilmiş olmasının alametlerini hadisi şerifle açıklama yoluna gider.

“Onu eğitmenin alameti ; gönderdiğin zaman gitmesi men ettiğin zaman geri durması, av tutup ondan yememesidir. Bunu bilmenin en azıda üç keredir. Eğer ondan yerse, o zaman sahibi için av tutan hayvanlardan değildir. Ve o avı yemekte helal olmaz.”

وان قتلن بان لم ياكلن منه بخلاف غير المعطمة فلا يحل صيدها وعلامتها ان تسترسل اذا ارسلت وتنزجر اذا زجرت وتمسك الصيد فلا تاكل منه واقل ما يعرف به ذلك ثلاث مرات فان اكلت منه فليس مما امسكن

على صاحبها فلا يحل اكله كما فى حديث الصحيحين²⁴⁶

Örnek 6:

“Cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir perde Arafat üzerinde ise her iki tarafı da simalarından tanıyan, cennete henüz girmemiş, fakat girmeyi şiddetle arzu

²⁴³ El-Bakara, 2/67...71.

²⁴⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.11.

²⁴⁵ El-Mâide, 5/4.

²⁴⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.95-96.

eden adamlar vardır ve cennet ehline ‘Selamün aleyküm diye seslenirler’²⁴⁷ ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessirimiz, Araf ashabının cennete girmeyi çok istedikleri halde, oraya giremediklerini, fakat daha sonra Allah’ı Tealanın lütfuyla oraya gireceklerini ifade eder ve ardından şu hadisi şerifi zikreder.

“O dedi ki: O A’râf ashabı bir sûre böyle halde bulunurlar. Sonra biran onların üzerine Allah’ı Teala tecelli eder ve derki : Kalkınız ve cennete giriniz. Çünkü ben sizleri bağışladım.

وروى الحكم عن حذيفة قال بينما هم كذلك اذا طلع عليهم ربك فقال قوموا ادخلوا الجنة فقد غفرت لكم²⁴⁸

Örnek 7:

“O halde beni zikredin ki bende sizi zikre değim...”²⁴⁹ ayet-i kerimesinin manasının sizi mükafatlandırırım manasına geldiğini ifade eden müfessir daha sonra bir hadisi kutsiyi zikreder.

“Kim beni kendi nefsinde zikrederse bende onu kendi nefsimde zikrederim. Ve kim beni bir toplulukta zikrederse bende onu o topluluktan daha hayırlı bir toplulukta zikir ederim.”

وقيل معناه اجازيكم وفي الحديث عن اللهم من ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي ومن ذكرني

في ملا ذكرته في ملا خير ملءه²⁵⁰

Örnek 8:

“Ey peygamber Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin Peygamberliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur...”²⁵¹ ayet-i kerimesi ile Allah’ı Tealanın, Hazreti Peygamberi insanların öldürmesinden

²⁴⁷ El-A’râf, 7/46

²⁴⁸ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.I, s.134.

²⁴⁹ El-Bakara,2/152

²⁵⁰ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.I, s.22.

²⁵¹ El-Mâide, 5/67

koruyacağını bu ayet inmeden önce ashabı kiramı Resulullah'ı insanlardan koruduğunu belirten müfessir daha sonra Resulullah'ın hadisini zikrederek teyit etmiştir.

“Artık gidiniz. Çünkü Allah'ı Teala beni koruma altına aldı.

ان يفتلوك وكان صلى الله عليه وسلم يحرس حتى نزلت فقال انصرفوا فقد عصمني الله رواه الحاكم²⁵²

Örnek 9:

“İman edip sâlih amel işleyenlere, arkası kesilmeyen bir mükafat vardır”²⁵³

ayet-i kerimesini, müfessirimiz, Hazreti Peygamberden nakledilen bir hadisle izah eder.

“Mümin ihtiyarlık devrinde, amel yapmaktan aciz kalacak bir hale ulaştı mı ona evvelce yaptığı amelin sevabı kadar sevap yazılır.”

مقطوع وفى الحديث اذا بلغ المؤمن من الكبر ما يعجزه عن العمل كتب له ما كان يعمل²⁵⁴

Örnek 10:

Nitekim “Dünya hayatında da ahiret hayatında da müjde onlardır...”²⁵⁵ ayet-i kerimesinde geçen “müjde” “البشر” kelimesinde bu müjdenin sâlih rüya olduğunu belirten müfessir, bu kelimeyi izah için Hazreti Peygamberden şu hadisi nakletmiştir.

“Bu müjde kişinin gördüğü ve kendisine gösterilen sâlih rüyadır.”

فسرت فى حديث صححه الحاكم بالرؤيا الصالحة يراها الرجل او ترى له²⁵⁶

Örnek 11:

“Kolay geçirileceği bir hesaba çekilecek”²⁵⁷ ayet-i ile ilgili olarak müfessirimiz, kitabı sağından verilen mü'minin hesaba çekilişini Hz.Peygamberden nakledilen bir hadisi şerifle izah eder.

²⁵² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.104-105.

²⁵³ Et-Tîm 95/6

²⁵⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.266.

²⁵⁵ Yunus,10/64

²⁵⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.176-177

²⁵⁷ El-İnşikak, 84/8

“O (Hesap) Amelin kendisine sunulmasından ibarettir.”

وهو عرض عمله عليه كما في حديث الصحيحين²⁵⁸

c) Kur'an'ın Sahâbenin Sözü İle Tefsîri

Tefsîrdeki rivayet unsurunu, bir diğer ifade ile rivayet tefsîrini son halkası, sahâbe-i kiramın sözleridir ki Kur'an'da olsun, Sünnet'te olsun, Kur'an'ın tefsîri hakkında bir şey bulunmadığı zaman, bu durumda sahâbenin rivayetlerine başvurulur.²⁵⁹ “Zira onlar Kur'an'ın indirilmesine şahit olduklarından onu daha iyi bilmektedir.”²⁶⁰

Hz. Peygamberin muhatabı olan sahâbe, Hz. Peygamberle olan münasebetleri, hadise ve sebepleri müşahede etmeleri nedeniyle, yani, sebebi nüzule vakıf olmaları ve bizzat Kur'an'ı Kerim'in inmesine şahid olmaları sebebiyle Kur'an'ın anlaşılmasında mühim bir rol oynuyorlardı.²⁶¹

Müfessirlerimizde sayıları birkaçla sınırlı olmasına rağmen, onlardan gelen rivayetlere de önem vermekte, böylece onları savunduğu düşüncenin doğruluğuna delil olarak sunmaktadırlar.

Müfessirlerimiz genelde Abdullâh bin Abbâs'dan gelen rivayetlere yer vermişlerdir. Diğer sahâbelerden sadece birkaç örnek vererek tefsîrini açıklama yoluna gitmiştir. Biz İbn-i Abbâs'dan üç örnek, diğer sahâbelerden ise birer örnek vereceğiz. Müfessirimizin eserinde görüşlerine yer verdiği sahâbeler şunlardır.

²⁵⁸ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.257.

²⁵⁹ İbn-i Teymiyye, Tefsîr üzerine, s.122

²⁶⁰ Ez-Zerkeşî, el-Burhân, II, 175-176

²⁶¹ Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, s.234; İbn Teymiyye, a.g.e, s.122

1. Abdullâh Bin Abbâs²⁶²

(عبدالله بن عباس بن عبد المطلب)

Örnek 1:

“Sayılı günler...içinizden kim hasta, veyahut seyahatte olursa (tutamadığı günleri) başka günlerde tutsun. Gücü yetmeyenlere de, bir yoksulu doyuracak fidye gerekir...”²⁶³ ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessirimiz, Müslümanların ilk zamanlar, oruçla fidye serbest olduklarını, sonra orucun ’sizden her kim ramazana ulaşırsa oruç tutsun’ ayeti ile tayin edildiğini ve böylece nesh olunduğu ifade ettikten sonra, oruç tutmaktan müstesna olanları İbn-i Abbâs'ın yorumu ile nakledir:

“Ancak hamile kadınla, emzikli kadının çocuğuna zarar gelmesinden korkarak iftar etmeleri müstesnadır. Çünkü fidye onların haklarında nesh olmaksızın bakidir.”

وكانوا مخيرين في صدر الاسلام بين الصوم والقدية ثم نسخ بتعيين الصوم بقوله فمن شهد منكم الشهر فليصمه قال

ابن عباس الا الحامل ولمرضع اذا افطرتا خوفا على الولد فانها باقية بلا نسخ في حقهما²⁶⁴

Örnek 2:

²⁶² Hz. Peygamber’in amcasının oğlu, tefsîr ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbî (ö. 68/ 687-88) İbn Abbas diye de meşhur olan Abdullah, hicretten üç yıl kadar önce, Müslümanlar Kureyş’in ablukası altındayken Mekke’de doğdu. Annesi , Hz.Hatice’den hemen sonra Müslüman olan Ümmü’l-Fazl Lübabe’dir. Doğduğu zaman babası tarafından Hz. Peygambere götürüldü ve duasına mahzar oldu. Peygambere olan sevgisi, bağlılığı ve samimi hizmetleri sebebiyle onun takdirini kazanmış ve “Allah’ım, ona kitabı öğret ve dinde mütehassıs kıl” tarzındaki duasına nâil olmuştur. İbn Abbas, Hz. Peygamber’in vefâtında on üç yaşında bir gençti. Çok hadis rivayet eden sahâbelerden biri olarak naklettiği 1660 hadisin bir kısmını bizzat Hz. Peygamber’den duymuş, çoğunu ise Hz. Ömer, Ali, Muâz, babası Abbas, Abdurrahman bin Avf ve diğer sahâbelerden öğrenmiştir. Kur’an-ı Kerim’in inceliklerini anlayıp yorumlaması için Hz. Peygamber’in özel olarak dua ettiği Abdullah bin Abbas’ın tefsîr ilmindeki üstünlüğü, daha ilk devirlerden itibaren hemen herkes tarafından kabul edilmiştir. Abdillâh bin Abbas, yetmiş yaşlarında iken Taif’de vefât etmiş, cenaze namazını Hz. Ali’nin oğlu Muhammed bin Hanefiyye kıldırmıştır. Eserleri: Tefsîru İbn Abbâs, Garîbü’l-Kur’ân, Mesâ’ilü Nâfi b. El-Ezrak, el-Lüğât fi’l-Kur’ân, Kasîdetü medh.

Bkz: Çakan, İsmail L.- Eroğlu, Muhammed, “Abdillâh b. Abbas b. Abdulmuttalib”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.I, s.76-79.

²⁶³ El-Bakara, 2/184

²⁶⁴ Tefsîrü’l-Celâleyn, C.I, s.26.

“Bugün seni, sadece cesedini, senin arkandan geleceklere bir ibret olmak üzere karada yüksek bir yere bırakacağız...”²⁶⁵ ayet-i kerimesi hakkında, firavunun durumunu insanların bilmesi ve firavunun yaptığı gibi yapmaya kalkışmalarını önlemek amacıyla, bedeninin kurtarılacağını ifade eden müfessir, daha sonra, İbn-i Abbâs'dan olayın başka bir yönünü vurgulayan rivayeti nakleder.

“İsrâil oğullarının bir kısmı firavunun ölüp ölmediği hususunda şüphe ettiler. Bunun üzerine firavunun cesedi denizden çıkarıldı.”

عبرة فيعرفوا عبيد دينك ولا يقدموا على مثل فعلك وعن ابن عباس ان بعض بني اسرائيل شكوا في موته فاخرج لهم ليروه²⁶⁶

Örnek 3:

“İçinizden herhangi birine ölüm gelmezden ve ‘Rabbim ölümümü yakın bir zamana kadar ertelesen de, sadaka verip iyilerden olsam’ demezden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda sarf edin”²⁶⁷ ayetini zikreden müfessirimiz daha sonra İbn-i Abbâs'ın ayetle ilgili yorumunu zikreder.

“Zekat ve hac konularında kusur eden herkes, ölüm anında (dünyaya) geri dönmeyi arzu edecektir.”

قال ابن عباس رضى الله عنهما ما قصر اخذ في الزكاة والحج الا سال الرجعة عند الموت²⁶⁸

2. Abdullâh İbn-i Mes'ud²⁶⁹

²⁶⁵ Yunus,10/92

²⁶⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.179.

²⁶⁷ El-Münafikun, 63/10

²⁶⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.222.

²⁶⁹ İlk Müslümanlardan ve Aşere-i Mübeşşire'den biri, Kûfe tefsîr ve fıkıh mekteplerinin kurucusu. (ö. 32/652-53) Ailesi ve İslâm'dan önceki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babası Abdullah bin Hâris bin Zühre'nin halîfi idi. Hz. Hatice ve Ali'den sonra İslâmiyet'i kabul eden üçüncü kişi olduğu söyleniyorsa da bizzat kendisi altıncı Müslüman olmaktan şeref duyduğunu belirtmektedir. Mekke'de diğer Müslümanlarla birlikte o da müşriklerin eziyet ve işkencelerine maruz kaldı ve bundan kurtulmak için Habeşistan hicretlerine katıldı. Medine'ye ilk hicret edenler arasında yer aldı. İbn Mes'ud gerek ilk dönemde Müslümanlığı kabul edişi gerekse Hz. Peygamber'le olan yakın münasebeti sebebiyle ondan bir çok hadis duymuş ve rivayet etmiştir. Ayrıca Hz. Ömer, Osmân, Ali ve diğer sahâbeler vasıtasıyla rivayet ettiği hadislerde vardır. İbn Mes'ud hadis ve Kur'an ilimleri sahasında da önemli bir mevkie sahiptir. Tefsîr ve kıraat alanında olduğu gibi fıkıhta da Kûfe mektebinin kuruluşunda en önemli rolü

(عبد الله بن مسعود)

“Küfredenlere ve Allah’ın yolundan saptıranlara, ifsat etmiş olmaları dolayısıyla azab üstüne azap veririz”²⁷⁰ ayet-i kerimesinde, küfredenlerin ve Allah’ın yolundan saptıranların, insanları, Allah’ın dininden ve Allah’a iman etmekten alıkoymaları sebebiyle aynı zamanda inkar etmelerinden dolayı azap üstüne azaba maruz kalacaklarını ifade eden müfessirimiz daha sonra İbn-i Mesut’tan şu yorumu nakleder:

“Uzun hurmalar gibi köpek dişleri olan akrepler (onlar için artırılır.)”

قال ابن مسعود عقارب انيابها كالنخل الطوال²⁷¹

3. Abdullah b. Selam²⁷²

(عبد الله بن سلام)

“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler peygamberi, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ve onlarda bir grup da hakkı bile bile gizlerler”²⁷³ ayet-i ile, Yahudilerin

---

oyladı. İbn Mes’ud’un kaynaklarda dağınık bulunan fikhî görüşleri Dr. Muhammed Ravvâs Kal’aci tarafından derlenerek Mevsû’ atı fikhî ‘ Abdillâh bin Mes’ûd adıyla Mekke Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi yayınları arasında neşredilmiştir. Eser, terim ve konu başlıklarına göre tertip edilmiştir.

Bkz: Cerrahoğlu, İsmail, “Abdullah b. Mes’ûd” T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.I, s.114-117.

²⁷⁰ En-Nahl,16/88

²⁷¹ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.II, s.223.

²⁷² Yahudi âlimi iken daha sonra Müslüman olan Ebû Yusuf Abdullah b. Selâm b. El-Hâris(ö. 43/663-664) meşhur bir sahâbidir. Medine civarına yerleşmiş bulunan üç Yahudi kabilesinden Benî Kaynuka’a mensuptur. Hz. Yûsuf neslinden geldiği rivayet edilir. Asıl adı Husayn iken Müslüman olunca bu isim Hz. Peygamber tarafından Abdullah’a çevrilmiştir. Babası gibi o da Yahudi âlimlerindendi. Abdullah, halası dahil bütün ev halkının Müslümanlığı seçmelerinide sağlamıştır. Uhud savaşına katılmış, Medine civarında bulunan Yahudi kabilelerinden Benî Nadîr’in muhasarasında bulunmuş, Benî Kurayza’dan esir alınan kadın ve çocukların muhafaza edilmesi işi de ona verilmiştir. Tevrat ve Talmud’u babasından okumuş olan Abdullah b. Selâm, Medine’deki Yahudilerin meşhur âlimlerindendi. Onun, Şuarâ sûresinin 197. âyetinde işaret edilen “İsrâil oğulları âlimleri”nden olduğu, Ra’d sûresinde (13/43) konu edilen “kitap bilgisine sahip” kişiyle de kendisinin kastedildiği kanaati yaygındır. Hz. Peygamber’in cennetle müjdelediği Abdullah b. Selam ashap tarafından büyük bir saygı görmüştür. Başta oğulları Muhammed ve Yûsuf olmak üzere Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Atâ b. Yesâr ve diğer bazı kişiler kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Buhârî ve diğer muhaddisler, ondan hadis nakletmekte tereddüt göstermemişlerdir. Abdullah b. Selam’a nisbet edilen bazı risâleler günümüze kadar gelmiştir.

Bkz: Fayda, Mustafa, “Abdullah b. Selam” T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.I, s.134-135.

²⁷³ El-Bakara,2/146

H.z.Peygamberi (S.A.V.) tıpkı oğullarını tanıdıkları gibi, kendi kitaplarındaki sıfatıyla tanıdıkları ifade eden müfessir, daha sonra İbn-i Selam'dan şu nakilde bulunur.

“Andolsun ki onu gördüğümde oğlum tanıdığım gibi onu tanıdım ve benim Muhammedi (s.a.v) tanımam (oğlum tanımamdan da) kuvvetli oldu.”

بنعته فى كتبهم قال ابن سلام لقد عرفته حين رأيته كما اعرف ابني ومعرفتي لمحمد اشد²⁷⁴

4. Bir çok sahâbeden nakil

“Ey iman edenler (hac veya umre için) ihramlı iken av (hayvanlarını) öldürmeyin. İçinizden kim kasten onu öldürürse, yaptığı işin vebalini tatması için, öldürdüğü hayvanın dengi ona cezadır ki, kabeye ulaşacak bir kurban olmak üzere buna yine içinizden iki adil kişi hükmeder...”²⁷⁵ ayet-i kerimesinde müfessir, kasten av hayvanını öldüren için bir cezanın söz konusu olduğunu, bu cezanın (kurban) da öldürülen hayvanın yaratılma yönüyle bir benzerinin olması gerektiğini ve bunu da yapacak olanın eşyanın ona en benzeyenini, ayırt etme kabiliyetine haiz, zekası yerinde olan iki erkeğin hükmedebileceğini söyledikten sonra sahâbelerin konu ile ilgili görüşlerini nakleder:

“İbni Abbâs, Ömer ve Ali (r.a) deve kuşu hakkında deve ile hükmettiler. İbn-i Abbâs, Ebu Ubeyde vahşi sığır ve vahşi eşekte sığırla hükmettiler. Ayrıca İbn-i Abbâs, Ömer ve diğerleri güvercin hakkında da koyunun kesilmesini hükmettiler. Çünkü koyun su içme hususunda güvercine benzemektedir.”

لهما فطنة يميزان بها اشبه الاشياء به وقد حكم ابن عباس وعمر وعلی رضی الله عنهم ف النعامة ببدنة وابن عباس وابو عبيدة فى بقر وابن عمر وابن عوف فى الطيبي بشاة وحكم بها ابن عباس وعمر وغيرهما فالحمام لانه يشبهها

فالعاب²⁷⁶

²⁷⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.21.

²⁷⁵ El-Mâide, 5/95

²⁷⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.108.

d) Nüzul Sebepleri

Ayetin anlamının tam olarak anlaşılabilmesi ve maksadın elde edilebilmesi için, nüzul sebeplerinin bilinmesi büyük önem taşır.²⁷⁷ Fakat bütün ayeti kerimelerin bir sebebe bağlı olarak indiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla Kur-an ayetleri bu yönden iki kısma ayrılabilir; Birincisi Kur-anın ekseriyetini teşkil ve Cenabı Hak tarafından indirilmesini bir olayla ilişkilendiremediğimiz veya doğrudan doğruya indirildiğini söylediğimiz ayetlerdir. İkincisi ise, bir sebebe bağlayabildiğimiz ayetlerdir.²⁷⁸ Esbabı nüzul dendiği zaman, üzerinde durulan ayetler bu ikinci gruba girenlerdir. Bu nedenle müfessirlerimiz bu ayetlerle meşgul olmuşlar ayeti bu yönde ilişkilendirerek indiği ortamı bildirmeye gayret sarf etmişlerdir.

“Hz. Peygambere bir sual veya bir olay dolayısıyla birkaç ayetin veyahut da bir sûrenin tamamının nazil olmasına amil olan şeye sebebi nüzul denmesi”²⁷⁹, onun için kendisi sebebiyle onu içerecek yahut ona cevap olarak veya hükmüne mebni olarak ayet ve ayetleri indiği şey²⁸⁰ şeklinde ki tanımların yanında, “nüzul ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz.Peygambere yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin tazammum etmek (hadiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebab-i nüzul denir”²⁸¹ şeklinde uzun tanımlarda yapılmıştır.

Kur’an-ın nüzul sebeplerini bilmenin faydaları:

a) Hükmün teşriine götüren sebepler bilinir.

²⁷⁷ Es-Süyûtî, El-İtkan, I, s.29; Ez-Zerkeşî, El-Burhân, C.I, s.22

²⁷⁸ Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, s.115

²⁷⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s.115

²⁸⁰ Subhi, Es-Sâlih, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1965, s.132

²⁸¹ Serinsu, Ahmet Nedim, Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nuzul'un Rolü, Şule Yay, İstanbul, 1994, s.68.

b) Hüküm çıkarma da sebebin hususiliğini göz önünde tutanlara göre, kendisi ile hüküm tahsis olunur.

c) Ayetin lafzı genel olabilir, bazı deliller bunu tahsis eder. Şayet sebep bilirse, ayetin zahiri manası dışında tahsis ortaya çıkar. Ayetin genel manasına sebebin girmesi, kesinlik kazandırır.

d) Ayetin manası daha iyi kavranır.²⁸²

e) Nassın gerek hayatla ilişki ve irtibatını sağlar; hayatın canlı aktivitesini bize idrak ettirir. Bu sebepten dolayı hükmün meşruluk nedeninin hikmeti de ortaya çıkmış olur.²⁸³

Örnek 1:

“Deki; kim Cebrail'e düşman olursa ki o Allah'ın izniyle Kur'an'ın ona inanmayanın elleri arasındaki Tevrat'ı onaylayıcı müminlere yol gösterici ve müjde kaynağı olarak senin kalbine indirdi...”²⁸⁴ ayet-i kerimesi için müfessirimiz, ayetin sebebini nüzulünü zikreder. İbn-i Sûreyya, ya nebi (S.A.V.) yada Ömer bin Hattab'a vahyi meleklerden kimin getirdiğinden sordu. O da: Cebrail'dir dedi. İbn-i Sûreyya'da “O bizim düşmanımızdır; azapla gelir. Şayet Mikail olsaydı iman ederdik. Çünkü o barış ve bereketle gelir” dedi. İşte o zaman ayet nazil oldu.

وسال ابن صور بالنبي او عمر عن ياتي بالوحي من الملائكة فقال جبريل وقال هو عدونا ياتي بالعذاب ولو

ميكائيل لامننا لانه ياتي بالخصب والسلم فنزل²⁸⁵

Örnek 2:

“(Bununla beraber) siz, hac sakalığını ve mescidi haramın onarımını, Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve Allah yolunda cihada çıkan kimselerin işleri ile bir mi

²⁸² es-Süyûfî, El-İtkan fi Ulumi'l Kur'an, s.59.

²⁸³ Es-Sabbağ, Muhammed bin Lütî, Tefsîr Usûlü Araştırmaları, (çev: Ömer Dumlu), Anadolu dağ., İzmir, 1999, s.107.

²⁸⁴ El-Bakara, 2/97.

²⁸⁵ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.14.

tutuyorsunuz? Allah katında onlar bir olmazlar. Allah, zâlim olan kimselere hidayet etmez”²⁸⁶ ayeti kerimesinin hacılara su dağıtma işi ve mescidi haramın imarını yerine getiren kimselerin, fazilet noktasında, Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimselerle bir olmayacağını ifade eden müfessirimiz, daha sonra, ayet-i kerimenin sebebi nüzulünün söz konusu eşitliği iddia eden Hz.Abbâs ve onun gibi düşünenler hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.

نزلت ردا على من قال ذلك هو العباس او غيره²⁸⁷

Örnek 3:

“İçinizden servet sahipleri, yakınlarına, düşkünlere Allah yolunda hicret edenlere vermek hususunda yemin etmesinler...”²⁸⁸ ayet-i kerimesinin nüzul sebebini, müfessirimiz, Hz. Ebûbekir’in teyzesinin oğlu yoksul muhacir ve Bedîr ashabından olan Mıstah’a daha önce bulunduğu infakı, ifk dedikodusu içinde yer alması sebebiyle keseceğine dair yemin etmesi üzerine, yine ifk konusunda en ufak bir söz sarf etmiş olanlara tasaddukta bulunmayacaklarına dair yemin eden bir grup sahâbe hakkında indiğini belirtmiştir.

نزلت في ابي بكر حلف ان لا ينفق على مسطح وهو ابن خالته مسكين مهاجر بدري لما خاض ف

الافك بعد ان كان ينفق عليه وناس من الصحابة اقسما ان لا يتصدقوا على من تكلم بشئ من الافك²⁸⁹

Örnek 4:

“Yoksa iman edip sâlih ameller işleyenleri biz, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yahut ta Allah’tan korkanları kötülük işleyenler gibi mi tutacağız?”²⁹⁰ ayet-i kerimesinin nüzul sebebi olarak müfessirimiz, Mekkeli kafirlerin

²⁸⁶ Et-Tevbe, 9/19

²⁸⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.158.

²⁸⁸ En-Nûr, 24/22.

²⁸⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.53.

²⁹⁰ Sâd, 38/28.

mü'minlere: “ahirette sizlere verilecek olan ecir, bizlere de verilecek” demeleri üzerine indiğini nakletmiştir.

نزل لما قال كفار مكة للمؤمنين انا نعطي في الاخرة مثل ما تعطون²⁹¹

Örnek 5:

“Rabbin seni ne terk etmiş ne de darılmıştır”²⁹² ayet-i kerimesinin nüzul sebebini olarak müfessirimiz, vahyin on beş gün gecikmesi sırasında, kafirlerin “Rabbi onu terk etti ve ona darıldı” demeleri üzerine indiğini belirtmiştir.

نزل هذا لما قال الكفار عند تاخر الوحي عنه خمسة عشر يوما ان ربه ودعه وقلاه²⁹³

e) Mensuh Ayetler Ve Hükümleri Belirtmesi

Nesih: “...Allah şeytanın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi ayetlerini tahkim eder...” (hacc,52) ayetinde olduğu gibi izale etmek, yok etmek, iptal etmek manasında; “... bir ayetin yerini başka bir ayetle değiştirdiğimizde...”(Nahl, 101) ayetinde olduğu gibi tebdil manasında bir şeyin nakledebilmesi, bir şeyin haddi zatında başkasıyla beraber bir yerden diğerine taşınması, geçirilmesi, tahvil edilmesi²⁹⁴ anlamına gelir. Mirasın, birinden diğerine intikalinde kullanılan “tenasülü’l-mevarıs” tabirinde olduğu gibi tahvil veya intikal manası da vardır. Bir yerden diğer bir yere nakil manasına da gelir. “Kitabı istinsah ettim” ifadesinde olduğu gibi, bir kitapta bulunan yazıyı, başka bir yere nakletmek manasını da taşır.²⁹⁵

“Neshi ister ilahi, ister beşeri olsun bütün kanunlardan maksat, insanların yararlarının gerçekleştirilmesidir. İnsanların yararları ise durumların ve şartların değişmesi ile gerçekleşir. Hüküm, sebeplerin gerektirdiği yararları gerçekleştirmek için

²⁹¹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.137.

²⁹² Ed-Duhâ, 93/3.

²⁹³ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.265.

²⁹⁴ Ez-Zerkeşî, El-Burhân, II, s.28-31; Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, s.122; Sofuoğlu, Mehmet, Tefsîre Giriş, İstanbul, 1981, s.138

²⁹⁵ Es-Süyûtî, El-İtkan, C.II, s.55.

konur. Bu sebepler ortadan kalkınca hükmün devamının bir anlamı olmaz. Allah’u Teala, yapması ve terk etmesi kendilerine zor gelen kimselere amden yapmamayı ve derecelendirmeyi gerektirir ki bu şekilde, hükmen yararları süreklilik arz etsin.”²⁹⁶

Örnek 1:

“... Gücü yetmeyenlere de bir yoksulu doyuracak fidye gerekir”²⁹⁷ ayet-i kerimesiyle, Müslümanların İslâm’ın ilk zamanlarında oruçla fidye arasında serbest olduklarını ifade eden müfessir, daha sonra orucun, “Sizden her kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun” ayetiyle tayininden sonra fidyenin nesholunduğunu belirtir.

وكانوا مخيرين في صدر الاسلام بين الصوم والفدية ثم نسخ بتعيين الصوم بقوله فمن شهد منكم الشهر فليصمه²⁹⁸

Örnek 2:

“Ana babanın ve yakın akrabasının bıraktıkları mala (varis olsunlar diye kadın ve erkek) her biri için varisler kıldık. Yeminlerinizle bağlandığınız kimselere de hisselerini verin şüphe yoktur ki Allah, her şeye şahittir”²⁹⁹ ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessirimiz, “rahim sahipleri bazısı bazısına daha yakındır” ayetiyle, yukarıdaki ayetin nesholunduğunu belirtir.

وهذا منسوخ بقوله واولوا الارحام بعضهم اولى ببعض³⁰⁰

Örnek 3:

“Oysa Allah içlerinde sende varken onlara azab edecek değildi. (keza içlerinde) bağışlanmayı dileyenler olduğu halde Allah onlara azab edicisi olamazdı”³⁰¹ ayet-i kerimesinin bir sonraki ayette [yoksa onlar, (Müslümanların) Mescid’i Haram’a

²⁹⁶ Es-Sebbağ, Tefsîr Usûlu Araştırmaları, s.324.

²⁹⁷ El-Bakara, 2/184.

²⁹⁸ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.26.

²⁹⁹ En-Nisâ, 4/33.

³⁰⁰ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.76.

³⁰¹ El-Enfâl, 8/33.

girmelerine engel olup dururken, üstelik onun bakıcıları da olmadıkları halde –zira onun bakıcıları, ancak takvâ sâhibi olanlardır; fakat çokları bunu bilmezler- Allah'ın onlara azâb etmemesi için ne (özellikleri) vardır?]³⁰² neshedildiğini belirten müfessirimiz, Allah'ı Teala'nın Bedîr'de ve başka yerlerde onları cezalandırdığını ifade etmektedir.

وعلى القول الاول هي ناسخة لما قبلها وقد عذبهم الله ببدر وغيره³⁰³

Örnek 4:

“Ey iman edenler! Peygambere gizli bir şey söyleyeceğiniz zaman konuşmanızın önünden bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir...”³⁰⁴ ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessirimiz, zikredilen bu ayetin, ardından gelen ayetle neshedildiğini belirtir.

ثم نسخ ذلك بقوله³⁰⁵ {ءاشفقتم ان تقدموا بين يدي نجوكم صدقات فاذا لم تفعلوا وتاب الله عليكم...}

“Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermekten ürktünüz mü ki, vermediniz? Allah'ta sizi bundan dolayı affetti...”³⁰⁶

Örnek 5:

“Ey peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, bunlar, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa bunlar küfredenlerden bin kişiye, anlamayan kimseler olmaları sebebiyle, galip gelirler”³⁰⁷ ayet-i kerimesini emir manasında bir haber olduğunu yani sizden yirmi kişi iki yüz kişi ile, yüz kişide bin kişi ile savaşsın ve onlara karşı sebatkar olsun manasına geldiğini

³⁰² El-Enfâl, 8/34.

³⁰³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.151.

³⁰⁴ El-Mücâdele, 58/12.

³⁰⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.213.

³⁰⁶ El-Mücâdele, 58/13.

³⁰⁷ El-Enfâl, 8/65.

ifade eden müfessir, daha sonra bu ayet-i kerimenin Müslümanlar çoğaldığı zaman, bir sonraki ayetle nesh edildiğini ifade etmiştir.

وهذا خبر بمعنى الامر اى ليقاتل العشرون منكم المائتين والمائة الفا ويثبتوا لهم ثم نسخ لما كثروا بقوله {الان خفف الله عنكم وعلم ان فيكم ضعفا...} ³⁰⁸

Örnek 6:

Müfessirimiz, aşağıda zikredeceğimiz örnekle de hadisin ayeti neshettiğini belirtmektedir.

“İçinizden birine ölüm yaklaştığında, eğer mal bırakacaksa Allah’tan sakınanlara bir hak olmak üzere, anaya, babaya ve akrabaya bilinen bir şekilde vasiyetle bulunması üzerinize farz kılındı” ³⁰⁹ bu ayetin miras ayetiyle ve Hz. Peygamberden nakledilen “varis için vasiyet olmaz” hadisiyle nesh edildiğini ifade eder.

وهذا منسوخ باية الميراث وبحيث لا وصية ³¹⁰

f) Kıssalar Konusuna Yaklaşımı

Kıssanın ilk manası “bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek”tir. İkinci manası “birine bir sözü beyân etmek” anlamındadır. Kassa fiilide “hadiseleri adım adım izleyerek noktası noktasına bildirmek” anlamına gelmektedir. ³¹¹

Kur’an-ı Kerim’de de geçmiş milletler ve onlara gönderilen peygamberlerle ilgili bir takım kıssalar anlatılmış ve bu kıssalar bazen aynıyla bazen de kısaca atıfta bulunularak tekrarlanmıştır. Kur’an’ı Kerim’deki kıssaların amacı, tarihi olayların kronolojik olarak anlatılması değildir. Ancak geçmiş peygamberlerin ve milletlerin

³⁰⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.155.

³⁰⁹ El-Bakara, 2/180.

³¹⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.26.

³¹¹ Yıldırım, Suat, Kur’an-ı Kerim ve Kur’an İlimlerine Giriş, İstanbul, 1983, s.105.

başına gelenlerden bir ibret almamız amaçlanmaktadır. Bu sebepten kıssaların bazıları birkaç yerde birkaç kere tekrar edilmiştir.³¹²

Ekseriyetle Kur'an kıssalarına peygamberler ve onların hak davetleri konu olmuştur. Bu kıssalarda daveti kabul edenler ve etmeyenler arasında geçen mücadele ve bu mücadelenin sonucu muhataplarına öz olarak anlatılır. Buradaki amaçta yukarıda kısmen ifade edildiği üzere aynı hatalara Kur'an'ın muhataplarının düşmesini önlemektir.³¹³

Yazarlarımız kıssalar üzerinde çeşitli açıklamalar yaparak bazen de bu kıssaları daha da genişleterek anlatırlar. Fakat kıssaların amacına yönelik geniş açıklamalarda bulunmaz. Sadece satır aralarında ifade edilenlerle yetinilir. Biz de sadece iki örnek vermekle yetineceğiz.

Örnek 1:

“Böylece Yûsuf'u Mısır arazisine yerleştirmiştik. Onun neresinde dilerse orada kalabilirdi...”³¹⁴ ayet-i kerimesinden sonra müfessirimiz, zikrettiğimiz ayet bağlamında bir kısım rivayetleri zikreder. “Hükümdar Yûsuf (a.s) a bir taç giydirir, devlet mührünü (çıkartıp) parmağına takar ve kendisini vezirin yerine tayin eder. Veziri görevden aldıktan sonra vezirin ölümü üzerine hükümdar Yûsuf'u vezirin hanımı (Zeliha) ile evlendirir. Yûsuf (a.s) gerdeğe girdiğinde Zeliha'yı bakire bulup, ondan iki oğlu dünyaya gelir. Yûsuf (a.s) Mısır memleketinde adaleti icra eder ve insanlar kendisine boyun eğip itaatkar olurlar.

فى القصة ان الملك توجه ختمه وولاه مكان العزيز وعزله ومات بعد فزوجه امرأته فوجدها عذراء

وولدت له ولدين واقام العدل بمصر ودانت له الرقاب³¹⁵

³¹² Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlû, s.171-172

³¹³ Şengül, İdris, Kur'an Kıssaları Üzerine, Işık Yay., İzmir, 1994, s.29

³¹⁴ Yusuf, 12/56

³¹⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.195

Örnek 2:

“Süleyman da (Hüdhüd kuşuna) demişti ki: “Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, göreceğiz”³¹⁶ ayet-i kerimesi hakkında; “yani sen bu sınıftan mı oldun” sözünün “yoksa sen bu konuda yalan mı söyledin” sözünden daha etkili ve tesirli olduğunu zikreden müfessir, daha sonra ayetle irtibatlı olan kıssayı zikreder.

“Sonra onlara suyu gösterip su çıkarıldı ve kana kana içtiler, abdest alıp namaz kıldılar. Daha sonra Süleyman (a.s) şöyle bir mektup yazdı; “Allah’ın kulu, Davud oğlu Süleyman’dan Sebe Kraliçesi Belkıs’a. Rahmân ve Rahim olan Allah’ın adıyla... Selam hidayete tabi olanlar üzerine olsun. İmdi, bana baş kaldırmayın ve Müslüman olarak bana gelin...” sonra mektubu misk ile damgalayıp mührüyle mühürledi. Sonra Hüdhüd’e şöyle dedi...

ای من هذا النوع فهو ابلغ من أم كذبت فيه ثم دلهم على الماء وارتووا وتوضوا وصلوا ثم كتب سليمان كتابا صورته من عبد الله سليمان بن داود الى بلقيس ملكة سبأ بسم الله الرحمن الرحيم السلام على من اتبع الهدى أما بعد فلا تعلموا على وأتوني مسلمين ثم طبعه بالمسك وختمه يخاتمه ثم قال للهدد³¹⁷

³¹⁶ En-Neml, 27/27

³¹⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.75.

2. CELÂLEYN TEFSİRİNİN DIRAYET YÖNÜ

Rivayet tefsirine, “re’y” veya “aklî” tefsir de denir. “Sadece rivayetlere bağlı kalmayıp, dil, edebiyat, din ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerdir.”³¹⁸

Bu tefsir çeşidi bir zarurete, bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Başlangıç itibariyle, Araplar, arap yarımadasında iken dillerine hakim idiler. Daha sonra sınırlar genişleyip, yeni memleketler fethedilince yabancı milletler ve bu milletlerin kültürleriyle karşılaşmak kaçınılmaz hale geldi. Ortaya çıkan bu durumun yanında, bir takım gelişmeler ve felsefi yaklaşımlar ışığında Kur’an’ın ayetlerinin ele alınması ve onlardan insanlığın faydasına hükümlerin ve prensiplerin çıkarılması bir zorunluluk arz etti. Bu da neticesinde dirâyet tefsiri dediğimiz tefsirin ortaya çıkmasına neden oldu.

Kur’an, insanlara dünya ve ahiret saadeti vadeden, doğru yola götüren ve onları hidayete ulaştıran bir kitaptır. Bu amacın gerçekleşmesi de ancak ve ancak Kur’an’ın her yönüyle iyi anlaşılması, yaşanması ve aklî unsurunda ihmal edilmemesiyle ortaya konulabilir.

Re’y tefsirinin caiz olup olmaması hususunda ilk dönemlerde tartışmalar yapılmış, farklı şeyler söylenmiş, bazıları bunu caiz görmezken, bazıları da bu tefsir çeşidinin caiz olduğunu ifade etmişlerdir. “Re’y ile tefsir yapmaya girişenler, yaptıklarını te’yid için, Kur’an’daki tedebbür âyetlerine ve Peygamberin sözlerine istinâd ettiler. Eğer re’y ile tefsir yapılamayacak olsaydı, bu günkü din ahkâmının çoğuna vâkıf olamazdık.”³¹⁹

a) Fıkıh İlmîndeki Yeri

Fıkıh kelimesi lügatta bir şeyi bilmek, anlamak manasına gelir. Kur’an’da fıkıh kelimesi mutlak ilim için değil, ince anlayış, keskin idrak ve konuşanın gayesini

³¹⁸ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s.230.

³¹⁹ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s.230.

anlamak manalarında kullanılmıştır.³²⁰ “Fıkıh bir şeyin künhüne vâkıf olarak ve deliliyle birlikte bilmek anlamına gelmektedir.”³²¹ Müfessirlerimiz Kur’an’da geçen ayetlerin, fikhî hükümleri hakkında yorumda bulunmakta, kendi görüşlerini ifade ederek, tefsirlerini daha anlaşılır kılma çabası içerisine girmektedirler. Şâfiî mezhebine mensup olan müfessirlerimiz, İmam-ı Şâfiî’nin fikhî görüşlerine sık sık yer vererek ayetlerin hükümlerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Örnek 1:

“(Ey Muhammed) senden fetva istiyorlar. De ki: ‘Allah kalale (babası ve çocuğu olmayan kimse) hakkında fetva istiyorlar. Çocuğu olmayan fakat kız kardeşi bulunan bir kişi ölürse ölenin terk ettiği (mirası) nin yarısı o kız kardeşe aittir. Çocuğu olmayan kız kardeş ölürse erkek kardeş ona varis olur...’³²² ayeti kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, eğer onun için erkek çocuk varsa o çocuğa hiçbir şey yoktur. Eğer kız çocuğu varsa, annenin nasibinden arta kalan o kız çocuğuna aittir. Şayet kız kardeş veya erkek kardeş anneden olursa o zaman farz olan altıda birdir yorumunu yapar.

فان كان لها ولد ذكر فلا شيء له او انثى فله ما فضل عن نصيبها ولد كانت الاخت او الاخ من ام

ففرصه السدس كما تقدم في اول السورة³²³

Örnek 2:

“Allah kasıtsız yeminlerinizden dolayı sizi ayıplamaz...”³²⁴ ayet-i kerimesini izah eden müfessir, önce yemini lağv (kasıtsız) yeminin ‘ yemin kastı olmaksızın dilin birden ortaya attığı yemin’ olduğunu, bu yeminlerin kapsamına la, vallahi, bela vallahi gibi lafızların girdiğini, aynı zamanda, bu yemin şeklinde de günah ve kefaretin olmadığını belirterek ayet-i kerimeyi izah yoluna gider.

³²⁰ bkz. Nisâ, 4/78, Hûd, 11/91

³²¹ Atar, Fahrettin, Fıkıh Usûlü, M.Ü. İlahiyat fakültesi yay., 3. baskı, İstanbul, 1996, s.2.

³²² En-Nisâ, 4/176.

³²³ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.94.

³²⁴ El-Bakara, 2/225.

وهذا ما يسبق اليه اللسان من غير قصد الخلف نحو لا والله وبلى والله فلا اثم فيه ولا كفارة³²⁵

Örnek 3:

“Mümin kadınlara da söyle: Onlarda gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini (zinadan) korusunlar. Kendiliğinden görünenler dışında ziynetlerini göstermesinler...”³²⁶ ayeti kerimesi ile ilgili olarak şu yorumlarda bulunur: Konuyla ilgili iki görüşten birine göre, yabancı bir erkek fitneden korkulmaması şartıyla yüz ve ellere bakabilir. İkinci görüşe göre haramdır. Çünkü bu fitneye düşürme ihtimali taşımaktadır. Fitneye sebebiyet vermemek için ikinci görüş tercih edilir.

وهو الوجه والكفان فيجوز نظره لا جنبي ان لم يخف فتنة في احد وجهين والثاني يحرم لانه مظنة

الفتنة ورجع حسما للباب³²⁷

Örnek 4:

“(Ey Muhammed deki) ben, bizzat kendisinin haram kıldığı bu şehrin Rabbine ibadet etmekle emrolundum”³²⁸ ayet-i kerimesi ile Allah'ı Teala'nın Mekke Mükerreme'yi haram ve emin bir yer kıldığını, orada hiçbir insan kanının dökülmediğini hiçbir kimsenin zulüm görmediğini av avlanmayacağını ve yaş bitkilerin koparılmayacağını bununda Allah'ı Teala'nın azabı ve diğer Arap ülkelerinde yaygın olan fitneyi beldelerinden kaldırması hususunda oranın halkı Kureyş'e olan nimetlerinden bir kısmı olduğunu belirtir.

اي جعلها حرما أمنا لا يسفك فيها دم انسان ولا يظلم فيها احد ولا يصاد صيدها ولا يختلى خلاها وذلك

من النعم على قريش اهلها في رفع الله عن بلدهم العذاب والفتن الشاءعة في جميع بلاد العرب³²⁹

Örnek 5:

³²⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I., s.34.

³²⁶ En-Nûr, 24/31

³²⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.54.

³²⁸ En-Neml, 27/91

³²⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.80.

“Biz insana, anasına babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik. Anası onu güçlükle taşımış ve güçlükle doğurmuştur. Onun taşınması ve memeden de kesilmesi otuz ay sûrer...”³³⁰ ayeti kerimesi hakkında hamilelik müddetinin asgari altı ay olduğunu geri kalan (iki yıl)da emzirme müddetinin çoğudur. Eğer anne çocuğunu altı ay veya dokuz ay karnında taşımışsa (otuz ayda) geri kalan müddette onu emzireceğine işaret eder.

ستة اشهر اقل مدة الحمل والباقي اكثر مدة الرضاع وقيل ان حملت به سنة او تسعة ارضعته الباقي³³¹

Örnek 6:

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar size, muhacir olarak geldikleri zaman, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer onların mümin olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri döndürmeyin. Ne bu kadınlar o kafirlere helaldir, nede o kafirler o kadınlara helal olur. Kafirlere, kadınlar için sarf ettiklerini verin. O kadınlara mehirlerini verdiğiniz takdirde onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kafir kadınlarla evlilik bağlarını tutmayın...”³³² ayeti kerimesini şöyle açıklar: Evliliği kesen şarta göre sizin Müslüman oluşunuz nikah akdini (İsmeti) kesmektedir. Veya mürtet olarak müşriklere katılan zevcelerinizi nikahınızla tutmayın çünkü onların mürtet olması evliliğinizi kesmektedir. Bunu kesen şart da riddetin bulunmasıdır. İrdidat durumunda ise onlara verdiğiniz mehirleri onların evlendikleri kocalarından isteyin.

زوجاتكم لقطع اسلامكم لها بشرته او الاحقات بالمشركين مرتدات لقطع ارتدادهن نكاحكم بشرته اطلبه

عليهن من المهور في صورة الارتداد ممن تزوجهن من الكفار³³³

³³⁰ El-Ahkaf, 46/15

³³¹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.174.

³³² El-Mümtehine, 60/10

³³³ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.218.

b) Kelâm ilmîndeki Yeri

Kelâm ilmî Allah'ın varlığından, birliğinden ve sıfatlarından bahseden bir ilimdir. Daha geniş olarak ele alındığında, kelâm ilmî Allah'ın zatından ve sıfatlarından, peygamberlik ve peygamberliğe ait meselelerden, başlangıç ve son itibariyle yaratılmışların hallerinden, İslâm esaslarına göre bahseden bir ilimdir şeklinde tarifin yanında, “Kur'an-ı Kerim'de zikredilen veya edilmeyen aklî delillere dayanarak, İslâm inançları ile ilgili, ortaya çıkabilecek şüphelere ortadan kaldırmak suretiyle, dinî akîdeleri ispat ve müdafaaya çalışan bir ilimdir”³³⁴ şeklinde bir tanım da yapılabilir.

Kelâmi konularda açıklama yapan müfessirlerimiz, Sünni İslâm ulemâsının izinde gitmişler, klasik görüşleri tercih etmişleridir. Kelâmi konularda aklî ve mantiki açıklamalar yaparak tefsirlerini daha anlaşılır kılmak istemişlerdir. Allah'ın varlığı, Allah'ın birliği, Allah'tan başka ilahların olmadığı, Allah'ı Teala'nın ahirette görüleceği vb. konularda açıklamalarda bulunmuş, ayetler bu bağlamda tefsir edilmiştir.

Örnek 1:

“Gözler O'nu idrak edemez: fakat O bütün gözleri idrak eder. O latiftir, her şeyden haberdardır”³³⁵ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak gözlerin O'nu göremeyeceğini bunun özel bir durum olduğunu çünkü Allah'ı Teala'nın ve “bir takım yüzler o gün parlayıcıdır ve Rablerine bakıcıdır.” Kavlından ve Buhârî ve Müslim'deki ‘muhakkak ki siz Rabbinizi bedr gecesini ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz’ hadisinden dolayı mü'minlerin Allah'ı Teala'yı göreceklarını ifade eder. Ardından denildi lafzını kullanarak (O'nu idrak edemez ile) murad, O'nu ihata edemez olduğunu söylemiştir.

³³⁴ Yazıcıoğlu, M. Sait, Kelam Ders Notları, Ankara, 1998, s.1

³³⁵ El-En'âm, 6/103.

ای لا تراه وهذا مخصوص لرؤية المؤمنین له فی ال آخرة لقوله تعالى وجوه يومئذ ناظرة الى ربها ناظرة وحديث الشخین انکم سترون ربکم كما ترون القمر لیلة البدر وقیل المراد لا تحیط به³³⁶

Örnek 2:

“ Oysa yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı, her ikisi de bozulur giderdi. Arşın Rabbı olan Allah, onların vassettikleri şeylerden münezzehtir”³³⁷ ayet-i kerimesiyle eğer hakim birden fazla olursa adet üzere bir şey hakkında çekişerek o konuda ittifak etmemeleri şeklinde aralarında meydana gelecek ihtilaf ve çekişme yüzünden gökler ve yerler görüldüğü şu nizam ve intizamdan çıkarlardı şeklinde yorumda bulunmuştur.

خرجنا عن نظامها المشاهد لوجود التمانع بينهم على وفق العادة عند تعدد الحاكم من التمانع فی الشئ وعدم الاتفاق عليه³³⁸

Örnek 3:

“Eğer hak onların heva ve heveslerine tabi olsaydı, gökler, yer ve içindeki herkes, mutlaka boğulurdu...”³³⁹ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, hakim birden fazla olunca adeten (ve aklen) bir konuda çekişeceklerinden dolayı gökler ve yerler şimdiki nizam ve intizamdan çıkacağını ifade ederek ayeti tefsîr eder.

ای خرجت عن نظامها المشاهد لوجود التمانع فی الشئ عادة عند تعدد الحاكم³⁴⁰

Örnek 4:

“Hayat veren ve öldüren O’dur. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece ‘ol’ der: o da hemen olur”³⁴¹ ayet-i kerimesiyle iradenin hemen ardından o şey meydana gelir ki burada zikredilen ‘ol der’ ifadesiyle kastedileninde bu olduğunu nakleder.

³³⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.123.

³³⁷ El-Enbiyâ, 21/22.

³³⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.29.

³³⁹ El-Mü'minûn, 23/71.

³⁴⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.48.

³⁴¹ El-Mü'min, 40/68.

ای توجد عقب الارادة التي هي المعنى القول المنكر³⁴²

Örnek 5:

“Göklerde ve yerde olan herkes O’ndan ister. O da her gün bir iştedir”³⁴³

ayet-i kerimesinde Cenab-ı hakkın ezelde takdir ettiğine uygun olarak ortaya koyduğu bir işte olduğunu söyler. Bunların diriltmek, öldürmek, yükseltmek, alçaltmak, zenginleştirmek, yoksullaştırmak, dua edenin duasına icabet etmek, isteyene vermek vs. gibi şeyler olduğunu belirtir.

امر يظهره على وفق ما قدره في الازل من احياء واماتة واعزاز واذلال واغناء واعدام واجابة داع

واعطاء سائل وغير ذلك³⁴⁴

c) Dil İlimlerindeki Yeri

Hz. Peygamberin en büyük mucizesi olan Kur’an’ı Kerim’in, üslûbu, eşsizliği mükemmel bir kitaptır. Arap edebiyatının şaheseri olan Kur’an, üslûbu sayesinde kendini herkese dinletmiş, büyük küçük ayırmaksızın her yaştaki insana iman aşılammıştı.³⁴⁵ O aynı zamanda mana zenginliği olarak ta herkesi kendisine hayran bırakan bir kitaptı.

Müfessirlerimiz, tefsirlerinde özellikle bu yön üzerinde durmuşlar, Kur’an’ı Kerim’i, dil, i’rab, nazım, meânî vb. yönleriyle ele almış ve Kur’an’ın dil yönünü ortaya koymaya çalışmışlardır. Tefsirde dil yönüyle ilgili bir çok açıklamanın olduğuna şahit oluruz.

i - Kelimelerin Sözcük Anlamlarına Dikkat Çekmesi

³⁴² Tefsîrû’l-Celâleyn, C.II, s.151.

³⁴³ Er-Rahmân, 55/29

³⁴⁴ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.II, s.203.

³⁴⁵ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s.166

Müfessirlerimiz, ayetteki kapalılığı gidermek, ayette geçen kelimenin hangi manada kullanıldığını ve ifade edilen kelimeyle, anlam olarak neyin amaçlandığını ortaya koymak için yer yer kelimelerin sözlük anlamlarına dikkat çekerler. Tarif ettiği kelimelerle ayetteki kapalılığı ortadan kaldırarak ayetin daha iyi anlaşılmasının yolunu açarlar.

Örnek 1:

“(İşte) Allah'ın boyası...³⁴⁶ ayet-i kerimesinde sıbğatallahundan murat Allah'ın insanları üzerine yarattığı dinî olduğunu ve bu sıbğa denilmesinin sebebinin ise çünkü elbisedeki boya gibi sahibinin üzerinde esiri zahir olur yorumunu yapmaktadır.

ای صبغنا الله والمراد بها دينه الذى فطر الناس عليه لظهور اثره على صاحبه كالصبغ فى الثوب³⁴⁷

Örnek 2:

“... ve oklarıyla kismet aramanız haram kılınmıştır...”³⁴⁸ ayet-i kerimesinde müfessirimiz, fal oklarının (الازلام) demir ucu ve tırtığı olmayan küçük kumar oku olduğunu ifade eder. Bu okların yedi tane olduğunu Kabe'nin hizmetçisinin yanında bulunduğunu ve okların üzerinde yazılar olduğunu insanların o okların hükmüne tabi olduklarını eğer ok onları bir şeyi emrederse hemen o emre uyduklarını eğer onları bir şeyden men ederse hemen ondan geri durduklarını belirtir.

القاف صغير لا ريش له ولا نصل وكانت سبعة عند سادن الكعبة عليها اعلام وكانوا يحكمونها فان

امرتم انتمروا وان نهتهم انتهوا³⁴⁹

Örnek 3:

“İkisi birden iki denizin birleşme yerine varınca balıklarını unutuvermişlerdi. Balık da denizde yolunu bulup kaybolmuştu”³⁵⁰ ayet-i kerimesinde müfessirimiz,

³⁴⁶ El-Bakara, 2/138

³⁴⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.20.

³⁴⁸ El-Mâide5/3

³⁴⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.95.

serebi'nin (سرب) deliği olmayan uzun bir gedik anlamında kullanıldığını söyler. Ardından buna sebep olanın Allah'ı Teala'nın balığın üzerine suyun akışını durdurup ondan su kesilip açılınca küvet gibi olduğunu ve bir daha birleşmediğini ve balığın altındaki suyun donup kaldığını ifade eder.

اي مثل السرب وهو الشق الطويل لا نفاذ له وذلك ان الله تعالى امسك عن الحوت جري الماء فانجاب عنه فبقى كالكرة لم يلتئم وجمد ما تحته منه³⁵¹

Örnek 4:

“İyi de olsa) işledikleri her ameli alırız da hepsini toz duman ederiz”³⁵² ayet-i kerimesinde geçen heba (هباء) nen üzerinde güneş ışığı bulunan duvardaki delikte saçılmış toz gibi görünen şey olduğunu ifade eden müfessirimiz, bununla yaptıkları şeylerden faydalanmayacaklarını çünkü şartın yerine getirilmemesinden dolayı bunda hiçbir sevabın olmayacağını söyler. Fakat dünyada bunların karşılığını görürler.

هو ما يرى في الكوى التى عليها الشمس كالغبار المفرق اى مثله فى عدم النفع به اذ لا ثواب فيه لعدم شرطه ويجازون عليه فى الدنيا³⁵³

Örnek 5:

“ Şimdi mîsâfire ikram olarak bu mu daha iyidir, yoksa zakkum ağacı mı?”³⁵⁴ ayet-i kerimesinde müfessir, zakkum (الزقوم) un Tihame'de biten ağaçların en pisi ve acı olan ve Allah'ı Teala'nın cehennemde bitirdiği bir ağacın adı olduğunu belirtir.

وهى من اخبت الشجر المربتهاة ينبتها الله فى الجحيم³⁵⁵

³⁵⁰ El-Kehf, 12/61

³⁵¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.8.

³⁵² El-Furkan, 25/23.

³⁵³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.61.

³⁵⁴ Es-Sâffât, 37/62

³⁵⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.130.

Örnek 6:

“Onları bakire ve eşlerine sevgiyle bağlı yaşlılar kıldık...”³⁵⁶ ayet-i kerimesinde geçen urub (عرب) arabın çoğulu olduğunu ve eşine aşık olduğu için seven kadın denildiğini söyleyen müfessir, etrab (اتراب) ın ise tırbun çoğulu olduğunu ve yaşça eşit olan eşler anlamına geldiğini ifade eder.

عرب جمع عروب وهى المتحبة الى زوجها عشقا له³⁵⁷

ii – Ayetlerde Bulunan İstifham, Te’kid, Hazif, Zamir, İstisna, Takdir Gibi Unsurları Beyân

Müfessirlerimiz ele aldıkları ayet-i kerimelerde dikkati çeken bir takım dil kurallarına sık sık değinmekte, onların kullanılış yeri, özellikleri ve fonksiyonlarına işaret ederek, tefsirlerini daha anlaşılır kılma gayreti içerisine girmektedirler.

1. İstifhamlar

Müfessirimiz Kur’an-ı Kerim’de geçen istifhamlara yer vermekte olup, istifhamların kullanılış amaçlarını ifade etmekte, anlamlarına değinmekte ve farklı kullanışlara işaret etmektedir. Tefsirde birçok örnek olmasına rağmen biz sadece üç örnekle iktifa edeceğiz.

Örnek 1:

“(Ey kafirler) Allah’ı inkar ederseniz ki, ölüydünüz, sizi O diriltti; sonra yine O öldürecek; sonra tekrar diriltecek; sonra da, yine O’na döndürüleceksiniz”³⁵⁸ ayet-i kerimesinde müfessirimiz, istifhamın Allah’ın varlığına delalet eden delilin kaim olmasıyla beraber onların küfründen taaccüp edildiğini ifade etmek veya onları azarlamak için ifade edildiğini belirtir.

³⁵⁶ El-Vâkıa, 56/36-37.

³⁵⁷ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.202.

³⁵⁸ El-Bakara, 2/28

Örnek 2:

“(Daha Önce) Tayin ettiğimiz vakit için Mûsâ, kavminden yetmiş adam seçmişti.(Bunlar Allah’ı ayan beyân görmedikçe, inanmayacaklarını söylemişlerdi. İşte bunun üzerine) onları bir sarsıntı tutup (baygın düşünce) Mûsâ demişti ki: ‘Rabbim! Eğer dileseydin, daha önce onları da beni de helak ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin yaptıklarından dolayı bizi helak mı edeceksin?...’³⁶⁰ ayeti kerimesindeki istifhamın şefkatin, acımanın talep edildiğini belirten bir istifhamın olduğunu söyleyen müfessir, yani ‘Bizlere, başkalarının günahı sebebiyle azap etme’ manasında olduğunu belirtir.

استفهام استعطاف ای لا تعذبنا بذنب غیرنا³⁶¹

Örnek 3:

“Müşrikler demektedirler ki: ‘biz toprağa karışıp yok olduktan sonra, yeniden mi yaratılacağız?...’³⁶² ayet-i kerimesindeki istifhamın inkar ifade ettiğini belirtmektedir.

استفهام انکار³⁶³

2.Te’kidler

Müfessirlerimiz, te’kidler konusunda da açıklamalar yaparak, te’kid cümlelerinin, hangi kelimeyi ve hangi unsuru te’kid ettiğini ortaya koymaya çalışırlar.

Örnek 1:

“Rableri de, onların bu dualarına icabet eder(ve der)ki: Ben, içinizden erkek olsun, kadın olsun, hiçbir amel sahibinin amelini asla zayi etmem;(zira kadın ve erkek

³⁵⁹ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.I, s.5.

³⁶⁰ El-A’râf, 7/155.

³⁶¹ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.I, s.143.

³⁶² Es-Secde, 32/10.

³⁶³ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.II, s.105.

olarak siz), birbirinizdensiniz”³⁶⁴ ayet-i kerimesi hakkında erkeklerin kadınlardan olduğunu kadınlarında erkeklerden olduğunu belirten müfessirimiz, bu cümlenin ma kablini te’kitleyici olduğunu ve anlamın; ameller karşılığında mükafatlandırılmak ve amellerin zayi kılınmasının terki hususunda eşit olduğunu ifade eder.

ای الذکور من الاناث وبالعکس والجملة مؤكدة لما قبلها ای هم سواء في المجازات بالاعمال وترك تضییعها³⁶⁵

Örnek 2:

“Onlar ölüdürler; diri değil...”³⁶⁶ ayet-i kerimesinde yer alan ‘emvaten’ kelimesinin ikinci haber olduğunu ve (غیر احياء) ise onu te’kid ettiğini belirtir.

لا روح فيهم خبر ثان (غير احياء) تاكيد³⁶⁷

Örnek 3:

“Madem ki kıyamet günü hesaba çekilecek değilseniz, eğer sözünüzde sadık iseniz, çıkmak üzere olan canı geri çevirmeniz gerekmez mi?”³⁶⁸ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, ayet-i kerimede yer alan ikinci levlanın birincisini te’kid etmekte olduğunu belirtir.

فيما زعمتم فلولا الثانية تاكيد للاولى³⁶⁹

3. Hazifler

Müfessirlerimiz, bazen mef’ulun, bazen cümlenin, bazen de kelime’nin hazf olduğunu ortaya koyarak, bu haziflerin fonksiyonlarına ve mananın nasıl anlaşılması gerektiğine işaret ederler.

Örnek 1:

³⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/195.

³⁶⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.68-69.

³⁶⁶ En-Nahl, 16/21.

³⁶⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.217.

³⁶⁸ El-Vâkıa, 56/86-87.

³⁶⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.207.

“Mûsâ'nın kavmi de. Onun ardından, ziynet takımlarından, böğürmesi olan bir buzağı heykelini(kendilerine ilah) edinmişlerdi...”³⁷⁰ ayet-i kerimesiyle ilgili olarak müfessirimiz, ayetteki ‘ittihaza’ filinin ikinci mef’ulunun mahzûf olduğunu ve mananın da onu ‘ilah’ edindiler şeklinde olduğunu söyler.

مفعول اتخذ الثانى محذوف اى اليها³⁷¹

Örnek 2:

“Biz, bu Kur’an’da her çeşit mîsâli tekrar tekrar açıkladık...”³⁷² ayeti kerimesinde müfessirimiz, ‘min külli mesel’ mahzûf bir şeyin (mesele’nin) sıfatı olduğunu ve asıl mananın öğüt almaları için her çeşit mîsâlden mîsâl zikrettik anlamında olduğunu belirtir.

صفة المحذوف اى مثلا من جنس كل مثل ليتعضوا³⁷³

Örnek 3:

“O küfredenler, ne yüzlerini ne de sırtlarını ateşten koruyamayacakları ve kendilerine yardımda edilmeyeceği zamanı keşke bilselerdi”³⁷⁴ ayet-i kerimesinde müfessirimiz, şart edatı ‘lev’in cevabının hazfedildiğini, yani anlamında bunu söylemezlerdi şeklinde olacağını belirtir.

يمنع منها فى القيامة وجواب لو ما قالوا ذلك³⁷⁵

Örnek 4:

“Onlar, mutlaka kendi ağırlıklarını ve kendi ağırlıklarıyla beraber daha nice ağırlıkları taşıyacaklar ve kıyamet günü iftira ettikleri şeylerden mutlaka sorguya

³⁷⁰ El-Araf, 7/148.

³⁷¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.142.

³⁷² El-Kehf, 18/54.

³⁷³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.7.

³⁷⁴ El-Enbiyâ, 21/39.

³⁷⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.30-31.

çekileceklerdir”³⁷⁶ ayet-i kerimesinde yer alan iki fiildeki lam’ın kase lamı olduğunu söyleyen müfessirimiz, bu fiillerin faili olan vav ve raf alameti olan nunun hazfedilmiş olduğunu belirtir.

واللام في الفعلين لام قسم وحذف فاعلهما الواو ونون الرفع³⁷⁷

4. Zamirler

Müfessirlerimizin eserinde, üzerinde açıklama yaptığı zamirleri şu şekilde ifade edebiliriz:

* ه Zamiri

“(Ve yine ona denilmişti ki) ‘Ey Mûsâ! Ben, Aziz ve Hakim olan Allah’ım”³⁷⁸ ayet-i kerimesinde yer alan “hu” zamirinin şan olduğunu ve durum şu demektir anlamında olduğunu müfessirimiz ifade eder.

(يا موسى انه) اى الشأن³⁷⁹

* هو Zamiri

“Fakat O, benim Rabbim Allah’tır. Ben, rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam”³⁸⁰ ayeti kerimesinde ki “hüve” zamirinin şan olduğunu ifade eden müfessirimiz, kendisinden sonra gelen cümlelerin onu izah ettiğini anlamın da ben derim ki... manasına geldiğini söyler.

(هو) ضمير الشأن تفسره الجملة بعده والمعنى انا اقول³⁸¹

* هم Zamiri

Örnek 1:

³⁷⁶ El-Ankabut, 29/13.

³⁷⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.90-91.

³⁷⁸ En-Neml, 27/9.

³⁷⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, S.73.

³⁸⁰ El-Kehf, 18/38.

³⁸¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.6.

“Yûsuf şöyle dedi: Size rızık olarak hiçbir yemek gelmez ki, ben, onun size gelmesinden önce te’vilini vermemiş olayım. Bu, rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir. Ben Allah’a iman etmeyen, ahiret gününü de inkar eden bir kavmin dinîni terk ettim”³⁸² ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, ayet-i kerimede geçen hüm zamirinin te’kid ifade ettiğini belirtir.

(اني تركت ملة دين قوم لا يؤمنون بالله وهم بالآخرة هم) تأكد³⁸³

Örnek 2:

“Göklerin, yerin ve bunlar içinde yaydığı çeşitli hayvanların yaratılışı O’nun (varlığının) delillerindendir. Dilediği zaman, onların hepsini bir araya getirmeye de hakkıyla kadirdir”³⁸⁴ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz ayette yer alan ‘hüm’ zamiriyle aklın, gayrı akile tağlib edildiğini ifade eder.

في الضمير تغليب العاقل على غيره³⁸⁵

* كم Zamiri

“Göklerin ve yerin hiç yoktan var edicisi, kendi cinsinizden size eşleri, hayvanlardan da çiftler yaratmıştır. Sizi bu şekilde çoğaltmaktadır...”³⁸⁶ ayet-i kerimesinde yer alan küm zamiri tağlib yoluyla insanlara ve hayvanlara birlikte şamil olduğunu belirtir.

والضمير للاناسى والانعام بالتغليب³⁸⁷

5. İstisnalar

Kur’an’ı Kerim’de zaman zaman kullanılan ve bir kısım unsurların genelden ayrı tutulması anlamına gelen istisna, Kur’an’ın eşsizliği ve mucizevi yönünü ortaya

³⁸² Yusuf, 12/37.

³⁸³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.194.

³⁸⁴ Şûrâ, 42/29.

³⁸⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.159.

³⁸⁶ Şûrâ, 42/11.

³⁸⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.157.

koyan özelliklerden biridir. İstisna bir anlamda te'kid ifade eder.³⁸⁸ Müfessirlerimizde istisna konusunda açıklama yapmış, istisnanın türünü ortaya koymuş ve böylece ayet-i izah etme yoluna gitmişlerdir.

Örnek 1:

“(Ayrıca) biz, Allah’ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük demeleridir. Oysa onu ne öldürmüşler ve ne de asmışlardır; fakat kendilerine öyle gösterilmıştır. Bu hususta görüş ayrılığına düşenler, işin doğrusundan şüphe içindedirler ve zanna tabi olmaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Şu var ki onlar, İsa’yı kesinlikle öldürmemişlerdir”³⁸⁹ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, illa ile yapılan istisnanın istisna-i munkatı olduğunu belirtir. Anlamında lakin hayallerinde uydurdukları bir zanna tabi oluyorlar manasına geldiğini ifade eder.

استثناء منقطع ای لکن يتبعون فيه الظن الذي تخيلوه³⁹⁰

Örnek 2:

“İblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkartmış ve mü'minlerden bir grup dışında hepsi ona uymuşlardır”³⁹¹ ayet-i kerimesinde yer alan ‘illa’ kelimesinin lakin manasında kullanıldığını belirtir.

(الا) بمعنى لکن³⁹²

6. Takdirler

“İşte böyle olanların mükafatları, rableri tarafından bağışlanmak ve (ağaçları) altından ırmaklar akan daimi kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükafatı

³⁸⁸ Ez-Zerkeşî, el-Burhân, III, 48-49

³⁸⁹ En-Nisâ, 4/157

³⁹⁰ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.92.

³⁹¹ Es-Sebe, 34/20.

³⁹² Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.115.

ne güzeldir”³⁹³ ayet-i kerimesinde müfessir, halidine lafzının hali mukadder olduğunu anlamında oraya girdikleri zaman orada ebedî kalmalarının takdir edilmiş olmasıdır manasına geldiğini ifade eder.

حال مقدره ای مقدرین الخلود فيها اذا دخلوه³⁹⁴

iii - Ayette Geçen Bazı Harfler Ve Fonksiyonlarına İşaret

Müfessirlerimiz, yeri geldikçe ayette geçen bazı harfler ve işlevleri üzerinde kısa açıklamalar yapmakta ve okuyucuyu bilgilendirmektedir. Aynı zamanda harflerin hangi manada ve i’rab olarak hangi konumda olduğunu da izah etmeye çalışmışlardır.

1. Harf-i Cerler

* ب Harf-i Cerri

“(Savaş alanından siz, boyuna) uzaklaşıyor ve hiç kimseyle ilgilenmiyordunuz; Peygamber ise, arkanızdan sizi çağırıp duruyordu. Bu yüzdendir ki, elinizden kaçırdığınıza ve başınıza gelen musibete üzülmeniz için, Allah size keder üstüne keder vermiştir. Allah, yaptıklarınızdan hakkiyle haberdardır”³⁹⁵ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, ‘bi gammin’deki ba harfi cerrinin ala harfi cerri manasında, yani ganimetin elden kaçması gam üzerine katlanmış bir gamla olmuştur şeklinde olduğunu söyler.

بسبب غمكم للرسول بالمخاتفة وقيل الباء بمغنى على ای مضاعفا على غم فوق الغنيمه³⁹⁶

* فى Harfi Cerri

“İşte bunlar, en doğru va’d olarak, yaptıklarını en güzel bir şekilde kendilerinden kabul ettiğimiz ve kötülüklerinden vazgeçtiğimiz cennet ehli içindeki

³⁹³ Âl-i İmrân, 3/136.

³⁹⁴ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.61.

³⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/153

³⁹⁶ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.63.

kimselerdir”³⁹⁷ ayet-i kerimesinde yer alan fi eshabi’l cennet caru mecrurunun hal olduğunu söyleyen müfessirimiz, cennetlik kimselerin arasında oldukları halde bu durumun gerçekleştiğini ifade eder.

حال ای کائنات فی جملتهم³⁹⁸

* ل Harfi Cerri

“Onlardan bir kısmı da peygambere eziyet eden ve ‘o (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır’ diyenlerdir. Ey Muhammed onlara de ki: ‘sizin için bir hayır kulağı Allah’a inanır; mü’minlere inanır. İçinizden iman edenler içinde bir rahmettir. Allah’ın resulüne eziyet edenler için acı bir azap vardır”³⁹⁹ ayet-i kerimesinde yer alan ‘lil-mü’minine’ lafzı celili üzerindeki ‘lam’ın teslimi imanı ile tasdiki imanı birbirinden ayırmak için kullanıldığını belirtir.

واللام زائدة للفرقين ايمان التسليم وغيره⁴⁰⁰

* من Harfi Cerri

“Rabbimiz! Bizi sana teslim olan iki kul, ve zürriyetimizden de sana teslim olan bir ümmet eyle...”⁴⁰¹ ayet-i kerimesindeki min harfi cerrinin tebyiz olduğunu söyleyen müfessirimiz, İbrâhim aleyhisselamın bunu (min harfini) Allah’ın ona olan kavli ‘benim ahdim zâlimlere nail olmaz’ önce zikredildiğinden dolayı getirdiğini ifade eder.

ومن التبعض واتى به لتقدم قوله له لا ينال عهد الظالمين⁴⁰²

2. İsm-i Mevsul

* من İsm-i Mevsulü

³⁹⁷ El-Ahkaf, 46/16.

³⁹⁸ Tefsîrü’l-Celâleyn, C.II, s.174.

³⁹⁹ Et-Tevbe, 9/61

⁴⁰⁰ Tefsîrü’l-Celâleyn, C.I, s.163.

⁴⁰¹ El-Bakara, 2/128.

⁴⁰² Tefsîrü’l-Celâleyn, C.I, s.18

“... Kendisini perişan edecek azabın kime geleceğini ve asıl kimin yalancı olduğunu öğreneceksiniz...”⁴⁰³ ayeti kerimesinde geçen ‘men’in ism-i mevsul olduğunu ve âlime fiilinin mef’ulü konumunda olduğunu belirtir.

(سوف تعمون من) موصولة مفعولة العلم⁴⁰⁴

3. Vav-ı Atıf

“O ise demişti ki; ‘işte bu (itiraz) benimle senin aramızın ayrılmasıdır...”⁴⁰⁵ ayeti kerimesinde ‘beyne’ kelimesinin, müteaddit olmayan şeye izafe edilmesinin bulunduğunu ifade eden müfessirimiz, bunun caiz oluşunun da vav- ı atıf ile tekrarlanmış olmasına bağlı bir durum olduğunu söyler.

فيه اضافة بين الى غير متعدسوغها تكريره بالعطف الواو⁴⁰⁶

iv - Üzerinde Açıklamada Bulunduğu Bir Kısım Edatlar

Müfessirlerimizin, zaman zaman ayetlerdeki bir kısım edatlar ve özellikleri üzerinde durarak, onlara yükledikleri anlam çerçevesinde ayetlere yorum getirmekte olduklarını görmekteyiz. Müfessirlerimizin hakkında yorumda buldukları edatlar şunlardır:

* Edatı ام

Yoksa (ey Yahudiler) Yakup’a ölüm yaklaşmış ta oğullarına: ‘Ey oğullarım! Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?’ diye sorduğu ve onlarında; ‘Senin ilahına; babaların İbrahim, İsmail ve İshak’ın bir tek ilahına ibadet edeceğiz. Biz O’na teslim olanlarız’ dediklerinde, siz buna şahid mi olmuştunuz?”⁴⁰⁷ ayeti kerimesinin başındaki ‘em’ zarfının inkar hemzesi manasında olduğunu söyleyen müfessir, yani ‘sizler ölüm

⁴⁰³ Hûd, 11/93

⁴⁰⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.188

⁴⁰⁵ El-Kehf, 18/78

⁴⁰⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.10.

⁴⁰⁷ El-Bakara, 2/133.

vaktinde O'na hazır olmadınız. Öyleyse O'na layık olmayan şeyi O'na nasıl nispet ediyorsunuz? anlamına geldiğini belirtir.

وام بمعنى همزة الإنكار ای لم تحضروه وقت موته فكيف تتسبون اليه مالا يليق به⁴⁰⁸

* لو Edatı

“O küfredenleri ölürken bir görseydin: Melekler yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar ve ‘tadın o yangının azabını’ diyorlardı”⁴⁰⁹ ayet-i kerimesinin başındaki ‘lev’ harfinin cevabının ‘elbetteki büyük bir gün görmüş olurdun’ anlamında olduğunu söyler.

ای النار وجواب لو لرأيت امرا عظيما⁴¹⁰

* بل Edatı

“Hayır, sen bu deliller karşısında hayret ediyorsun: onlarda seni alaya alıyorlar”⁴¹¹ ayet-i kerimesinde yer alan ‘bel’ edatının bir maksattan diğerine intikal eden bir edat olduğunu söyleyen müfessir, buradaki maksadında Peygamberimizin ve onların durumunu haber vermeye müteallik olduğunu belirtir.

لانتقال من غرض الى اخر وهو الاخبار بحاله وحالهم⁴¹²

* قد Edatı

“Mü'minler kurtuluşa ermişlerdir”⁴¹³ ayeti kerimesinde yer alan ‘kad’ edatının olayın gerçekleşeceğini ifade için kullanıldığını belirtir.

(قد) للتحقيق⁴¹⁴

v - Eserinde Dikkati Çeken Edebi Sanatlar

⁴⁰⁸ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.19.

⁴⁰⁹ El-Enfâl, 8/50.

⁴¹⁰ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.153.

⁴¹¹ Es-Sâffât, 37/12.

⁴¹² Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.128.

⁴¹³ El-Mü'min, 22/1.

⁴¹⁴ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.44.

Müfessirlerimiz, bazen de ayetlerde kendilerinin tespit ettiği edebi sanatlara atıfta bulunarak, onların cümledeki konumunu, ayetteki fonksiyonlarını izah ederek, ayetleri, açıklama yoluna gider.

1. Teşbih

“İsa'nın durumu, Allah katında, Adem'in durumu gibidir”⁴¹⁵ ayet-i kerimesinde İsa (a.s) babasız yaratılması hususunda Hz. Adem'in durumu gibi olduğunu söyleyen müfessir, buradaki teşbih'in hasmını daha kesip ve susturucu ve nefse daha tesir edici olsun diye, garip olanın en garip olana teşbihinin söz konusu olduğunu ifade eder.

كشانه في خلقه من غير اب من تشبيه الغريب بالاعرب ليكون اقطع للخصم ووقع في النفس⁴¹⁶

2. Tağlib

“Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler”⁴¹⁷ ayet-i kerimesinde akıl sahibi olmayanların çok olmaları bakımından, bütün canlıların ‘ma’lafzı ile tabir edilerek tağlib sanatının kullanıldığını ifade eden müfessir, yine meleklerin üstünlüklerini belirtmek için ayrıca zikredildiklerini özellikle belirtir.

ای نسمة تدب عليها ای يخضع له بما يراد منه وغلب في الاتيان بما مالا يعقل لكسرته⁴¹⁸

3. Mübalağa

“Riba yiyenler, ‘alış-veriş, riba gibidir’ demiş olmalar dolayısıyla, ancak kendisini şeytan çarpmış mecnun kimsenin kalktığı gibi kalkarlar...”⁴¹⁹ ayet-i kerimesinde bunun, alışverişin ribaya benzetilmesinin, mübalağa olması için aksi teşbih babında serde dilmesinin söz konusu olduğunu belirtir.

⁴¹⁵ Âl-i İmrân, 3/59

⁴¹⁶ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.53

⁴¹⁷ En-Nahl, 16/49

⁴¹⁸ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.219

⁴¹⁹ Bakara, 2/275.

(قالوا انما البيع مثل الربا) فالجواز وهذا من عكس التشبيه مبالغة⁴²⁰

4. Mecaz

“Fakat hayır, bu yaptığına son vermezse, onun alın saçından, o yalancı, günahkar alnından mutlaka yakalarız”⁴²¹ ayet-i kerimesinde perçemin yalancılık ve günahkarlık sıfatı ile nitelenmesinin mecaz olduğunu ifade eden müfessir, gerçekte yalancı olan ve günah işleyeninin onun sahibi olduğunu belirtir.

(كاذبة خاطئة) وصفها بذلك مجاز والمراد صاحبها⁴²²

vi - Ayetlerin İ’rabını Beyân

Ayetlerdeki i’rab özellikleri üzerinde oldukça fazla duran müfessirlerimiz, ayette geçen kelimelerin i’rablarına sıkça yer verirler. İ’rab neticesinde ayetin kazandığı anlamı izah ederek ayet-i kerimeleri açıklama yoluna gider. İ’rabları yaparken bazen kıraat farklılığına göre ayetin i’rabının nasıl olduğunu da izah eder.

1. Merfu Olanlar

Örnek 1:

“(Canları ve malları karşılığında cenneti Allah’tan satın alanlar), tövbe edenlerdir; ibadet edenlerdir; seyahat edenlerdir; rüku ve secde edenlerdir...”⁴²³ ayet-i kerimesinde yer alan ‘Et-Taibune’ lafzı celilinin, Medih(övgü) makamında mahzuf bir mübtedaya haber olarak merfu olduğunu söyler.

(التائبون) رفع على المدح بتقدير مبتدا⁴²⁴

Örnek 2:

“Kendisinde şüphe bulunmayan bu kitap, alemlerin rabbi tarafından indirilmiştir”⁴²⁵ ayet-i kerimesinde yer alan Tenzilü’l-Kitap’ın mübteda olduğunu ifade

⁴²⁰ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.I, s.43.

⁴²¹ Alak, 95/15-16

⁴²² Tefsîrû’l-Celâleyn, C.II, s.267.

⁴²³ Et-Tövbe, 9/112

⁴²⁴ Tefsîrû’l-Celâleyn, C.I, s.168.

eden müfessir, ‘la reybe fihi’ birinci haber ve ‘min- Rabbil aleminin’ ise ikinci haber olduğunu belirtir.

(تنزيل الكتاب) القران مبتدا (لا ريب) شك (فيه) خبر اول (من رب العلمين) خبر ثان⁴²⁶

Örnek 3:

“O adamlar ki, ne ticaret ne de alışveriş, Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekatı vermekten onları alı kor...”⁴²⁷ ayet-i kerimesinde yer alan ‘ricalün’ lafzının, bir önceki ayette yer alan ve ba’nın kesresi ile okunan ‘yüsebbihi’ fiilinin faili konumunda olduğunu söyleyen müfessir, aynı zamanda ba’nın fetha ile okunması durumunda bu fiilin naibi failin leh olduğunu ‘ricalun’un ise mukadder bir sualin cevabından gelen mukadder bir fiilin faili olduğunu belirtir. Yani sanki ‘men yüsebbihu’ (kim onu tesbih ediyor) diye sorulmuş ta buna cevaben ‘yüsebbihuhu’ (onu...) denilmiştir.

(رخال) فاعل يسبح بكسر الباء و على فتحها نائب الفاعل له و رجال فاعل فعل مقدر جواب سؤال مقدره كانه قيل من

يسبحه⁴²⁸

2. Mansub olanlar

Örnek 1:

“Rabbinden bir lütuf olarak, Allah onlar cehennem azabından korumuştur. İşte bu, büyük bir kurtuluştur”⁴²⁹ ayet-i kerimesinde yer alan ‘fadlen’ lafzının ‘tefaddülen’ manasında mef’ul’u mutlak olup mukadder bir ‘tefaddel’ fiili ile mansub olduğunu söyler.

مصدر بمعنى تفضلا منصوب بتفضل مقدر⁴³⁰

⁴²⁵ Es-Secde, 32/2

⁴²⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.103

⁴²⁷ En-Nûr, 24/37.

⁴²⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.55

⁴²⁹ Ed-Duhân, 44/57

⁴³⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.169.

Örnek 2:

“her nefis ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak sizi şerle ve hayırla deneriz...”⁴³¹ ayet-i kerimesinde ‘fitneten’ kelimesinin mef’ulu leh olduğunu ifade eden müfessir, yani bakalım sabredip şükür mü edeceksiniz yoksa etmiyecek misiniz diye sizi deneyeceğiz anlamında olduğunu söyler.

(فتنة) مفعول له ای لننظر أتسبرن وتشكرون اولاً⁴³²

Örnek 3:

“O küfredenler, beni bırakıp ta kullarımı kendilerine dost edinebileceklerini mi sanmaktadırlar?...”⁴³³ ayet-i kerimesindeki ‘evliya’ kelimesinin ‘yettehizu’ fiilinin ikinci mef’ulu olduğunu söyleyen müfessir, ‘hesibe’ fiilinin ikinci mef’ulunun ise hazfedildiğini, mananın bahsedilen şeyi yapmak beni kızdırmayacağımı ve bu yüzden onları cezalandırmayacağımı mı sandılar. Hayır! (böyle değil) anlamına geldiğini ifade eder.

(من دون اولياء) أربابا مفعول ثان ليتخذوا والمفعول الثان لحسب محذوف المعنى اظنوا أن الاتخاذ المذكور لا يغضبني ولا أعاقبتم عليه كلا⁴³⁴

Örnek 4:

“Yahudi olanlar (Allah’ın kitabındaki) kelimeleri yerlerinden kaldırıp, değiştiriyorlar ve dillerini eğip bükerek, dine de sarılarak, ‘işittik, isyan ettik; işit, işitemez olası’ ve ‘raina’ diyorlar...”⁴³⁵ ayet-i kerimesinde yer alan ‘gayra müsmain’ hal olup dua manasında işitmeyesin anlamına geldiğini belirtir.

حال بمعنى الدعاء ای لا سمعت⁴³⁶

⁴³¹ El-Enbiyâ, 21/35

⁴³² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.30.

⁴³³ El-Kehf, 18/102

⁴³⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.12

⁴³⁵ En-Nîsâ, 4/46.

⁴³⁶ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.78.

d) Kıraat İlmîndeki Yeri

Kur'an'ı Kerim'de mevcut bir kısım kelimeler üzerinde, med, kasr, hareke, sukûn, nokta ve i'rab bakımından olan değişikliklere kıraât denir.⁴³⁷

Müfessirlerimiz, tefsirlerini oluştururken kıraât farklılıklarına sık sık yer vermişlerdir. Farklı okuma neticesinde anlamdaki değişikliklere işaret etmişlerdir. Kıraât meselesi üzerinde uzun uzun yorumda bulunmayan müfessirlerimiz, sadece, ayette geçen kelimenin kıraât farklılığı olarak nasıl okunduğunu ve bu okuma neticesinde mananın nasıl değiştiğini ortaya koymuşlardır. Müfessirlerimiz herhangi bir okuma şekli söylememiş, mevcut olan okumaları izah etmekle yetinmişlerdir.

1) Kıraatteki Farklılığı Beyân Ederek Anlamlarına İşaret

Örnek 1:

“ Size ve Allah'ı bırakıp ta ibadet ettiğiniz şeylere yazıklar olsun. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz!”⁴³⁸ ayeti kerimesinde yer alan affin (Arapça) kelimesinden fa harfinin kesresi ve fethası ile de okunduğunu bunun mastar manasına geldiğini ifade eden müfessir, pislik ve çirkinlik size ve taptıklarınıza olsun anlamında olduğunu belirtmiştir.

بکسر الفاء و فتحها بمغنی مصدر ای نتنا وقبحا⁴³⁹

Örnek 2:

“ Aralarında Allah'a yemin ederek demişlerdi ki: ‘ geceleyin Sâlih'e ve ailesine baskın yapalım; sonra velisine, ailesinin yok edilmesine biz şahit olmadık. Biz doğru söyleyen kimseleriz, diyelim”⁴⁴⁰ ayet-i kerimesinde yer alan ‘le nübeyyitenne’ (Arapça) fiili ta ve ikinci tanın zâmmesiyle de okunduğunu söyleyen müfessir, yine

⁴³⁷ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s.102

⁴³⁸ El-Enbiyâ, 21/67.

⁴³⁹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.32.

⁴⁴⁰ En-Neml, 27/49.

ayeti kerimede yer alan (le'nekulenne) (Arapça) fiili ta ve ikinci lamın zammesiyle de okunduğunu ifade eder. Yine ayeti kerimede yer alan “mühlike ehlihi” (Arapça) terkihi mimin fethasıyla da okunmuştur. Yani birinci kıraate göre onların helak edilişleri, ikinci kıraate göre onların helak olmalarında bulunmadık.

بإله تنبيته بالنون والتاء وضم التاء الثنية ثم لنقولن بالنون والتاء وضم اللام

الثنية مهلك أهله بضم الميم وفتحها أي أهلاكهم هو هلاكهم فلا ندري من قتلهم⁴⁴¹

Örnek 3:

“Ey iman edenler ! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani üstünüze (müşrik kabilelerinden müteşekkil) ordular gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgar ve sizin görmediğiniz ordular sevk etmiştik Allah yaptıklarınızı hakkıyla görüyordu”⁴⁴²

ayetinde geçen “te'lemune” Arapça lafzı ta lı ve ya lı olarak okunduğunu söyleyen müfessir talı okununca “sizin hendek kazışınızı” manasında yalı okununca da “müşriklerin ordular teşkil etmeleri “ manasına geldiğini ifade eder.

بالتاء من حفر الحندق و بالياء من تحزيب المشركين⁴⁴³

2) Kıraattteki Farklılığa Atıfta Bulunarak Anlamlarına İşaret

Örnek 1:

“Rabbı'da onu iyi bir şekilde kabul etmiş ve güzel bir bitki gibi yetiştirmişti. Zekeriyya'da ona bakması için memur etmişti.”⁴⁴⁴ ayeti kerimesinde müfessirimiz, bir kıraatte şedde ile keffeleha ve Zekeriyya lafzının nasbıyla ki Zekeriyya hemzeli ve hemzesiz olduğu halde okunduğunu ve bu kıraate göre faalin Allah'ı Teala olduğuna işaret eder.

⁴⁴¹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.77.

⁴⁴² El-Ahzâb,33/9

⁴⁴³ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.106-107.

⁴⁴⁴ Ali-İmran, 3/37

وفى قراءة باتشديد ونصب زكريا ممدود ومقصورا والفاعل الله⁴⁴⁵

Örnek 2:

“İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi bize tek başınıza geldiniz; (dünyada iken) size verdiklerimizi arkanızda bıraktınız. Ne var ki (Allah'a) kendiniz için ortak oldukları iddiasın da bulunduğunuz şefaathlarınızı beraberinizde göremiyoruz. Aranızdaki bağlar kopmuş...”⁴⁴⁶ ayeti kerimesindeki beyneküm (arapça) terkinindeki ‘beyn’ lafzının nasb la okunduğunu söyleyen müfessirimiz, bu durumda mef’ulu-fih olduğunu ve aranızdaki bağlantılar koştur anlamına geldiğini ifade etmiştir.

وفى قراءة بالنصب ظرف اى وصلكم بينكم⁴⁴⁷

Örnek 3:

“O gün, münafık, erkek ve kadınlar iman edenlere derler ki: Bizi bekleyin de Nûrunuzdan bir parça allım. Onlara şöyle denir arkanızı dönünde orada Nûr arayın. Bunun üzerine aralarına kapısı olan bir duvar çekilir. Bu kapının içinde rahmet, dış yanında ise azap vardır⁴⁴⁸ ayet-i kerimesinde yer ala unzuruna’(arapça) lafzı bir kıraatte hemzenin fethası ve zenin kesra ile okunduğunu söyleyen müfessir, bu takdirde anlamında bize mühlet tanıyan manasına geldiğini ifade eder.

وفى قراءة بفتح الهمزة وكسر الظاء امهلونا⁴⁴⁹

e) İsrâiliyattaki yeri

Tefsirde İsrâiliyyât lafzı, Yahudi kültür ve medeniyetinden, tefsire aktarılan rivayetler ve tesirler anlamında anlaşılabilir gibi daha geniş manada kullanılarak Yahudi, Hıristiyan ve diğer kültürlerden, İslamiyet’e giren rivayetler olarak ta

⁴⁴⁵ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.51.

⁴⁴⁶ El-En’âm, 6/94

⁴⁴⁷ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.122.

⁴⁴⁸ El-Hadîd, 57/13

⁴⁴⁹ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.209.

anlaşılabilir.⁴⁵⁰ Hz. Peygamberin vefâtından sonra, sahabe devrinden itibaren, İsrâiliyyât denilen rivayetler, çoğunlukla Kur'an'ı Kerim'de, kısa ve kapalı olarak zikredilen kıssalar etrafında oluştu.

Müfessirlerimizde maalesef tesirde isrâiliyyât ile ilgili haberlere yer vermişlerdir. Tefsirdeki İsrâiliyyât haberleri tetkik ettiğimizde peygamberlere ve peygamberin ahlakına yakışmayan isnatların peygamberlere yapıldığını görürüz. Biz burada birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

Örnek 1:

“(ona) ‘Saraya gir’ denilmîşti. Kadın saray zeminini görünce, onu su zannetmiş ve ayaklarını sıvamıştı. Süleyman’da demiştik; ‘o, camdan yapılmış cilalı bir satıhtır.’ Kadın ise şöyle demişti. ‘Rabbim! Ben, kendime zulmetmişim. Süleyman eliyle alemlerin rabbi Allah’a teslim oldum’⁴⁵¹ ayet-i kerimesinden sonra müfessirimiz, muhtemelen İsrâiliyyat olan haberleri bize aktarır ve şöyle devam eder: Süleyman (a.s) kendisiyle evlenmeyi arzu etti. Fakat onun baldırındaki kıllardan hoşlanmamıştı. Bu yüzden şeytanlar Süleyman’a (a.s) kıl dökken bir ilaç yapmışlar. Belkıs da bacaklarındaki kılları bu ilaçla giderdikten sonra kendisiyle evlendi ve ondan hoşlanarak saltanatına dokunmadı. Her ay kendisini ziyaret eder, üç gün yanında kalırdı. Süleyman (a.s) ın saltanatının sona ermesiyle onunda saltanatı sona ermiş oldu.

واراد تروجها فكره شعر ساقياها فعملت له الشياطين النورة وازالته فتزوجها واحبها واقراها على ملكها كان

يرورها في كل شهر مرة ويقيم عندها ثلاثة ايام وانقضى ملكها بانقضاء ملك سليمان⁴⁵²

Örnek 2:

⁴⁵⁰ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 244

⁴⁵¹ En-Neml, 27/44.

⁴⁵² Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.77.

“(Ey Muhammed) sana o davacıların haberi gelmedi mi? Hani odasına tırmanıp Davud'un yanına girmişlerdi de o da onlardan korkmuştu. Ona demişlerdi ki; korkma ;birbirimizin hakkına tecavüz etmiş iki davacı.Aramızda adaletle hükmet ; haktan ayrılma.bizi de yolun ortasına çıkar”⁴⁵³ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz şu İsrâiliyat haberleri nakleder. Bunlar, aslından iki melek olup iki davacı suretinde gelmişlerdi. Söz konusu olayı ise, Davut (a.s) kendisinden sudur eden bir hataya karşı uyarmak maksadıyla, farazi olarak yaşamışlardı. (hata şuydu) Hz.Davud'un doksan dokuz tane hanımı vardı. Ancak yine de başka hanımı olmayan bir şahsın hanımına talip olmuş ve onunla evlenip gerdeğe girmiştir.

وهما ملكان جاء في صورة خصمين وقع لهما ما ذكر على سبيل الفرض لتنبية داود عليه السلام على ما وقع منه

وكان له تسع وتسعون امرأة وطلب امرأة شخص ليس له غيرها وتزوجها ودخل بها⁴⁵⁴

Yukarıda açıklanan yorumlarda Hz.Davud'un hatasıyla ilgili ayetlerin tefsirinde esas aldığı ve Hz.Davud'a isnad ettiği söz konusu olayın gerçekle alakası olmayıp İsrâil oğullarının uydurduğu kıssalardan biridir. Ulemâ peygamberlerin 'İsmet'sıfatına ters düştüğü gerekçesiyle bu gibi uydurma kıssaları reddetmişlerdir. Başkasının namusuna göz dikmek ve hele de bunun bir peygamber olduğunu düşünmek iğrenç bir harekettir ve onlar bu türlü eksikliklerde münezzehtir. Evet iki meleğin insan suretinde geldikleri bir hakikattir. Ancak imtihanın sırrını ne olduğu konusunda ulemâ tarafından çeşitli yorumlar yapılmış olsa da biz meselenin hakikatının Allah'a bırakılmasını daha sağlıklı olduğunu düşünüyoruz.

Örnek 3:

“(Ey Muhammed) senden önce hiçbir resul hiçbir nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman, şeytan onun temennisine bir şey sokmuş olmasın fakat

⁴⁵³ Sâd, 38/21-22

⁴⁵⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.136.

Allah, şeytanın soktuğu şeyi iptal eder; sonrada ayetlerin sağlamlaştırır. Allah, herkesi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir⁴⁵⁵ ayet-i kerimesi ile ilgili olarak müfessirimiz, İsrâiliyyat haberleri zikrederek ayeti açıklama yoluna gider. Hz. Peygamber (S.A.V.) Kureyş'in hazır bulunduğu bir mecliste, Necm suresindeki 'gördünüz mü o lat ve ızzayı ve üçüncüleri olan menatı? Mealindeki ayet-i kerimelerden sonra kendi bilgisi ve iradesi olmaksızın sadece şeytanın diline katmasıyla "işte onlar bu yüce kuğulardır. Şüphe yok ki onların şefaati umulmaktadır.' Diye okudu ve onlar buna çok sevindiler. Sonra Cibril gelip şeytanın diline kurandan olmayan bu sözleri kattığını kendisine haber verdi ve Hz.Peygamber bundan dolayı üzüldü bunun üzerine gönlü rahat olsun diye bu ayeti kerime ile teselli edildiğini ifade eder.

وقد قرأ النبي صلى الله عليه وسلم في سورة النجم بمجلس من قريش بعد اقرايتم اللات العزى ومناة الثالثة الاخرى بقاء الشيطان على لسانه من غير علمه صلى الله عليه وسلم به تلك الغرائق العلا وان شفاعتهن لترتجى ففرحوا بذلك ثم اخبره جبريل بما القاه الشيطان على لسانه من ذلك فحزن فسلى بهذه الايات ليطمئن⁴⁵⁶

Müfessirimizin yukarıda bahsettiği ve diğer bazı müfessirlerinde naklettikleri' garanik hadisesi imam Fahraddin er-Razi başta olmak üzere bir çok tefsîr ve hadis ulemâsı tarafından uydurma kabul edilmiş ve peygamberlerin asıl gönderiliş amacının teşkil eden Tevhit prensibine tamamen terstir. Aynı zamanda 'o hebasına göre konuşmaz, onun konuşması, kendisine vahyedilenden başkası değildir.'⁴⁵⁷ mealinde ki ayeti kerimelerin ruhuna da aykırı bulunarak reddedilmiştir.

f) Muhkem ve Müteşabih

Hakkında kısa bir bilgi sunduğumuz bu konu üzerinde müfessirlerimizde durmuş fakat derinlemesine bu konulara girmemiş ve özet bilgiler sunmuşlardır.

⁴⁵⁵ El-Hacc, 22/52

⁴⁵⁶ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.41.

⁴⁵⁷ En-Necm, 53/3-4

Müfessirlerimiz müteşabih konusunda manaları anlaşılmayan surelerin evvelleri gibi ayetler olduğunu belirtir. Ayrıca Allah'ı Teala'nın Kur'an'ın hepsini "onun ayetleri muhkem kılındı"⁴⁵⁸ ayetinde muhkem kılması onda hiçbir ayıp yoktur manasına geldiğini ifade eden müfessirimiz "müteşabih kitap" ayetinde de müteşabih kılması bir kısmı bir kısmına güzellikte ve doğrulukta benziyor manasına geldiğini söyler.⁴⁵⁹

Ardından, kalplerinde eğrilik ve haktan dışarı meyil bulunan kimselerin cahil olan tabakaları şüphelere ve karışıklığa düşürmek için tefsir arzusunda bulunurlar. Halbuki onun tefsirini Allah'ı Teala'nın bilebileceğini ancak ilimde rusûh sahibi kimselerin müteşabih ayetlerin Allah tarafından olduğuna ve onun manasını ancak Allah'ı Teala'nın bileceği hususunda iman ettiklerini belirtir.⁴⁶⁰

1) Cenab-ı Hak'la İlgili Müteşabih Ayetleri Tefsiri

Örnek 1:

"Yahudiler dediler ki: Allah'ın eli çok sıklıdır demektedirler. Söylediklerinden dolayı onların elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar. Hayır! Allah'ın her iki elide açıktır ve nasıl dilerse öyle verir..."⁴⁶¹ ayet-i kerimesi hakkında müfessirimiz, eli sıklıdan maksadın, Yahudilerin söyledikleri Allah'ın, üzerlerine rızkı yağdırmaktan tutulduğunu, bu sözle cimrilikten kinaye yaptıklarını Allah'ı Teala'nın da cimrilikten münezzeh olduğunu belirtir. Ardından ayetin devamında kendi dediklerinden kendi ellerinin hayırları işlemekten bağlandığını ve Allah'ın iki elinin de

⁴⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/9.

Yukarıda bir bölümünü sunduğumuz ayeti kerimenin tamamı şöyledir: kitabı-ı sana indiren O'dur. O kitabın bir kısmı muhkem ayetlerdir. Bunlar kitabın aslıdır. Diğerleri ise müteşabih ayetlerdir. Kalplerinde eğrilik bulunan kimseler fitne çıkarmak ve (heveslerine uygun) te'vilini yapmak için müteşabih olan ayetlere tabi olurlar. Oysa müteşabihin te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde yüksek dereceye erişmiş olanlar ise 'biz ona inandık ; hepsi de rabbimiz katındadır' derler. Bunu akıl sahiplerinden başkası düşünmez.

⁴⁵⁹ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.47.

⁴⁶⁰ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.I, s.47

⁴⁶¹ El-Mâide, 5/64.

açık olduğunu ifade eder. Aynı zamanda bu sözle cömertlikle vasıflanmakla bir mübalağa yaptığını ‘el lafzının da bir tür bolluğu ifade etmek için tesniye getirildiğini çünkü cömert bir kimsenin malından karşılıksız olarak dağıtmasının en son noktası her iki eliyle beraber vermesiyle gerçekleşeceğini belirtir.

(يد الله معلوله) مقبوضة عن ادرار الرزق علينا كانوا به عن البخل تعالى عن ذلك قال تعالى (غلت) امسكت
(ايديهم) عن فعل الخيرات دعاء عليهم (ولعنوا بما قالوا بل يداه مبسوطتان) مبالغة في الوصف بالجود وثنى اليد
لإفادة الكثرة اذ غاية ما يبذله السخنى من ماله ان يعطى بيديه⁴⁶²

Örnek 2:

“Rahmân arş üzerine istiva etmiştir”⁴⁶³ ayet-i kerimesinde O Rahmanın (kudretiyle) arşı kendine yakışır bir şekilde istiva ettiğini ifade eden müfessir, arşın sözlükte melikin tahtı için kullanıldığını belirterek başka bir yorum yapmaz.

(الرحمن على العرش) هو فى اللغة سرير الملك (استوى) استوى يليق به⁴⁶⁴

2) Bazı Surelerin Başında Bulunan el-Hurufu Mukatta'ya Bakışı

Müteşabihattan sayılan ve bazı surelerin başında bazen bir, bazen de birkaç harfin birleşmesiyle meydana gelen rumuzlara ‘el hurufun mukatta (kesik harfler) denir.⁴⁶⁵ Müfessirlerimiz el hurufun mukatta ile ilgili olarak bunlarla neyin murat edildiğini Cenabı Hakkın bileceğini söyleyerek daha fazla açıklamada bulunmaz.

(المص)⁴⁶⁶ و(الم)⁴⁶⁷ الله اغلم بمراده بذلك⁴⁶⁸

g) Tekrarlar ve Hikmetleri

Peyderpey ve uzun müddet içerisinde indirilmiş olan Kur’an-ı Kerim’de⁴⁶⁹

bazen bir kelimenin, bazen de bütün bir ayetin tekrarlandığına sahip oluyoruz. Bunun

⁴⁶² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.104.

⁴⁶³ Taha,20/5

⁴⁶⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.19.

⁴⁶⁵ Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlî, s.134

⁴⁶⁶ El-A'râf, 7/1.

⁴⁶⁷(الم) şeklinde ifade ile altı sure başlar: el-Bakara,(2), Âl-i İmrân (3), el-Ankabut (29), er-Rum (30), Lokman (31), es-Secde (32).

⁴⁶⁸ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.2.

sebebini vaziyet ve icabette aramak lazımdır. Yine Arap dili ve uslubunda da tekrar lüzumlu bir keyfiyettir.⁴⁷⁰

Örnek 1:

(فباي آلاء ربكما تكذبان) “o halde rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsanız”⁴⁷¹

ayet-i kerimesinin sûre içerisinde 31 defa tekrarlandığını söyleyen müfessir, buradaki iftihamın takrir için olduğunun ifade eder. Ardından Hakim’in Hz. Cabir’den rivayetine göre Cabir (r.a) şöyle anlattığını nakleder. “Rasulullah (s.a.v) bizlere Rahmân sûresini okudu. Nihayet onu hatmettikten sonra şöyle buyurdu: ‘ ne oluyor? Görüyorum ki cinlerden daha suskunsunuz. Onlar sizden daha güzel bir karşılık verdiler. Ben onlara hangi kez ‘ rabbinin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?’ ayetini okudumsa illa ki, ‘ Rabbimiz! Nimetlerinden hiçbirini yalanlamıyoruz. Hamd sana mahsustur’ dediler.”

ذكرت احدى وثلاثين مرة والاستفهام فيها للتقرير لما روى الحاكم عن جابر قال قرأ علينا رسول الله صلى عليه وسلم سورة الرحمن حتى حتمها ثم قال مالى اراكم سكوتا للجن كانوا احسن منكم ردا ما قرأت عليهم هذه الاية من مرة فباي آلاء ربكما تكذبان الا قالوا ولا بشئ من نعمتك ربنا نكذب فلك الحمد⁴⁷²

Örnek 2:

(ويل يومئذ للمكذبين) “Yalanlamış olanların o gün vay haline”⁴⁷³ ayet-i

kerimesinde müfessirimiz, bunun onlar için bir tehdit olduğunu ifade ettikten sonra tekrarlanmanın te'kid amaçlı olduğunu zikreder.

(ويل يومئذ للمكذبين) وهذه وعيد لهم (ويل يومئذ للمكذبين) تأكيد⁴⁷⁴

Örnek 3:

⁴⁶⁹ Konuyla ilgili bkz: Güngör, Mevlüt, Kur'an Araştırmaları I, Kur'an kitaplığı yay, İstanbul, 1995, s.35-36.

⁴⁷⁰ Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, s.173.

⁴⁷¹ Bu ifade Rahmân (55) suresinde otuz bir defa tekrarlanmaktadır.

⁴⁷² Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.203.

⁴⁷³ Bu ifade Mürselat (77) sûresinde on defa tekrarlanmaktadır.

⁴⁷⁴ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.247.

(وما ادراك ما يوم الدين * ثم ما ادراك ما يوم الدين) “Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin. Yine din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin”⁴⁷⁵ ayet-i kerimesindeki tekrara değinmeyen müfessir, buradaki tekrarın o günün şanını tazim etmek için kullanıldığını belirtir.

(وما ادراك) اعلمك (ما يوم الدين ثم ما ادراك ما يوم الدين) تعظيم الشأنه⁴⁷⁶

Örnek 4:

(كلا سوف تعلمون * ثم كلا سوف تعلمون) “ Hayır, asla yakında yanıldığınızı anlayacaksınız. Sonra, hayır, yakında yanıldığınızı anlayacaksınız”⁴⁷⁷ ayet-i kerimesinde kast olunanın birinci ayet hakkında çoklukla övünmenin Allah’a itaatten alıkoyduğunu söyleyen müfessir, bu sebeple yani övünmek maksadıyla kabirleri ziyaret ettiklerini, bunun böyle olmadığını ilerde bileceklerini, ikinci ayetle de önce canları çıkarken daha sonra da kabirde, onların övünmesinin kötü neticesini daha sonra bileceklerini ifade eder.

(كلا ردع (سوف تعلمون ثم كلا سوف تعلمون) سوء عاقبة تفاخركم عند النزاع ثم فى القبر⁴⁷⁸

h) Belâgat ve İ' caz

Hz. Peygamberin en büyük mucizesi ve Arap edebiyatının en mükemmel ve eşsiz örneği olan Kur'an-ı Kerim üslubundaki güzellekle herkesi kendisine hayran bırakmaktadır.

Örnek 1:

“Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler”⁴⁷⁹ ayet-i kerimesinde yeryüzünde kıvıldaayan ve hareket halinde bulunan her canlı ve bütün meleklerin yalnız kendisinden istenilen şey

⁴⁷⁵ El-İnfıtâr, 82/17-18.

⁴⁷⁶ Tefsîrü'l-Celâleyn, C.II, s.255.

⁴⁷⁷ Et-Tekasur, 102/3-4.

⁴⁷⁸ Tefsîrü'l-Celâleyn., C.II, s.270.

⁴⁷⁹ En-Nahl, 16/59.

için Allah'a boyun eğdiklerini nakleden müfessirimiz ardından akıl sahibi olmayanların çok olmaları bakımından, bütün canlıların da 'ma' lafzı ile tabir edilerek tağlib sanatının kullanıldığını, aynı zamanda meleklerin üstünlüklerini belirtmek için ayrıca özellikle zikredildiklerini belirtir.

ای نسمة تدب علیها ای یخضع له بما یراد منه وغلب فی الاتیان بما مالا یفقل لکثرته (والملائكة) خصهم بانکر
تفضیلاً⁴⁸⁰

Örnek 2:

“ Ey insanlar! Size bir miras veriliyor; onu dinleyin; Allah'ı bırakıp ta yalvarıp yakardıklarınız, bir araya gelseler bile, bir sineği bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu, ondan kurtaramazlar, isteyende aciz, istenen de”⁴⁸¹ ayet-i kerimesinde hakkında müfessirimiz, ey Mekkeliler size bir mîsâl veriliyor. Şüphesiz ki sizin Allah'ı bırakıp ta O'ndan başka yalvarıp durduklarınız putlar bir sinek bile yaratamazlar velev ki bir araya gelseler. Şayet sinek onların üzerlerinde bulunan ve onlara sürülmüş olan koku ve za'ferandan bir şey kapsa putlar aciz oldukları için onu sinekten geri alamazlar. Peki ya nasıl olurda (bu kadar aciz olan putlar) Allah'ı Teala'ya ortaklar addederk onlara tapabilirler. Bu hadise hayret edilecek bir husus olması bakımından “darb-ı mesel” mîsâl vermek diye tabir olunduğunu ifade eder.

(یا ایها الناس) ای اهل مكة (ضرب مثل فاستمعوا له) وهو (ان الذین تدعون) تعبدون (من دون الله) ای غیره وهم
الاصنام (ولن یخلقوا ذبابا)(فلو اجتمعوا له) لخلقه (وان یسلبهم الذباب شیان) مما علیهم من الطیب والرغفران
اللمطخین به (لا یتنقذه) لا یسردوه (منه) لعجزهم فکیف یعبدون شرکاء الله تعالی هذا أمر مستغرب عبر عنه
یضرب مثل⁴⁸²

Örnek 3:

⁴⁸⁰ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.I, s.219.

⁴⁸¹ El-Hacc, 22/73.

⁴⁸² Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.43.

“İçinde istirahat etmeniz için geceyi sizin için yaratan, gündüzü de aydınlık yapan Allah'tır...”⁴⁸³ ayet-i kerimesinde müfessirimiz, görme vasfının gündüze isnadının mecaz kabilinden olmasının içinde görülme illetine binaen olduğunu belirtir.

اسنادا لا بصر اليه مجازى لانه يبصر فيه⁴⁸⁴

- SON-

---

⁴⁸³ El-Mü'min, 40/61.

⁴⁸⁴ Tefsîrû'l-Celâleyn, C.II, s.151.

SONUÇ

Yaşadıkları dönemin en meşhur şahsiyetlerinden olan Celâlüddîn Mahallî ve Celâlüddîn Süyûtî, hayatı, eserleri, ve yetiştirdikleri öğrencileri ile sadece yaşadıkları dönemde değil, vefâtlarından sonra bile haklarında çok şey söylenen İslâm âlimleridir. Bu iki âlimimizin diğer ilimlerde önemli bir yerlerinin olmasının yanında, tefsîr ilmînde de önemli bir yere sahiplerdir. Dolayısıyla beraber oluşturdukları bu tefsîr günümüze ulaşan en önemli eserlerden bir tanesidir.

Müfessirlerimiz açıklama getirdiği ayet-i kerimeler hakkında, kendi görüşlerine destek bulmak, inandırıcılıklarını güçlendirmek, böylece fikirlerini daha sağlam bir zemine oturtmak ve bu yolla tefsîrlerini daha anlaşılır kılmak için önemli şahıslardan alıntılar yapmışlardır.

Şâfiî mezhebine mensup olan müelliflerimizin, kendi mezheplerinin görüşlerine sık sık müracaat ettiklerini görürüz.

Müfessirlerimiz rivayet ve dirayet tefsîri cinsinden bir tefsîr oluşturmuşlardır. Kur'an'ın Kur'an ile tefsîri konusunda örnekler sunan müfessirlerimiz ayetleri birbiriyle ilişkilendirerek, anlam bütünlüğüne ulaşmayı hedeflemişlerdir.

Müelliflerimiz, rivayet unsurunun bir diğer bölümü olan sünnet konusuna yaklaşımı da Kur'an'a bakış açısıyla paralellik arz etmektedir. Yeri geldiğinde sünneti görüşlerine uygun buldukları noktalarda kullanıp kendi görüşlerine temel teşkil ettirme yoluna gitmişlerdir.

Müfessirlerimiz, az olmakla birlikte sahâbeden de alıntılar yapmakta, bu şekilde kendi görüşlerini destekleme yoluna gitmektedirler.

Yine müfessirlerimiz, özellikle sebab-i nuzul'a geniş yer vermekte, ayetlerin nüzul sebeplerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Nesh konusunda ise klasik

tefsirlerdeki uygulamaya benzer bir yaklaşım sergileyerek, neshin varlığını kabul ederek nasih ve mensuh ayetleri açıklama yoluna gitmişlerdir. Bütün ayet-i kerimeler genişçe ele alınmamış, bazılarının sadece dil yönüne ağırlık verilmiştir. İncelemeye tabi tutulan ve hakkında yorum yapılan ayet-i kerimelerde özellikle dil yönünün değerlendirilmesi apayrı bir önem taşır. Ayet-i kerimleri Arap dili ve incelikleri içerisinde ele alan müfessir, ulaşmak istediği anlama erişmekte çok zorlanmamaktadır.

Müfessirlerimizin tefsirlerinde dikkat etmediği bir husus İsrâiliyattır. Genel anlamda İslâm dışı unsurların bir şekle bürünerek tefsirlere girdiği bu konuda müfessirlerimiz, dikkatli bir yaklaşım sergilememiş, bu tür haberlere ve rivayetlere zaman zaman yer vermişlerdir.

Müfessirlerimiz kıraatlar konusuna da özel önem vermiş, kıraat farklılıklarını beyân ederek anlamlara yer yer işaret etmişlerdir.

Muhkem ve müteşabih konusunda ise Allah’u Teala’nın, Kur’an’ın hepsini “onun ayetleri muhkem kılındı” ayetinde muhkem kılmasının, onda hiçbir ayıp yoktur manasına geldiğini ve “müteşabih kitap” ayetinde de müteşabih kılmasının bir kısmının bir kısmına güzellikte ve doğrulukta benzemesi manasına geldiğini belirtir. Ardından, kalplerinde eğrilik ve haktan dışarı meyil bulunan kimselerin cahil olan tabakaları şüphelere ve karışıklığa düşürmek için tefsir arzusunda olduklarına işaret eder.

Tefsirin bu genel görüntüsünden sonra sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Mahallî ve Süyûfî, oluşturdukları bu eserle Kur’an’ın anlaşılması noktasında örnek bir tefsir ortaya koymuşlardır. Gayet muhtasar olan bu tefsir ele aldığı konularıyla, üslubuyla, ayetleri ele alış biçimiyle büyük bir boşluğu doldurmuş, yazıldığı günden bu yana her zaman kendisine başvuru bir kaynak olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

ALBAYRAK, Halis,

Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, Şule Yay, II. Baskı, İstanbul, 1993

ALTIKULAÇ, Tayyar, "İkrime el-Berberi", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000

ARSLAN, Şükrü , "Mahallî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., Ankara, 2004

ATAR, Fahrettin, Fıkıh Usûlü, M.Ü. İlahiyat fakültesi yay., 3. baskı, İstanbul, 1996

BİLMEN, Ömer Nasuhi,

Büyük Tefsîr Tarihi II (Tabakatü'l-Müfessirin), Ankara, 1962

CANDAN, Abdulcelil, "Celâleyn Tefsirine Eleştirel Bir Yaklaşım", Yüzüncü Yıl Üniv.

İlahiyât Fakültesi Dergisi, Van, 2000

CERRAHOĞLU, İsmail,

Tefsîr Tarihi, D.İ.B. yay., Ankara, 1988

Tefsîr Usûlü, T.D.V. yay., 10. Baskı, Ankara, 1998

"Abdullah b. Mes'ûd" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1988

ÇAKAN, İsmail L.- Eroğlu, Muhammed, "Abdullâh b. Abbas b. Abdulmuttalib",

T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1988

ED-DAVUDÎ, Şemseddin Muhammed b. Ali,

Tabakatü'l-Müfessirin, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1392/1972

FAYDA, Mustafa, "Abdullah b. Selam" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay.,

İstanbul, 1988.

EL-GAZZÎ, Necmeddin, el-Kevakîbü's-Saire bi-A'yani'l-Mietî'l-Aşîre, Tahkik: Cebrail

Süleyman Cebbur, Beyrut, 1979

GÜNGÖR, Mevlüt

Kur'an Araştırmaları I, Kur'an Kitaplığı Yay., İstanbul, 1995.

HACI HALİFE (KATİB ÇELEBİ), Mustafa b. Abdillâh,

Keřfû'z-Zünün an Esami'l-Kütübi ve'l-funun, İstanbul, 1971

HAMİD, Vehbi,

Meřahir-i İslâm, İstanbul, 1881/1301

HAMÛRE, Tahir Süleyman, Celâleddin Suyûtî Asruhu ve Hayatu ve Asarûhu ve

Cuhudûhu fi'd-Dersi Lügavi, Mektebü'l-İslâmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1989.

İBNÛ'L-İMÂD, Ebû'l-Felah Abdî'l-Hayy,

Şezeratu'z-Zehab fi Ahbarı men Zehab, Mısır, 1350/1931

İBN İYAS, Ebû'l-Bereket Zeynüddin Muhammed b. Ahmed,

Bedaiü'z-Zuhur fi Vekaii'd-Duhur, Tahkik: Muhammed Mustafa, Kahire

Belirsiz

İBN TEYMİYYE,

Tefsîr Üzerine, Şerh: Adnan Zarzur, Çev: Harun Ünal, Pınar Yay., İstanbul,

1985

İLHAN, Avni, "Amr b. Übeyd", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul,

1991.

İSKENDERİ, Ahmed-İnânî, Mustafa, el-Vâsît fi'l-Edebi'l-Arabi ve Tarihihi, Darü'l-

Maarif, Kahire, 1916.

KARAHAN, Abdulkadir, Süyûtî, İslâm ansiklopedisi, M.E.B. yay., İstanbul, 1970

KAVAS, Ahmet, "İbn Tolun", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul,

1999

KEHHALE, Ömer Rıza, el-Müstedrek alâ Mu'cemü'l-Müellifin, Beyrut, 1988

M.ÇETİN, Nihad, "Sibeveyh", İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. yay., İstanbul, 1967

“Müberred”, İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. yay., İstanbul, 1960

MAHALLÎ, Celâleddîn-Süyûtî, Celâleddîn, Tefsîrû' l-Celâleyn, Bilgi Kitabevi Yay.,
İstanbul, Tarihsiz.

EL-MEVDUDÎ, Ebû'l-A'la,

Kur'an'ı Nasıl Anlayalım, Çev: Bekir Karlığa, Bir yay., III. Baskı, İstanbul,
1988

PERTSCH, Wilhelm,

Die Arabischen Handschriften der herzoglichen bibliothek zu Gotha,
Frankfurt, 1987

RAZÛK, Muhammed, “İbn İyâs”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul,
1999

ES-SABBAĞ, Muhammed b. Lütfi,

Tefsîr Usûlü Araştırmaları, Çev: Ömer Dumlu, Anadolu Dağıtım, İzmir, 1999

ES-SEHAVÎ, Ebû'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman,

Ed-Dav'ul-Lami, Beyrut, Tarihsiz

SERİNSU, Ahmed Nedim,

Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nuzul'un Rolü, Şule Yay, İstanbul, 1994

SERKİS, Yûsuf Elyan,

Mucemu'l-Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe, Kahire, Tarihsiz

SUBHÎ es-Sâlih,

Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an, İstanbul, Tarihsiz

SOFUOĞLU, Mehmet,

Tefsîre Giriş, İstanbul, 1981.

SUYUTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr,

Hüsnü'l-Muhadara, fi tarihi Mısır ve Kahire, 1967, Tarihsiz,

El-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, terc: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1988

ŞENGÜL, İdris,

Kur'an Kıssaları Üzerine, Işık yay, İzmir, 1994

TEMEL, Ali Rıza, "Dâvûdî" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1994.

TÜCCAR, Zülfikâr, "Ferrâ", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul, 1995

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Celâleddîn es-Süyûtî", Diyanet İlmî Dergi Nisân-Mayıs-Haziran, Ankara, 1994

ULUDAĞ, Süleyman, "Hasan-ı Basrî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. yay., İstanbul 1997

YAZICIOĞLU, M. Sait, Kelam Ders Notları, Ankara, 1998

YILDIRIM, Suat, Hz. Peygamber'in Kur'an Tefsiri, Kayıhan yay, İstanbul, 1983

Kur'an-ı Kerim ve Kur'an ilimlerine Giriş, İstanbul, 1983.

ZEHEBİ, Muhammed Hüseyin,

Et-Tefsîr ve'l-Müfessirun, Kahire, 1381/1961

ZERKEŞİ, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh,

El-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an, Mısır, 1376/1957

EZ-ZEYDİ, K. Yasir,

"Menhecü'l-Celâleyn Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, Adabü'r-Rafideyn, Musûl, 1974

EZ-ZİRİKLİ, Hayruddin, el-A'lâm, Beyrut, Tarihsiz,

ZİYADA, M. Mustafa,

El-Müerrihun fi Mısır fi'l-Kamisi'l-Hamis aşar el-Miladi, Kahire, 1949.

SUMMARY

Altuntaş, Abdurrahman, Celaleyn Tawsir and Methodology, Ankara, 2004, M. A. Thesis. Supervisor: Prof. Dr. Şevki SAKA, X-134 page.

Celâlüddîn Mahallî and Celâlüddîn Süyûtî, who were prominent figures of their era, are the İslamic scholars who are well-know with their life, Works and students. The Celaleyn tawsir, which is the co-product of these two scholars, is the core of the this study.

This researc is composed of an introductory part and two sections. İn the introduction the topic, purpose, inportance and methodology of this researc have been dwelt upon.

İN the first part of the research, life of the researc, life of mufassirs, the interpreters, have been examined from different perspectives and information about their lecturers, students and Works has been given.

In the second part of the research, the sources of the tawsir has been focused on and the transmission line, “riwayet”, and commentaries “dirayet” have also been dealt with.

A sort evalution of this researc has been given in the conclusion part.

ÖZET

Altuntaş, Abdurrahman, Celâleyn Tefsîri ve Metodu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, Danışman: Prof. Dr. Şevki Saka, X-134 s.

Yaşadığı dönemin önde gelen isimlerinden olan Celâlüddîn Mahallî ve Celâlüddîn Süyûtî, hayatları, eserleri ve öğrencileriyle İslâm dünyasında adlarından sıkça bahsedilen âlimlerdendir. Bu iki âlimin hayatı ve birlikte oluşturdukları Celâleyn Tefsîri bu çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve metodu üzerinde durulmuştur.

Araştırmamızın birinci bölümünde, müfessirlerimizin hayatı çeşitli yönleriyle ele alınmış, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi sunulmuştur.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, tefsîrin kaynakları bölümüne geçilmîş, tefsîr rivayet ve dirayet yönleriyle ele alınmıştır.

Yapılan bu araştırmanın kısa bir değerlendirilmesi ise sonuç bölümünde ortaya konulmuştur.